FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR 1920

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

C. Nordlundes Bogtrykkeri, Hillerød.
MDCCCCXX.

I KOMMISSION HOS BOGHANDLER HANS TOFTE, HILLERØD.

FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR

1920

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HILLERØD
C. NORDLUNDES BOGTRYKKERI
1920.

INDHOLD.

Side

Overretssagfører ARNE SUNDBO, København:
KONGSGAARDEN I UDLEJRE OG DENS BEBOERE GENNEM 300 AAR 1

Kommunelærer cand. phil. NIELS STENFELDT, København:
SØBORG SLOT OG BY 37

Højskolelærer, Forfatter ANDERS UHRSKOV, Frederiksborg Slotssogn:
NORDSJÆLLANDSKE ORD OG UDTRYK 77

Agent J. LARSEN, Græsted:
ET NORDSJÆLLANDSK KULTURBILLEDE 100

Kommunelærer N. NIELSEN, Hillerød:
NØRRE-HERLØV KIRKE 107

FORSKELLIGE MEDDELELSER 114

SAMFUNDETS VIRKSOMHED 1919—20 117

KONGSGAARDEN I UDLEJRE OG DENS BEBOERE GENNEM 300 AAR.

Af *Arne Sundbo.*

GJELLESTENSGAARD i Udlejre, Ølstykke Sogn, kaldtes tidligere, mens den før Udskiftningen 1787 laa inde i Udlejre By, *Kongsgaarden*, og det fortælles, at der i gamle Dage paa Gaarden boede en Konge, som førte vilde Kampe med en Nabokonge i St. Rørbæk, og at de mange Gravhøje med blodige Navne, der tidligere laa paa Udlejre Mark, stammede fra denne Verdenskrig. Kongen af Rørbæk holdt til paa den nu ligeledes udflyttede *Svanhøjgaard*, der før Udskiftningen ogsaa kaldtes Kongsgaarden (Annaler for nord. Oldkyndighed 1837, S. 348 og 359).

Dette „Sagn", der tilmed sikkert er temmelig nyt, skal ikke tages for højtideligt. De mange Gravhøje og de to Gaardes Kongsnavne har sat Fantasien i Bevægelse og skabt Historien, skønt der i saa mange Landsbyer har ligget en Kongsgaard.

Imidlertid har moderne Undersøgelser over Oldtidsbebyggelsen (Aarbøger for nord. Oldkyndighed 1916) vist, at der rimeligvis virkelig engang har boet Konger i Udlejre og tilmed Konger, der var mægtigere end de Bygdekonger fra en fjern Fortid, hvorom „Sagnet" ved at berette. Historikere har altid kredset interesseret omkring Udlejre med den ældgamle Værebro og Kong Frodes Høj, og disse moderne Undersøgelser, foretagne af den kendte Overlærer *H. V. Clausen*, paapeger intet mindre end, at det er *Udlejre i Ølstykke Sogn* og ikke Lejre ved Roskilde, *der er vor Sagnhistories berømmelige Lejre*, og at her var et af Nordens største Offersteder, hvor Guden *Ull*, Styrken og Skønheden, dyrkedes i de rige Templer paa *Store Sø*, medens de navnkundige Skjoldunger, der havde deres Borg i Udlejre, som tog Navn af Guden, herfra rejste og kom hertil, ud og hjem, paa

deres Gæsteri gennem deres Kongerige Sjælland. Fra Udlejre udgik deres berømte Togter — for at røve Gods og Trælle — til Sverige, over Østersøen eller til det navnkundige Kongesæde Jellinge. Udlejre var dengang Sjællands Hoved- og Residensstad, for saa vidt de rejsende Konger havde nogen Residensstad. Den smalle Roskildefjord med sine smilende skovbevokste Strande var en god Orlogshavn, og her, hvor Trællenes Slid i den fede Jord — Udlejres Marker er Amtets bedste og staar ikke tilbage for nogen i Landet — gav rigeligt Udbytte, residerede *Rolf Krake* (ca. 580), der efter *Saxo* skal have grundlagt Kongesædet Lejre, og herfra skabtes nye Byer ude i de store Fælleder og inde i de dybe Skove, der omgav Kongesædebyen. Horns Herred „paa den anden Side" skænkede samme Rolf Krake til sin Søster *Skuld*, der byggede Skuldelev. Senere blev hun jo Dronning i Sverige og hjalp sin Mand *Hjarvard*, der kom i Krig med Rolf Krake, med at overfalde Mændene i Lejre en Nat, de havde forsømt at stille Vagtposter ud og laa og sov. De overfaldne fangede senere Skuld og gav hende den Død, de syntes, hun fortjente.

H. V. Clausens Undersøgelse er maaske for en Del kun Hypotheser. Traditionen om, at Skjoldungen *Frode Fredegod* er begravet ved Værebro, er imidlertid meget gammel (fra Saxo), og man har vel ikke begravet ham paa det første og bedste Sted, men der, hvor han hørte hjemme. (Kong Frodes Høj rummer dog ingen Grav). Udlejre synes at være den ældste By i Egnen, idet baade Rørbæk og Ølstykke har Marknavne (i Oppesundby var der ved Udskiftningen ogsaa Agre, der hed Ølstykkerne. Det var Sand til Takst 8) — Svedstrup og Snodstrup er først bygget ved Aar 1100. — De Folk, der har skabt disse Marknavne, har sikkert boet i Udlejre.

I *Henrik Larsens* banebrydende Studier (Aarb. for nord. Oldkyndighed 1918 S. 256, 277—80) vises paa Grundlag af Markbogen fra 1682, at *Ølstykke* oprindelig er en Herregaard af dette Navn, som har opført Kirken til eget Brug og senere trukket Bøndergaardene til sig som Hoverigaarde. Byen har oprindelig ligget ved Landevejen fra Værebro til Hjørlunde, hvor Marken 1682 hed

Toftehøjaas. Da denne var delt mellem Udlejre og Ølstykke, er det rimeligt at antage, at den oprindelige By, der har ligget her, er delt dels i Udlejre dels i Byen omkring Herregaarden. Det forklarer ogsaa, at Vejen — den gamle Hovedfærdselsaare fra Midtsjælland over Værebro, Slangerup, Gjørløse, Ramløse til Havnestaden *Raageleje og Sverige* — gaar saa mærkeligt forbi baade Ølstykke og Udlejre (saaledes ogsaa 1682), skønt de begge ligger tæt ved den.

Denne Sognets første By kan godt have heddet *Lejre*, ja maaske *Ullejre* efter Guden til Forskel paa andre Byer af dette Navn (der betyder Teltene = Lejren). Det gamle Lejre laa saaledes prægtigt paa Toppen af Skrænterne mod *Store Sø* (Lyngen). Toftehøjaas begrænsedes 1682 i Vest af Landevejen, i Nord af Aasen ved *Hængehøj* (Byens Galgebakke) og Jordstykket *Liderne* (Skrænterne til Søen) og i Syd til *Toftehøj Hule* og Hyldeland (gl. Abildgaard?). Stedkendte vil let kunne finde Pladsen. Stationsbyen er bygget lige nedenfor Skrænten (og burde have heddet Udlejre), hvorpaa den gamle By laa, paa Sognets højeste Punkt med Søen i Ryggen og *med et jævnt skraanende Forsvarsplateau mod Syd og mod Fjorden* — en Varde over Egnen.

Kongsgaarden her i Udlejre brugtes for 300 Aar siden som *Jagthus*, hvor Kongen havde Stald og kunde bede og overnatte med sit Følge. 1682, da den anden Matrikel udarbejdedes, var der endnu ved Gaarden, hvis gamle Plads i Byen nu for Størstedelen tilhører *Græstedgaard*, en lille Park med Fiskedam, som paa dette Tidspunkt dog var tom for Fisk. I 1682 var Gaarden imidlertid, som vi ved, forfalden og havde rimeligvis ogsaa da for 60—70 Aar siden ophørt at være Kongsgaard, idet dens Fæster 1621 blev Birkefoged i Frederiksborg Birk og derfor havde Gaarden uden Afgift som Embedsbolig. Dens Rolle som Kongens Jagtgaard maa ogsaa af sig selv være udspillet ved denne Tid, idet Skovene heromkring da var omhugget, og Jagten sagtens derfor var taget stærkt af.

Senere hen var Resten af al fordums Herlighed et smukt gammelt forgyldt Uhr, der endnu omkring 1820 fandtes paa

Gaarden og skal have tilhørt *Christian den Fjerde.* Det viste, som den Slags berømmelige Uhre, baade Klokkeslet, Dato, Maaned og Aarstal.

Før Udskiftningen var Gaarden den største i Udlejre. Matriklen 1664 satte den til 19 Tdr. $2^1/_2$ Skp. Hartkorn. Den anden Matrikel 1682 reducerede det til 13 Tdr. 6 Skp. 2 Fjdk. Men mens Gaarden var Kongens Jagtgaard, har den ikke været større end de andre Gaarde i Byen, snarest mindre, idet den 1596 sammenlagdes med Nabogaarden, der dengang var øde.

Op mod Udskiftningen eller ved selve denne blev Gaardene i de fleste Landsbyer ved Rebning sat lige i Hartkorn og Jordværdi, saaledes som de oprindelig havde været. 1742 rebedes saaledes Vassingerød og 1758 Strølille.

De kongelige Jagthuse [1] var Vaaninger, som Kongen ejede eller lod opføre paa de Steder, hvor der var god Jagt, for at han kunde overnatte og være tidligt paa Jagt næste Morgen. De synes desuden at have været brugt af ham som et privat Udflugtssted, hvor han kunde tage hen uden al den vidtløftige og officielle Modtagelse, som Lensmanden eller anden Øvrighed maatte berede ham, idet der var Jagthus ved eller paa en Del af selve Kongens Lensgaarde, saaledes i Høed (1574) i Valsølille Sogn (Ringsted Herred), hvor Lensgaarden Skjoldnæsholm laa, paa Lensgaarden Svenstrupgaard (1578) i Borup Sogn ved Roskilde, paa Bistrup ved Roskilde (1585), Tvilum Ladegaard i Jylland (1586), Stadsgaard (1587) i Nabosognet til Haurballegaard (Marselisborg) ved Aarhus og ved Kallundborg Slot (1585).

Særlig *Frederik den Anden* synes at have interesseret sig for Jagtgaardene, der som Institution sikkert er ældgamle ligesom de saakaldte *Barfred,* Værelser, ofte i Præstegaarde, til Kongens Brug. De foran nævnte Jagthuse blev alle (med Undtagelse af Bistrup) oprettet af *Frederik den Anden* det Aar, der er vedføjet. Kongens Gods var før Grevens Fejde og Reforma-

[1] Kilden til det efterfølgende er udelukkende Kancelliets Brevbøger, hvor man under de citerede Aarstal let finder de benyttede Oplysninger.

tionen, da uhyre Godser konfiskeredes fra Bønderne og Kirken, og før Frederik den Andens mange Mageskifter — der netop skete for Jagtens Skyld — Strøgods, ligesom det meste andet Fæstegods i Landet var det indtil denne Tid. Saaledes ejedes Ølstykke Sogn før Mageskifterne 1562 for Størstedelen af Kirken (Kronens Skøder), og Gaardene i Nordsjælland, der ved denne Tid alle var Fæstegods, var da mestendels fordelt mellem Kirken og en Række Adelsslægter. Kronen ejede kun faa Gaarde i disse Egne, da Kong Frederik II 1560 købte Hillerødsholm, Græsegaard og en stor Mængde andet Gods af Herluf Trolle og andre Adelsmænd og af Kirken. Kongen samlede i et Par Aar alt Bøndergods paa sin Haand for at skabe et stort Jagtdistrikt, hvortil han byggede *Frederiksborg* og 18. Febr. 1562 oprettede *Frederiksborg Birk* af en stor Del af det gamle *Try Herred* (Fra Fr.borg Amt 1909, S. 72, 1914 S. 21).

Indtil da rejste Kongerne meget paa Gæsteri rundt i Landet, og det var praktisk og bekvemt for dem at bruge enkelte Gaarde som Jagthuse og Barfred, naar de vilde rejse privat og billigt og udenom Lensmændene.

I Nordsjælland vides det saaledes, at der var Jagthus foruden i Udlejre i *Tøbberup* (nu Hjortespring) ved København (nedlagt 1595), i *Overup* ved Søborg Sø (nævnes 1598), paa *Halsnæs*, hvor Huset (vel Kongensgaard?) efter Ordre 1608 skulde sælges for 100 Daler til Ridefogden i Frederiksborg Len, *Herne Friis*, samt i *Ballerup*, hvor Gaarden med Jagthuset brændte 1586, saa Jagthuset maatte genopbygges og da af Hensyn til Brandfaren lagdes lidt fra Gaarden. Muligt ogsaa Kongsgaarden i St. Rørbæk har været et saadant Jagthus[1]. Det er nemlig ikke ukendt, at der var Jagthus i to Nabosogne, saaledes i *Vissinge* og *Ry* ved Silkeborg (nævnes 1587), i *Skovsgaard* og *Rosted* i Ringsted Herred (1592).

Ialt nævnes i Kancelliets Brevbøger fra denne Tid en Snes

[1] Navnet Kongsgaard, der ofte forekommer i vore Landsbyer, betegner maaske en kgl. Jagtgaard eller Barfred.

Jagthuse, de fleste paa Sjælland, men det ses, at der har været Jagthuse rundt om i Lenene. 1590 anskaffedes saaledes 10,000 Lægte- og Loftssøm fra Sverige til forskellig Bygning paa Jagthusene (maaske alene i Københavns Len), og enkelte Ordrer til Lensmændene omtaler i Almindelighed Jagthusene i Lenene.

Disse Vaaninger var naturligvis udstyret saaledes, at Kongen kunde føle sig tilpas paa dem og bo standsmæssigt. Der var Værelser til baade Kongen og Dronningen (saaledes ogsaa i Ballerup) og de fornødne Kamre (til Tjenere) og Gemakker (til Opholdsstuer for Herskabet). 1572 faar Lensmanden paa Roskildegaard og Skjoldenæs Ordre til i alle Kongens Jagthuse paa Landsbyerne i Lenet at bygge Kamre til Dronningens Hofdamer; naturligvis skulde de ligge op til Dronningens Gemak. Der maatte jo ogsaa være store Stalde. Da Jagthuset i Høed nedlagdes 1574 og et nyt byggedes i Særløse, opførtes en Stald til 50 Heste. Paa Svenstrupgaard byggedes 1578 til 40 Heste, og det ses, at Kongen, da Huset i Vissing ved Ry skulde paabegyndes 1587, ved Lempelser i Landgilden for 2 Aar og ved Tilskud af Bygningsmateriale søgte at faa Bønderne i Landsbyen til hver paa sin Gaard at opføre et Skorstenskammer til Tjenere og Staldrum til 5—6 Heste, men dette synes dog et særligt Tilfælde, og Jagthuset i Vissing nedlagdes 1603.

Husene var, i hvert Fald paa den Tid, bygget af Sten — i Modsætning til de tarvelige Bønderhuse, der var af Træ eller klinede -- hvad vi ser deraf, at Stenene fra Mure og Tag anvendtes andet Sted, naar Husene nedbrødes. Materialet fra Tøberup brugtes saaledes 1595 til Reparation af de to Kroer mellem København og Roskilde og København og Køge. I Ry var Stuerne 1590 betrukket med Klæde (grønt Engelst), og naturligvis var der Borde og Bænke af en anden Slags end Bøndernes. 1607 nævnes, at fra et Jagthus i Antvorskov Len var en Del Slagbænke tillige med det øvrige Bohave taget i Brug andetsteds. Til hvert Jagthus var sagtens ogsaa en Abildhave, som det siges 1576 om Huset paa Asnæs (hvor der ansattes en særligOpsynsmand, fordi Rejsende paa Kallundborgruten,

der var stærkt trafikeret, havde gjort Indbrud i Huset), og som der endnu i 1682 var Spor af i Udlejre.

Jagthuset laa i eller ved en almindelig Bondegaard, der bortfæstedes tillige med Huset, uden at det kan ses, at Bonden nød nogen Lempelse af nogen Art.

Saa turistmæssigt end disse Huse var anlagt, har man dog Exempel paa, at Kronen gjorde et enkelt af dem til Midtpunkt i Egnen. 1585 flyttedes saaledes Sømme Herreds Thing fra Roskilde til Pladsen foran Jagthuset i Bistrup, fordi Bønderne havde for stort Hang til at drikke sig fulde, naar de kom til Thinge i Roskilde. Bistrup Jagthus laa dog i en større Gaard. Det blev repareret 1613, mens de øvrige Jagthuse vistnok blev nedlagt omkring denne Tid, da Kongerne opgav deres Rejseliv.

SLOTSFOGDEN NIELS GLAMBÆK I UDLEJRE.

Jagtgaarden i Udlejre blev den 3. Oktober 1583 uden Indfæstning overladt i Fæste til *Niels Glambæk*, der da „en Tid lang" havde været Slotsfoged paa Københavns Slot, hvorunder Ølstykke Sogn, der — som hele Nordsjælland Nord for Værebro Aa og Mølleaaen — tidligere laa under Krogen (Kronborg), hørte fra 1562—84. Den 4. Juni 1562 indlemmedes nemlig Ude- og Oppesundby samt Hjørlunde Sogne af *Hjørlunde Herred* i det nyoprettede *Frederiksborg Birk*[1], og det øvrige af Herredet hen-

[1] Birket kom da til at bestaa af 23 Sogne, nemlig foruden de tre af Hjørlunde Herred: Ølsted, Lyndby, Tjæreby (med Hillerød), Alsønderup, Strø, Skjævinge og Nøddebo af *Strø Herred.* Dette Herred omfattede desuden Kregme, Vinderød, Melby og Thorup Sogne, der kort efter samledes i *Kregme Birk.* Frederiksborg Birk fik 1562 endvidere Sognene: Sigerslevvester, Græse, Lynge, Gjørløse, Uggeløse, Uvelse, Herlev, Asminderød, Grønholt, Karlebo og Lillerød. Det var det meste af det gamle *Lynge Herred,* der allerede 1556 havde afgivet Birkerød til Hørsholm (hvoraf da oprettedes *Hørsholm Birk),* og nu 1562 afgav Tikøb, der sammen med *Holbo Herred* blev under Kronborg Len, samt Slangerup, Bloustrød, Farum og Søllerød Sogne, der fulgte Ølstykke Herred til København. (Farum blev siden ved Herredet). Til Gengæld fik Fr.borg Birk og Len 1562 Helsinge og Annisse af Holbo Herred. Slangerup Sogn kom dog til Fr.borg Birk allerede 26. Juli 1563 og her var Tingstedet fra 1573.

1577 oprettedes *Kronborg Birk,* hvis første, da nys udnævnte Foged *Henrik Eilersen* i Krogerup den 6. Marts 1577 fik bevilget den aarlige Dommerskæppe.

lagdes til Københavns Len, hvorfor det tog Navn af *Ølstykke Herred*. Den 9. Marts 1584 skiltes ogsaa Ølstykke og Snodstrup Sogne fra Herredet og lagdes under Frederiksborg Birk og Len, uden at Herredet dog atter forandrede Navn. *Kregme Birk* er oprettet mellem 1. Marts 1564, da Kregme, Halsnæs med hele Dronningholm Len henlagdes under Frederiksborg Birk (det var 4. Juni 1562 fulgt med Ølstykke Herred til Københavns Len), og 18. Oktober 1572, da (den første?) Birkefoged *Mads Olsen* i Bonderup fik tildelt en Skæppe Korn af hver Gaard i Aarsløn. Denne *Dommerskæppe* tillagdes Birkefogden i Frederiksborg Birk, *Oluf Stærke* i Sigerslev 28. Septbr. s. A. Stærke var Birkets første Foged.

Det siges ikke i Kongebrevet fra 1583 til *Niels Glambæk*, at Gaarden i Udlejre var en Jagtgaard — før Glambæk havde en Bonde *Adser Jensen* den — men da Glambæk den 6. Okt. 1596 fik Kongens Tilladelse til at lægge en øde Gaard „næst op til", som han ogsaa havde fæstet, ind under den Gaard, hvori han boede, hedder det om denne Gaard, at den „er et af vore Jagthuse og ligger paa alfar Vej". Glambæk fik derfor Ordre til at genopbygge den øde Gaards Huse paa sin egen Toft (altsaa gøre Jagtgaarden større), „saa at naar vi did paa Jagten kunde hænde at komme, vi da sammesteds kan have vort nødtørftige Værelse og Staldrum til vore Jagtheste".

Niels Pedersen Glambæk var af en lille vendisk Adelsslægt, der i det 14. Aarhundrede kom fra Rygen til Danmark (Adelsaarbogen 1894; dens Vaaben var en rød Rose, omsat af 3 sølverne Søblade paa blaa Bund) og antages at være Søn af Præsten *Peder Pedersen Glambæk* i Pjedsted ved Vejle. Hans Moder hed *Anna*, og han havde en Broder, *Mads*, der sammen med ham 1571 var ansat paa Bergenshus. Som Slotsfoged i København afløste han sagtens *Ingvor Mikkelsen Glad*, der vist i April 1580 blev Herold.

Niels Glambæk døde i Udlejre 1614. Thi Ølstykkes Kirkeregnskaber 1614—15 (Danske Kancelli) opfører da en Post for Voxlys, som blev brændt over ham. Han synes at have haft i

hvert Fald een Søn, idet en *Peder Glambæk* 1611—19 var Fæster i Ølstykke (Langebrogaard) og døde der 1619, da Kirkeregnskabet opfører 10 Mark i Sjælepenge for ham. Man antager almindeligt, at den sidste Glambæk faldt i Slaget ved Luther am Barnberg 1626, men 1689 og et Par Gange senere findes en *Niels Glambæk* (Klambeck) opført i Kirkebogen som Fadder hos en Husmand i Ølstykke. Han boede 1699 i Udlejre og omtales i Konsumtionsskattemandtallet som en gammel udlevet Soldat, der tigger sit Brød, medens man af et militært Mandtal fra Oktober 1700 (Amtsarkivet) ser, at han hed *Niels Larsen Glambæk* (Klambeck) og var 74 Aar (f. 1627). Han blev begravet paa Ølstykke Kirkegaard Invokavit Søndag 1704. Slotsfogden kan have været hans Bedstefader eller muligt Peder Glambæk i Ølstykke har haft en Søn *Lars*, der var Fader til den gamle Soldat. En *Peder Jensen Glambæk*, som var født i Jylland, var Præst i Stenløse-Viksø fra 1582 til sin Død i September 1617 (Indskrift i Stenløse Kirke), men han kan være Søn af Præsten *Jens Bredal* i Pjedsted, med hvem Niels Glambæks Enke blev gift, og altsaa en Halvbroder til Niels Glambæk i Udlejre. Under Svenskekrigen 1658 optraadte en Dragonkaptejn *Niels Glambæk* i Sydskaane (Fabricius: Skaanes Overgang til Sverige I).

BIRKEFOGEDGAARD.

Efter Niels Glambæks Død gik Gaarden i Udlejre over til en *Henning Hansen*, som 1621 blev Birkefoged i Frederiksborg Birk. Dermed — om ikke før — ophørte Gaarden formentlig at være kgl. Jagtgaard og var nu Birkefogedgaard baade under Henning Hansen — han døde 1645; Førlov i Lensregnskabet — og hans Efterfølger paa Gaarden, som 17. Juni 1645 (Lensregnsk.) blev *Jørgen Pedersen*, der 1. Maj 1643 til 1. Maj 1645 var Ridefoged paa Kronborg.

Jørgen Pedersen gav 30 Daler i Indfæstning samt 1 Daler for et Bundgarnsstade ud for Udesundby, som Henning Hansen havde haft, og en Smedje i Ølstykke, som Henning Hansen havde

bygget. 14. Maj 1646 fik Jørgen Pedersen Kongens Brev paa, at han maatte betale Landgilden i Penge, og 30. Maj Aaret efter fæstede han endnu et Bundgarnsstade ud for L. Rørbæk Strand og fæstede tillige senere et Stykke Jord paa godt 5 Tdr. Hartkorn af Ølstykke Kirkes Gaard i Udlejre (Udlejregd.), saaledes at den gamle Kongsgaard i hans Tid var paa 27 Tdr. 1 Skp. Hartkorn.

Birkefogedbestillingen blev ved Henning Hansens Død overdraget til *Anders Hansen* i Sigerslevøster, men da denne allerede døde i 1651, fik Jørgen Pedersen Embedet og tiltraadte 10. Januar (Tingbogen).

Jørgen Pedersen mistede 1660 sin Hustru *Helvig Christoffersdatter*, og 5. Marts 1660 blev der til Lensregnskabet betalt 4 Daler i Førlov. Et Barn var hjemme hos Faderen (Kopskat til Jul 1660; militære Regnskaber). Februar 1661 løste han Kongebrev til at ægte *Maren Eggertsdatter* og opføres i Skattemandtallet 1678 med 2 Børn. 1673 og 74 boede hans Svoger *Caspar Andersen* og dennes Kone *Karen* hos ham (Skattemandtal).

Jørgen Pedersen døde 1681, og hans Enke *Maren* antog 21. April 1682, maaske Aarsdagen for Mandens Død, et Hus i Ølstykke uden Fæste, men synes et Aars Tid efter at være flyttet fra Sognet. 1686 var hun dog Gudmoder i Ølstykke Kirke, vistnok hos en Datter *Helvig* (Barnet fik Navnet Karen), der var kommet galt afsted med *Aage Jonsen*, som tjente paa Gyldenlund (Charlottenlund), men „Maren, Jørgen Pesens" er ikke død i Sognet.

Jørgen Pedersens Efterfølger som Birkefoged blev Kornmaaler *Anders Nielsen Wilsund* (begr. 18. Maj 1711) paa Frederiksborg, der allerede havde faaet Ventebrev paa Embedet 20. December 1669 (Register) og 27. Marts 1679 (Rentek. Bestallingspr.) var blevet *Hillerøds første Byfoged* (ny Udnævn. 13. Dec. 1682 Reg.). Byen styredes indtil da af Ridefogden. I sin Bestalling fik Anders Nielsen overdraget navnlig Skifterne og Tilsynet med Dødsboer, der skiftedes af Arvingerne selv, og med umyndige Børn. Ved Ligning af Skatter og Indkvartering skulde han tage

de 4 villigste og bedste Mænd i Byen til Hjælp. Hans Løn fastsattes til 40 Rgd. om Aaret, og Ansættelsen gjaldt fra 1. Maj 1679. Borgmester fik Byen ikke. 9. November 1680 blev Birkeskriveren i Frederiksborg Birk *Hans Christensen* (Konfirmationsbestalling 12. Maj 1662, † 1692) By- og Skifteskriver i Hillerød. Siden var By og Birk forenet. 1690 opførtes et nyt Thinghus i Hillerød (Amtsregnsk.), og 1696, da den gamle Birkefoged i Kregme Birk *Zacharias Jakobsen Egespur* (Konfirm.bestall. 19. Febr. 1662), der 1668 havde købt de to Gaarde i Gryndis (nu Grønnæsse) og et Par til af Kongen, døde i første Halvdel af Aaret, blev dette Birk, der da bestod af Sognene Sigerslevvester, Kregme, Vinderød, Melby og Thorup, lagt ind under Fredbg. Birk (Amtsregnsk.). Noget Kongebrev derom synes ikke bevaret, men Wilsund maa have faaet et Ventebrev, der ved en Forglemmelse ikke er noteret. Samtidig døde Skriveren i Kregme Birk *Hans Knudsen Ros (Rost)*, (Tingsvidne 1724, Justitspr. S. 696, hvor hans Familjeforhold er oplyst). Han afløste 1678 *Niels Hansen Hammer;* (Konfirm.bestall. 12. Okt. 1670). Disse to Skrivere boede i Kregme.

Jørgen Pedersen er vel blevet gammel. Gaarden forfaldt for ham, og da den, som han havde haft den, 18. Juli 1681 bortfæstedes til Mølleforpagteren i Øverste Værebro Mølle, *Jens Jensen*, slap denne derfor for Indfæstning og fik tilmed et Aars Frihed baade for Skatter og Landgilde. Møller Jens Jensen, der havde fæstet Møllen 14. Sept. 1650, beholdt Gaarden sammen med den til Juli 1689, da Hillerødborgeren *Tyge Boisen* (f. 1651, død i Hillerød 1725) købte og selv overtog Møllen, som Kongen 1669 havde foræret sin Skræder *Andres Søbøtker* († 1689) og dennes Søn *Frederik*.

Gl. Jens Jensen — unge Jens Jensen var hans Søn, der først drev Gaarden for Faderen og senere fæstede Udlejregaard, hvor han døde som Kirkeværge 1725, 70 Aar gl. — afgik ved Døden 1701 og blev begravet 6. Maj i Gundsømagle, hvor Møllerens Folk i lang Tid havde gaaet i Kirke. „Hvor gammel han var", skrev Pastor *Malthe Radier* i Ølstykke Kirkebog — han

var fortrydelig over, at det sagtens fede Lig gik fra ham — „ved Hr. *Søren* i Jyllinge, som blev uden al Billighed beordret til at prædike efter ham, efterdi hans *gode* Søn *unge Jens Jensen* udi Udlejre efter vrangelig Angivende havde derpaa forhvervet Amtmandens Bevilling".

Hr. Søren oplyser i Gundsømagle Kirkebog, at Mølleren var 88 Aar gl.

Allerede 3 Dage efter Begravelsen — det var jo i den travle Foraarstid — bortfæstedes Gaarden til Ungkarl *Mads Olsen* — barnefødt uden for Amtet — og den havde da 92 Væggerum Hus. Mads Olsen gav 10 Rgd. i Indfæstning, saa den gamle Møller maa have faaet Skik paa Gaarden.

SOGNEFOGEDGAARD.

Mads Olsen blev omkring 1705 udnævnt til Sognefoged, men flyttede 3 Aar senere til sin Svigerfader i Sigerslevvester, hvor han døde 1732 (Regimentskriverens Skiftebog), og den 22. Marts 1708 approberedes det, at *Mads Nielsen* i Ølstykke fæstede „de to Gaarde" — det fastholdtes lige til Jordebogen 1718, at der var to, Nr. 7 og 9 — mod at betale 16 Rgd. i Indfæstning. Gaarden var nu kun 50 Fag Hus i 4 Længer, og Hartkornet var forandret til 14 Td. 2 Skp. I Jordebogen 1718 havde den nye Fæster allerede 65 Fag Hus, den største Gaard i Udlejre (Ørnebjerg havde 64 Fag).

Mads Nielsen blev straks Sognefoged. hvad bl. a. gav den store Fordel, at han var fri for Hoveri og Pligtkørsler.

Han og hans Børn, der er Stamforældre til en stor Slægt i Nordsjælland, nød i deres Tid megen Agtelse her paa Egnen. Lærer *Carstensen*, Skjenkelsø, omtaler dem endnu 1878 — henved 200 Aar efter — i sin „Hjørlunde Sogns Historie" (S. 205) som Folk, der var ansete i deres Kreds, og Kirkebøgerne, hvor det ses, at deres Hustruer ofte bar andres Børn over Daaben, vidner ligeledes derom.

Gaarden i Udlejre blev i Slægtens Besiddelse til 1915 — i

207 Aar, og den sidste af Slægten, der ejede den, bor endnu paa en Parcel af den gamle Gaard.

Om Mads Nielsens Herkomst oplyses intet. En Søn *Frederik Madsen*, der som Korporal havde Brug for et Kendingsnavn, underskriver Skiftet efter Faderen med et Navn, der i Skifteprotokollen (Afskrift af det originale Skiftebrev) gengives som *F. M. Roesberg* og ikke synes at være et Stednavn, men vel maa være et fædrene eller mødrene Slægtsnavn[1].

Mads Nielsen havde 5 Søskende, men de bevarede Mandtaller fra Skatterne for 1674—85 i Nordsjælland synes ikke at kende dem eller deres Fader, saaledes heller ikke Mandtallet 20. Dec. 1685. Mads Nielsen og hans 3 Søskende (den yngste Broder findes først i Strø Sogns Mandtal over Karle 1692) er, hvad Grunden nu end kan have været, 1686 i Flok indvandret til Ølstykke Sogn, efter at en Søster var blevet gift der Aaret i Forvejen. Den første af Slægten, der træffes, er denne Søster, *Sidsel Nielsdatter* (1656—1729), der 31. Maj 1685 i Ølstykke blev gift med Gaardmand (fra 1697 Husmand) *Anders Pedersen Borringholm* (1646—1730), som allerede boede i Sognet 1674 — for saa vidt man ikke kan antage, at den Mads Nielsen, der efter Amtsregnskabet 6. Okt. 1677 fæstede en halv Gaard i Svedstrup, er vor M. N. Dette Fæstemaal var rent pro forma. Mads Nielsen fik ikke Gaarden, men det er maaske stiftet, for at han kunde undgaa en Udskrivning til Hæren, der holdtes en Maaned senere. Det var jo paa den skaanske Krigs Tid, og mange Danske var faldet i de haarde Kampe for det tabte gamle Land hinsides Sundet.

I April 1686 var en Broder *Christoffer Nielsen* (f. 1661) Fad-

[1] Navnet stammer muligt fra Herlufmagle i Tybjerg Herred, hvor en Bakke bl. a. har givet Navn til de tre Søskende, Købmand i Sorø *Søren Nielsen Rosbjerg* (1723—1790), Morfader til Stiftsprovst *Ortwed* i Roskilde, *Anna Dorothea Rosbjerg* (1755—1838), gift med Skovrider og Gæstgiver *Martin Plambeck* i Krebshuset ved Sorø samt Grovsmedemester i København *Christen Nielsen Rosbjerg* (1757—1830), den første Haandværker, der var en af Stadens 32 Mænd (1800—17). Deres Fader var Præstegaardsforpagter i Herlufmagle. (Fra Sorø Amt II, S. 87, IV. S. 157; Personalhist. Tidsskr. 5 R. I B. S. 172.) Eller maaske snarere Roesberg=*Rosenberg*, ved denne Tid bl. a. Navnet paa en Vendsysselslægt.

der hos Borringholms og var da Fæster paa en Gaard i Ølstykke. Han døde 1745 paa Langekærgaard i Ølstykke og var, da han kom til Byen, gift med *Kirsten Larsdatter* (1662—1725) fra Stenløse, Datter af *Lars Pedersen* paa Pedersborg, som Sønnen *Rasmus Larsen* havde 1681—1707. Christoffer Nielsen efterlod 2 Døtre af dette Ægteskab, der begge blev gift med Gaardmænd i Sognet. Han ægtede anden Gang (1725) *Kirsten Pedersdatter* (1713—36), hvis Moder *Johanne Andersdatter*, Faster til den senere Skovrider *Anders Olsen* (1711—78) i Kirkeværløse, anden Gang var gift med Møller i Øverste Værebro Mølle *Peder Ingvordsen* († 1725) — han købte Møllen 1718 af Tyge Boisen — og derefter med hans Efterfølgere i Møllen: *Søren Pedersen* († 1736) og *Jens Sørensen* († i Hillerød 1754). Jens Sørensen afhændede 1748 Møllen til *Johan Meller Kleist*.

Johanne Andersdatter giftede sig efter hans Død med *Peder Larsen Bruun*, Borger i Hillerød, hvor hun døde 1755. Trods sine 5 Ægteskaber efterlod hun ingen Børn eller Børnebørn.

Mads Nielsen havde som omtalt en anden Broder, *Lars Nielsen* (f. 1668), der 1695—97 havde en halv Gaard i Strø og 1699 fæstede Strølillegaard i Strølille, hvor han døde barnløs 1725 (Skifte S. 62). Han eller hans anden Hustru *Johanne Rasmusdatter* (Skifte 1730) — hans første Kone *Maren Jensdatter* døde 1711 (Skifte) — maa have følt sig meget rig eller været meget ærgerrig. Thi hans Begravelse kostede ikke mindre end 88 Sletdalere, et Beløb, som selv „fornemme" Købstadfolk paa den Tid neppe nok spenderede.

En Søster til disse tre Brødre, *Johanne Nielsdatter*, synes 1693 i Ølstykke at være blevet gift med en *Mads Andersen*. Hendes Mand var 1725 Kyradser *Lars Truelsen* i Slangerup, som man da ikke vidste hvor var. Hendes Slægtslinje uddøde 1754 med hendes Datter *Kirsten Madsdatter*, der var gift med Tømmermand *Hans Madsen* († 1767) i Slangerup.

Den ældste af de seks Niels-Søskende var vist *Anna Nielsdatter* (1654—1719), der 1695 i Gundsømagle blev gift med *Peder Nielsen* († 1710), Fæster paa Domkirkens Gods. Deres Søn

Niels Pedersen (1696—1741), som tillige med sin Broder købte sig fri for Vornedskabet, blev 1730 Gaardmand i Hove under Vartov Gods og var den eneste, der forplantede denne Linie (Broderen *Ole*, født 1698, døde ugift i Hove 1735). Niels Pedersens eneste overlevende Barn *Peder Nielsen* (f. 1739) fæstede 1771 en Vartovsgaard i Høje Taastrup, hvor han døde 1795 og efterlod sig Børn.

AF EN NORDSJÆLLANDSK BONDESLÆGTS HISTORIE.

Mads Nielsen selv, den ældste af Brødrene, var født 1658 og blev ligeledes Fæster paa en Gaard i Ølstykke 1686, faa Maaneder efter Broderen Christoffer. Efteraaret 1687 er han blevet gift med *Maria Hansdatter* (f. 1665) fra et andet Sogn, muligt Datter af *Hans Hansen*, Oppesundby († 1680) og Søster til Sognefogden, Tiendeforpagteren *Ole Hansen*, der fik sin Faders Gaard *Vaaningsted* i Oppesundby (Skifte 1716) og hvis ældste Søn *Jørgen Olsen* († 1724) flyttede til Hillerød, hvor hans Børn tog Navnet *Sundbye*. Sønnerne *Ole* og *Ivar* blev 1738 og 1743 Studenter fra Hillerød Skole. Ivar endte som Degn i Søborg (Petersen: Sjællands Stifts Degnehistorie), medens Ole døde omkring 1750. Jørgen Olsens Enke *Sofie Marie Jakobsdatter* (1685—1778) blev gift med *Hans Larsen Birch* († 1753). Deres Søn *Jørgen* blev Student fra Hillerød Skole 1746.

Af Kirkebogen ses det, at de to Familjer i Udlejre og Oppesundby ofte var Faddere hos hinanden, og en Søn af Ole Hansen, *Hans Olsen* (Skifte 1759), der 1713—58 havde Vindingegaard i Strølille, blev 1728 Formynder for Mads Nielsens Datter *Kirsten*.

Allerede mens Mads Nielsen var paa den mindre Gaard i Ølstykke, arbejdede han sig fremad. 1700 fæstede han foruden sin egen Gaard *Simon Bertelsens* øde Gaard (den nu nedlagte *Stengaarden*) som han sammen med Præsten *Malthe Radier* og to andre havde lejet de fire foregaaende Aar. Halvparten af Stengaarden maatte han dog opgive igen 1702. I Skattemandtallet 1705 siges det, at han holder Kro, hvad han imidlertid benægter

i næste Aars Mandtal — det var jo ulovligt — men det har maaske alligevel været rigtigt. 1722 blev baade han, hans Søn, Sognefogden i Uggeløse, og Broderen Christoffer Nielsen dømt for ulovligt Krohold og Brændevinsbrænderi (Justitsprotokollen).

Da der 1694 skulde skiftes efter Præsten i Ølstykke *Bastian Kallundborg*, var Mads Nielsen Vurderingsmand i Boet, og 1699 og 1703 var han en af de 16 (oprindelig 8) „bedste og vederhæftigste Mænd i Amtet", som efter Amtsforvalterens Instruks[1] hvert Aar fra 1689 til 1713 blev udmeldt til at *fastsætte* Landgilden af Amtets Gaarde (Jordebogsregnsk.) 1699 findes hans Signetaftryk i Landgildebogen. Det er et sekskantet Segl, visende en Fugl i venstre Profil, en Rose i det (for Beskueren) højre Hjørne foroven og oven over: Bogstaverne *M. N. S.* (Mads Nielsen). Han kunde ikke skrive andet end disse sine Forbogstaver. Skrivekunsten lærte først helt hans yngre Sønner *Hans* og *Frederik*, medens de øvrige Børn ikke drev det videre end Faderen.

Mads Nielsen og hans Hustru døde begge 1728 (Skifte S. 181 og 189). Af deres Børn fik den ældste Søn *Peder Madsen* (1689—1763) Gaarden i Ølstykke, da Faderen 1708 flyttede til Udlejre. Ogsaa denne Gaard, der 1708 var paa 42 Fag Hus, fik senere Navnet *Gjellestensgaard*. Peder Madsen efterlod sig 4 Døtre, der alle blev gift med Gaardmænd i Sognet.

Den næstældste Søn *Hans Madsen* (1696—1767) blev 1721 ved Giftermaal med *Karen Jensdatter* († 1755), Enke efter *Poul Bendtsen* († 1720, kom til Gaarden 1701), Fæster, Sognefoged og Kirkeværge paa *Uggeløsegaard*. Af hans Børn fik den yngre Søn *Mads Hansen* (1728—73) 1753 denne Gaard, blev ligeledes Sognefoged og Kirkeværge og senere Skovfoged. Ved kgl. Res.

[1] Efter Amtsforvalter *Henrik Meinckes* Instruks af 27. Marts 1679 skulde *Sognefogderne* tilligemed Amtmanden hvert Aar *kontrollere*, at Amtsforvalteren lignede Landgilden rigtig efter Matriklen. Det var en af de mange, velmente Foranstaltninger, man møder i *Kristian den Femtes* Tid, der paa alle Omraader var Enevældens bedste.

3. Febr. 1767 opnaaede han Krobevilling,[1] der dog, da hans Eftermand paa Gaarden *Rasmus Christensen* søgte om Konfirmation, atter blev ophævet fra 1. Juli 1774. Rasmus Christensen, der var gift med Mads Hansens Enke *Kirsten Poulsdatter* (1736—1811), Søster til den kendte Bonde *Niels Poulsen*, Sognefoged paa Jættehøjgaard (fra 1762) i Jordhøj, overdrog 1813 Uggeløsegaard til sin Søn *Mads Rasmussen*.

Hans Madsens ældste Søn, *Poul Hansen* (f. 1722, begr. i Skjævinge Kirke 1785) var Ejer af *Strø Mølle* fra 1746 til 1783, da han solgte den til *Hans Jonassen Wassard* († 1830), og hans Børn antog Navnet *Møller*. Poul Hansen nedlagde 1773 Vandmøllen (kgl. Res. 21. Marts 1773) og byggede en Vindmølle i Stedet, fordi Bønderne klagede over, at Vandmøllen ødelagde deres Enge ved Oversvømmelser, naar den stemmede Vandet op. Bønderne maatte derfor betale Poul Hansen 2000 Rigsdaler, som Kongen forlods udredede og atter fik betalt af Bønderne gennem 20 Aar. Poul Hansen kunde saaledes ved Skøde af 12. Dec. 1774 købe Møllen med alle dens Herligheder af Kongen. Tidligere ejede han, som de fleste Møllere, kun Husene.

[1] Kroen oprettedes af Hensyn til Skovarbejderne. Uggeløse havde som de fleste Kirkebyer Kro til 1721, da Rytterdistriktet var færdigorganiseret. Distriktet organiseredes i alle Enkeltheder af en Kommission bestaaende af Justitsraad *C. C. Bircherod* til Lystrupgd. og Kancelliraad *Ole Pedersen* (tidl. Amtsforvalter i Roskilde). Som Slutsten paa 6 Aars Arbejde affattede de, dateret 18. Maj 1722, en stor *Jordebog af 1718* (nu i Landsark.), der dannede Grundlaget for Distriktets Ordning. Ved kgl. Res. 13. Jan. 1721 fik Kommissionen ogsaa Ret til at bestemme Kroernes Antal. Den flyttede da (Jordebogen, jfr. Justitspr. 17. Marts 1721) Kroen i Uggeløse til Lyndby, hvor den alfare Vej gik, og ophævede samtidig en Masse Smaakroer, der tidligere havde levet paa Amtmandens Tilladelse eller fordi de dreves af afdankede Matroser og Gardister; de havde Ret til at drive Kro. 1721 blev kun bestaaende Kroerne i Stenløse, Øverste Værebro, Lyndby, Kregme og Ullerup Færge i Torup Sogn. Rentekamref bevilgede ved Skr. af 19. Maj 1722 Borger i Frsund *Rasmus Hansen Lange* († 1738) Plads til at bygge et Hus ved Sundby Færge, og ved Skr. af 1. Sept. 1731 fik Huset („Bilidt") Kroret. Ved Kamrets Skr. 15. Dec. 1759 oprettedes Kro i Lillerød (Kromand *Jakob Abel*, Fr.borg) og Gjørløse *(Christoffer Goltz)*.

Lynge Kro fik kgl. Bevilling 2. Juni 1721 (fornyet 30. Marts 1738 og 29. Aug. 1747) og Ø. Værebro Mølle 23. Sept. 1735 (fornyet 21. Okt. 1736, 17. Okt. 1752. 10. Nov, 1759 og 10. Marts 1761).

Det var de Forandringer (se dog senere Vigsø), der skete til ca. 1790, da Frihedstiden kom.

Med sin første Hustru *Kirstine Elisabeth* († 1759), Datter af Møller *Chr. Pedersen* i Strø Mølle, havde Poul Hansen bl. a. en Datter, *Katrine Marie* († i Roskilde 1830), der blev gift med Præsten *Erik Vilh. Quist* i Skjævinge, og en Datter *Christiane* († 1806), der 1774 ægtede Skoleholder *Niels Engel* (1741—1810) i Skjævinge og blev Stammoder til en stor *Slægt Engel.* Engels Broder *Hans* var Skoleholder i Følleslev i Skippinge Herred; hans Morbroder, *Hans Engel* døde 1800 barnløs som Skoleholder i Ølsted (gejstl. Skiftepr.), og Niels Engels ældste Søn, *Poul Nielsen Engel,* der først var Smed i Nyhusene ved Hillerød, senere Told- og Konsumtionsbetjent i Køge og sidst Skoleholder i Højrup († 1847), havde fem Sønner, der tog Eksamen fra Jonstrup Seminarium. Af dem blev den yngste *Nik. Emil Engell* († 1861) senere cand. theol. og 1850 Præst i Adsbøl og Graasten i Sønderjylland (Kirkekalender for Slesvig Stift 1862 S. 40), medens en anden Søn *Carl Engell* 1840 stiftede Firmaet *Toxværd & Engell* paa Christianshavn (Jonstrup Stat.)

Poul Hansen, hvis Skiftepapirer er i en Pakke i Amtsarkivet, var anden Gang gift med *Regina Hansdatter* († 1763) — begge Hustruers Skifter i Amtmandens Skiftepr. — og saaledes Svoger til Møller *Carl Friedrich* († 1799), der 1760 købte Øverste Værebro Mølle af *Hans Hummer.* Deres Hustruer var Døtre af Møller *Hans Larsen* i Jonstrup Mølle. Hummer havde 1759 købt Værebro Mølle af *Andreas Jernberg,* der 1752 overtog den efter Kleist.

En tredje Søn af *Hans Madsen* paa Uggeløsegaard, *Lars Hansen* (1725—78), fæstede 1750 *Borupgaard* i Gjørløse Sogn, som hans senere Svigersøn *Rasmus Nielsen* († 1821) fik, da Lars Hansen 1777 flyttede til Skibstedgaard i Vigsø, hvor hans Faster *Kirsten Madsdatter* havde været Husmoder i 48 Aar, og som Lars Hansens da nylig afdøde Svigersøn *Mads Pedersen* (1753—77) havde haft 8 Maaneder. Borupgaard gik senere over til Lars Hansens Dattersøn *Lars Rasmussen.*

Lars Hansen var Sognefoged baade i Borup og Vigsø og drev Vigsø Kro. Han var først gift med *Karen Rasmusdatter*

(† 1759). Derefter ægtede han 1760 i Gundsømagle *Maren Pedersdatter* († som Kone paa Skibstedgaard 1806). Deres Datter *Mette Sofie* blev Plejedatter hos Amtmand *Levetzau* i Frederiksborg og gift med *Johan Samuel Wolgant*, som 1804 døde som Præst i Rørby ved Kallundborg. Lars Hansen havde 13 voksne Børn, og hans Efterkommere spillede en betydelig Rolle i Vigsø Sogn (Carstensen: Vigsø Sogn S. 70).

Mads Nielsen i Udlejre havde foruden de nævnte endnu to Sønner, hvoraf den yngste, *Niels* (f. 1701), blev Gaardmand paa Kirkegaard i Gjørløse 1728, men døde Aaret efter, og den anden, *Frederik Madsen*, (f. 1698), fik Gaarden i Udlejre og blev Sognefoged efter Faderen. Han var i 7—8 Aar forinden — i en meget ung Alder — Korporal ved Smørum Herreds Kompagni af Elitekorpset *det østsjællandske Nationalregiment Dragoner* (Oberst: C. F. Haxthausen).

Mads Nielsens ældste Datter *Karen* (1693—1725) ægtede *Morten Lauridsen* paa Bygaarden i Sperridstrup, og gennem sin Datter *Anne*, der blev gift med Sognefoged *Erik Andersen* paa Hjørlundegaard, efterlod hun en stor Slægt (Carstensen: Hjørlunde Sogn S. 68 og 204), medens Mads Nielsens yngste Datter, *Kirsten Madsdatter* (1707—77), 1729 i Ølstykke blev viet til Sognefoged *Peder Andresen* († 1741) paa Skibstedgaard i Vigsø. Han var født 1698 og Søn af *Anders Eriksen* i Gundsømagle.

Kirsten Madsdatters anden Mand, *Ole Michelsen* († 1777), der ogsaa var Sognefoged, fik ved kgl. Res. 8. Nov. 1773 Bevilling til at holde Kro, idet Landevejen ved Regulering var blevet flyttet fra Stenløse til Vigsø. Kroen i Stenløse, der var ældgammel, blev derefter, da Privilegiets Ejerinde, *Anna Langebæk* døde, nedlagt „for bestandig" ved Rentek. Skr. 12. Dec. 1778, og Kroen har siden været knyttet til Skibstedgaard i Vigsø.

Om Kirsten Madsdatters Efterkommere — hendes ældste Søn *Mads Pedersen* (1732—64) blev Sognefoged i Stenløse og hendes Datter, *Bente Pedersdatter*, gift med Sognefogden i Søsum — kan iøvrigt henvises til Carstensen: Vigsø Sogn (S. 67).

FRA HOVERITIDEN.

Den 1. Maj 1717 er en sort Dag i Nordsjællands Historie. Da traadte den nye Ordning af Rytterdistrikterne i Kraft[1]. Medens andre Egne med et Lettelsens Suk fulgte Rytterne til Sognets Grænse, maatte Nordsjællænderne se dem komme væltende ind over de nordsjællandske Marker. Snart efter maatte Mads Nielsen i Udlejre og de øvrige Sognefogder atter paa Hoveriarbejde — i Følge kgl. Resolution 11. Dec. 1721. Der var ikke Plads for nogen Gaards Særstilling. Alle blev spændt haardt for, anstrængt til det yderste, og alle var ligesom Rekrutterne i det Rytterregiment, Distriktet skulde underholde.

De store Krige i 1600'erne, særlig Fjendens Besøg i Landet 1657—60, havde lagt Danmark øde og udmarvet Bonden Landet over. Ikke desto mindre udlagde Kongen, der pønsede paa nye Krige, 1670 store Godser til en mægtig Rytterhærs Underhold. Slægterne paa Landet husker endnu den Dag i Dag Rytterne som en ond Drøm.

Bønderne i Nordsjælland vidste godt 1717, hvad det vilde sige at blive Rytterdistrikt. Horns Herred havde 1670—80 været udlagt — for en stor Del — til Rytteriet, og enkelte Gaarde i Frederiksborg Amt (saaledes '4 Gaarde i Ølstykke By) havde hørt med til Ryttergodset „paa den anden Side". Efter 1680 var Egnen vel blevet skaanet, men den havde faaet mere end en Mundsmag, og Bønderne besvarede 1717 Oprettelsen af Rytterdistrikterne i Nordsjælland med intet mindre end Skattenægtelse. Der var kort før Oprettelsen af de nye Rytterdistrikter udskrevet en Oxe- og Flæskeskat, men saa snart Meddelelsen om, at Rytterdistriktet skulde oprettes, kom ud blandt Bønderne, ophørte enhver Indbetaling af Oxe- og Flæskeskatten. Endnu 1724 var der intet kommet ind af Restancerne, og Regimentskriveren lagde ikke Skjul paa, at Bønderne gjorde Obstruktion (Amtsregnsk. 1724).

[1] Ved denne Lejlighed lagdes Stenløse, Vigsø og Smørum Sogne samt Vridsløsemagle af Sengeløse Sogn til Frederiksborg Distrikt (og Rytterdistriktets Birk, der oprettedes 7. Juli 1721), medens Torup Sogn kom under Kronborg Distrikt.

I Nordsjælland oprettedes 3 Rytterdistrikter, et for hver af Amterne: København, Frederiksborg og Kronborg. Hvert Distrikt skulde underholde et Regiment, der dog i Modsætning til tidligere, da Soldater og Befalingsmænd laa paa Bøndergaardene, blev indkvarteret i Kaserner. Samtidig fik hvert Distrikt de berømte 20 Skoler[1], men de følgende to Menneskealdre blev ligefuldt den største Nedværdigelsens og Elendighedens Tid, som Bonden i Nordsjælland havde oplevet, saa langt vi kan følge ham tilbage i Historien. Ryttergodssessionens høje Herrer regerede strængt over ham og uindskrænket. Regimentskriveren var deres Forvalter og udførte gennem sine Fogeder og Underfogeder Sessionens Beslutninger. Til hans Naade var Rytterbonden henvist. I hans Haand laa Bondens Skæbne i smaat som i stort. Først 1796 sammenlagdes i Nordsjælland Regimentskriverembedet med Amtsforvalterembedet, og Sessionen afskaffedes, skønt Rytterordningen ophævedes 1773. Endnu 1850 levede Regimentskrivertitlen her[2].

Henimod Aarhundredets Slutning, da Tidsaanden fik Luft i den franske Revolution, satte imidlertid ogsaa den danske Regering alt ind paa at skabe en Omvæltning. Den 21. November 1784 nedsattes for Frederiksborg og Kronborg Amter den minde-

[1] Om Rytterskolerne se „Vor Ungdom" 1908.

[2] Den første Regimentskriver var (udn. 24. Juli 1717) *Jakob Jørgensen Hvalsø* (Amtsforvalter og Ridefoged 17. Jan. 1705), men allerede fra 1. Maj 1718 overtog *Erik Jensen Torm* (udn. 28. April 18; senere Politimester i Kbhvn.) Embedet, og Jørgensen kom til Falster. Fra 1. Sept. 1727 var *John Larsen Morsleth* (udn. 4. Aug. 1727; 18. Juni 44 Hospitalsforst. i Helsingør). Ved kgl. Res. 6. Febr. 1736 deltes Distriktet imidlertid i to Halvdele. Morsleth beholdt den ene og efterfulgtes 1. Juli 44 af *Mathias Lund* (udn. 18. Juni), som atter 1. Maj 1748 afløstes af *Mathias Dahlstrøm* (udn. 7. Maj). Fra 1. Maj 1736 overtog den tidl. Fuldmægtig *Hans Jørgensen Dahl* (udn. 6. Febr.) den anden Halvdel bestaaende af Sognene: Sigerslevvester, Gjørløse, Græse, Slangerup, Hjørlunde, Udde- og Oppesundby, Snodstrup, Ølstykke, Stenløse, Viksø, Smørum og Vridsløsemagle af Sengeløse Sogn. Han afløstes 9. Dec. 1745 af *Jakob Lowzon*, der 27. Jan. 1750 blev Amtsforvalter, og samme Dato overtog Dahlstrøm hele Distriktet. Han døde 1774 og efterfulgtes af *Claus Plum* (18. Aug. 1774), der døde 1776 og afløstes af *Terkel Rosenkvist* (udn. 3. Febr. 1777). Ved hans Død kom 2. Nov. 1792 *Hans Nicolaj Arctander*. Han afløstes endelig 30. Nov. 1796 af *Guldbrand Arentz*, der ogsaa blev Amtsforvalter. *Amtsforvalterne* er opregn. i Personalhist. Tidsskr. 7 S. 4. B., *Amtmændene* i *J. Blochs* Bog: Stiftamtmænd og Amtmænd i Danmark.

værdige Kommission, som skulde fuldbyrde Revolutionen her i Nordsjælland (Fra Fr.borg Amt 1711, S. 12). Frihedens Time slog. Bønderne fik Tilbud om Køb af deres Gaarde til Arvefæste, som de fleste Gaarde er det endnu den Dag i Dag, og det meste Hoveri blev afløst i Penge, der omsattes til en Kornafgift. Kun Høhoveriet paa det store Stutteri paa Frederiksborg mente man ikke at kunne afløse, men ved kgl. Res. 21. Juni 1799 ordnedes det øvrige Arbejde paa Stutterigaarden saaledes, at det skulde udføres af Karle, der udskreves dertil som Soldater.[1]

Kommissionen gennemførte for første Gang i Landet en Jordvurdering som Maalestok for Gaardenes Værdi og valgte *Udlejres Jord* som Mønster og Maalestok for alt andet (Fra Fr.borg Amt 1919, S. 55). Siden har denne Maalestok fra Udlejre været brugt hele Landet over, indtil Vurderingen i Penge i vor Tid har afløst den.

Bønderne betalte ingen Købesum for deres Gaarde, men Afgiften forhøjedes en Del. Skønt der stilledes store Krav til Vedligeholdelse af Gaarden og Betaling af Restancer, kunde Bønderne dog saa at sige alle overtage Ejendommene. Hist og her skete det, at en enkelt eller et Par Bønder var foran deres Bysbørn, andre Steder, at nogle faa var bagefter, men Skøderne udstedtes som oftest *byvis*, og Kommissionen hjalp bravt til med Tilskud, Hjælp og Eftergivelse af Restancer.

Den 6. Juni 1788 fik de 2 første Bønder her i Nordsjælland deres Ejendomsbrev. Den 8. Juni udstedtes 15 andre, dateret

[1] OmHoveriet, se foruden *Sarauw* og *Sterms* Topografier over Amtet, navnlig Arvefæstekommissionens „Betænkning ang. de Statskassen tilflydende Arvefæsteafgifter m. v. og disses Afløsning (1909) samt Trap: Danmark 1. Udg., Supplement. Ordningen 1799 medførte 1804 Genopførelse af Favrholm.
Thi fra 1720, da de store Ladegaardsbygninger opførtes, og Stutteriet 1720—30 udvidedes saa stærkt — det havde til da været til Huse paa den lille Gaard *Sparepenge* (nu Slotshaven)— var der samlet ikke mindre end *11,000 Tdr. Land* under Ladegaarden. Der lagdes paa Gaarden flere Kompagnier *geworbne Marinere* (kendt fra Oprøret mod Struense), og Ladefogderne og Foderskafferne sendte altid en Kommando af disse berygtede Kosakker med Bøndernes Vogntog paa Pligtkørsel. Det var under deres Pisk, „at baade Mennesker og Heste styrtede døde om paa Landevejen". Kørselshoveriet var f. Ex. 1765 ikke mindre end 65,000 Vogne. Foruden Dyrkning af de vældige Arealer, hvoraf en stor Del var udlagt til Høavl og Græsning, maatte Bønderne 1720 opføre 45,000 Favne Gærder og oprense 16,000 Favne Grøfter.

Christiansborg og egenhændigt underskrevet af Kongen.[1] 1799 var der udstedt 999 — med Undtagelse af de 17 første er de allerfleste — før 1801 alle — dateret en 28. Januar. Det første Skøde, der blev underskrevet 1800, havde Nr. 1000.

Det var denne Kommission, der i Skøderne gav hver Gaard Navn,[2] tildels efter Bøndernes Forslag. De fleste Steder havde Lodderne ved Udskiftningen faaet Navn efter en af Markerne, men disse Navne bevaredes kun i nogle Tilfælde ved Skødernes Udstedelse.

1795 fik alle Udlejre og alle Svedstrup Mænd deres Skøder og 1797 alle Ølstykkegaarde deres.

Trods alle Fremskridt vedblev de „frie" Bønder dog at gøre Hoveri paa den kgl. Ladegaard ved Frederiksborg (dog „kun" Høhoveri). Først 1834 begyndte ogsaa dette Høhoveris Afløsning, men saa sent som indtil 1853 trællede stadig 51 Bønder paa Hovmarkerne ved Hillerød. Endnu vore Bedsteforældre er vokset op til Hovbønder! Bedre er det ikke.

[1] De 17 Skøder, der udstedtes før 1790, var i Rækkefølge: *St. Hagelse:* Maglemosegaard (Hans Nielsen), *Villingerød:* Thorshøj (Lars Nielsen), Agergaard (N. Sørensen), Nyvang (P. Hansen), Ærtebjerg (N. Svendsen), Harmosegaard (Hans Nielsen), Hellebjerg (N. Mortensen), Dammosegaard (Ole Jørgensen), Dyremosegaard (N. Christoffersen), Grønhøj (L. Larsen), Indelukkegaard (Morten Nielsen), *Endrup:* Ebbekøb (Jørg. Nielsen), *Frerslev*. Andersgaard (Anders Pedersen), Bentsgaard (Bent Pedersen), *Herlev:* Enghavegaard (Hans Nielsen), *Roland,* Asminderød Sogn: Vivergaard (N. Jørgensen), *Helsinge:* Kongensgave (Jørg. v. Hielmcrone). De to førstnævnte Skøder er dateret 6. Juni 1788, de øvrige 8. Juni s. A. 1790 udstedtes 52 Skøder, 1791: 161, 1792: 103, 1793: 84, 1794: 140, 1795: 126, 1796: 78, 1797: 110, 1798: 70, 1799: 58, 1800: 30, 1801: 24 og siden endnu 261, ialt ned til 1840: 1315. I Rigsarkivet findes de i fortløbende Protokoller, i Amtsstuearkivet i alfabetisk Orden efter Gaardnavnene (med en Registrant).

[2] Ved Hjælp af disse Navne er det nu let at følge Gaardenes Skæbne, og Beboerne bliver ligesom mere levende, naar man kan knytte dem til kendte Steder. Jævnførelsen af Gaardenes Navne og de gamle Jordbogsnumre maa foretages gennem Skøderne ved Hjælp af Ejernes Navne. Deres oprindelige Fæstebreve er bevaret i 4 Pakker „Fæstebreve 1750—1800" i Amtsarkivet, og heri findes endnu Numrene fra den gamle Krigsjordebog 1718 (dateret 18. Maj 1722), der bagi jævnfører sine Numre med Matriklen fra 1682. En Matrikel i Landsark. fra 1664 identificerer hver Gaard med 1682 og nævner den gamle Langgilde, der til 1660 var koustant. Gennem Landgilden er det muligt at følge Gaardene saa langt tilbage, som Jordebøger og Skøder haves, dog maa undertiden to eller flere Gaarde ogsaa i ældre Tid holdes ude fra hverandre ved Hjælpaf Fæsternes Navne, fordi Landgildeafgiften er ens.

Var end Bønderne i Nordsjælland, siden Rytterdistrikterne oprettedes her, overbebyrdet med alle Bondeplager, havde de lige til den Tid haft det forholdsvis godt. Før Kongen 1560—62 købte hele Nordsjælland, var det meste, som omtalt, Strøgods, der ikke gjorde Hoveri. Kongen oprettede imidlertid nu den store Ladegaard med dens omfattende Hoveri. De store Byggearbejder ved Slottets Opførelse og den store Ombygning 1600—20 og de idelige Forandringer senere skabte meget Trællearbejde til Bønderne. Ladegaarden var imidlertid ofte bortforpagtet, hvad der formindskede Driften. En kort Tid i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede var Hoveriet i Frederiksborg Amt endogsaa afløst i Penge. Men 1720 — samtidig med Rytterdistrikternes Indrettelse — oprettedes det store Stutteri paa Frederiksborg Ladegaard, der derefter — indtil Ladegaarden deltes 1840 — omfattede de nuværende Hillerødsholms Stutterigaard, Hillerødsholms Ladegaard, Trollesminde og Faurholm (udskilt allerede 1804). Dyrkningen af disse vældige Jorder krævede en Mængde Arbejde. Men dertil kom yderligere Gærdebygning, Grøftegravning og -rensning omkring de store Græsmarker til Stutterihestene og Rytterhestene. Kongen og Hoffet, der ofte var paa Frederiksborg, krævede en Mængde Pligtkørsel med Persontransport og Forsyninger til de mange Tjenestemænd og Gæster paa Slottet. Nordsjælland var da værre stillet end nogen anden Egn i Landet. Ofte sendtes 200 Bøndervogne om Dagen, enkelte Dage op til 1000 Vogne, til København, Helsingør eller andre Steder hen. Og de store Jagter, som Kongehuset og dets Gæster morede sig med i de vidtstrakte Skove, krævede, at Bønderne i store Skarer maatte forlade deres Arbejde for at køre Jagtfølget til Skovs og for at stille Klappere. Der var kun Bønderne Vest og Nordvest for Esrom Sø til at bestride det altsammen. Kronborg Amt havde jo *sin* Ladegaard.

Det skønne Frederiksborg — Nationalmusæet — staar saaledes som et stolt Mindesmærke over den nordsjællandske Bondes Trældom. Ikke alene har Bønderne i deres Ansigts Sved slæbt Materialerne til Slottet, men først da Kongen byggede dette

pragtfulde Kongesæde, blev Bønderne Trælle, værre stillet end nogen i Landet.

Sliddet sled sig ikke hen, uden at Slaverne knurrede. Det ses saaledes af Amtsregnskabet, at de Ølstykke Mænd 1716 — altsaa før det i Ryttertiden blev rigtig slemt — ligefrem gjorde Mytteri.

Det var den 31. Juli 1716. De Ølstykke Mænd var til Slet paa Ladegaardsmarken. Bonden *Peder Madsen*, Sognefoged Mads Nielsens Søn (som nævnt foran), var den Dag deres Formand, og da de var færdige og skulde hjem, sendte Amtsforvalter *Jakob Jørgensen Hvalsø* Toldkarlen i Nyhuse,[1] *Thomas Ibsen* († 1721) hen til dem for at faa dem ud paa Pligtkørsel. Men det var Bønderne ikke indrettet paa. Nogle havde deres daarlige Heste for, og de kunde ikke holdè til Pligtkørsel paa de lange, daarlige Veje. Folkene havde desuden lige arbejdet strængt, og de kørte med Formanden *Peder Madsen* i Spidsen ad Herlev til (paa Vej hjem) i Stedet for til Slottet. Thomas Ibsen greb Peder Madsens Hest i Næsen for at standse den og dermed hele Vognrækken, men Peder Madsen sprang af og slog Toldkarlen nogle Slag med den tykke Ende af Pisken, og da Thomas Ibsen derpaa løb sin Vej, kastede 3 Karle fra Ølstykke (3 Soldater) Sten efter ham og tilredte ham saa alvorligt, at han maatte søge Tilflugt i Skonnebækshuset. Men alle Ølstykkemænd trængte ind efter ham, skønt Thomas Ibsen søgte at spærre Porten. Han slap dog med nogle drøje Knubs.

Det kunde jo ikke undgaas, at Sagen kom for Birkethinget. Men By- og Birkefoged *Jens Mikkelsen (Brandt?)* (begr. 14. Aug. 1750), der 1711 afløste *Wilsund*, skruede Sagen ned til det

[1] Navnet *Nyhusene* stammer fra 1719. Der bevilgedes ved kgl. Res. 28. Okt. 1720 (jfr. Res. 24. Nov. 1721) en Mand Skøde paa et 1719 opført Hus ved Siden af Udridernes, der fra gammel Tid havde deres Huse her ved Ladegaarden. Udriderne skulde gaa Amtsforvalteren, der boede paa Ladegaarden, til Haande, var Underfogeder. Der var i mange Aar kun 2, efter ca. 1700 3, hvis 3 Huse 1722 var ialt 19 Fag, De hed „Lønvejhusene". *„Det nye Hus ved Slottet"*, hvorpaa der gaves Bevilling 1719, var paa 6 Fag. Ved kgl. Res. 9. Sept. 1727 fik en Mand Lov til at bygge her „ved Stenbroen fra Slottet til Slangerupporten". Her laa ogsaa Thinghuset fra 1690.

mindst mulige. Han maatte imidlertid dømme ihvert Fald nogen, men glemte saa Mytteriet og nøjedes med at give Peder Madsen og de 3 andre, der først havde slaaet Thomas Ibsen, en Bøde paa hver 6 Lod Sølv (9 Rgd.). Amtmanden *(Johan Otto Raben)* ansøgte endog om Benaadning for dem, men Ansøgningen blev afslaaet. Maalt med Jorddrottens Maalestok var Mytteriet jo ogsaa en meget alvorlig Historie. (Amtsregnsk.)

I Ølstykke Sogn, hvor man havde 3 Mil til Hillerød, men endda langt fra var værst stillet — nogle havde 8 Mil til Hovmarken — maatte Hovbønderne paa Hoveridage op midt om Natten og afsted med Heste og Vogne. De daarlige Veje udmattede Hestene og spildte Tiden, uden at nogen fik Gavn deraf. Bønderne fra hele Amtet samledes ved Ladegaardsmøllen, hvor de bedede, men var det Regnvejr, naar de kom, blev de sendt hjem igen og havde altsaa Arbejdet til Gode til en anden Gang, skønt de havde spildt en Dag. Hvad det betød, forstaar man, naar det oplyses, at en Koppel (som en ved Kronborg), der gav 1250 Læs Hø, krævede 3465 Spanddage og 5132 Gangdage til Slet, 6396 Gangdage til Rivning og Hjemkørsel og 1112 til Rensning af Engen, ialt 13640 Gangdage og 3465 Spanddage.

Kommandør *Jens Jakob Paludan*, der gik i Frederiksborg Skole 1793—98, giver (Fr.borg Skoles Program 1874) en udmærket Beskrivelse af Hoveriet, der gav Anledning til ofte raa Kampe mellem Bønderne og de store Latinskoledrenge, der fra Baghold kunde overfalde Bønderne, naar de i deres lange Vogntog kom kørende til eller fra Hillerød. Naar Drengene gik løs paa Hestene for den forreste Vogn og standsede dem, for de efterfølgende ofte ud til Siden og væltede Vognene i Grøften. Mens Bønderne havde fuldt op at gøre med de urolige Heste, gik Latinskoledrengene løs paa Kuskene.

Paludan fortæller:

„Om Sommeren svømmede vi, spillede Langbold, førte Krig med Bønderne, vore Arvefjender, som benævnedes „Mis", hvilket de vedkendte sig som Øgenavne [og besvarede med Fjendtligheder]. Naar der var *„Heufang"*, d. v. s. Høhøst i de kongelige Vange til Stutteriets Fornødenhed, var vi der hele Nætter ude ved Lystighed, Dans og Munterhed og ikke altid den uskyldigste.

Bønderne laa i en Slags *Lejr i Vangene* for ej at køre en lang Vej daglig frem og tilbage. Karle og Piger, Borgere med Kone og Døtre, Husarer og Skolediscipler, Haandværkssvende og Tjenestepiger udgjorde et broget Hele, som i de smukke Sommernætter ved antændte Blus morede sig med Dans og Courtiseren paa bedste Maade, hver efter sin Fantasi. At dette ikke var nogen Dydsøvelse, kan man let forestille sig. Det var en Lykke for hver den, der gik denne Skærsild igennem uden at gaa tabt.

I den Tid var Bønderne ej stort andet end Arbejdsdyr for de mægtige paa Jorden, og Hoveriet dreves da lovløst og arbitrært [efter Forgodtbefindende]. Ridefogdens Pisk og Forvalterens Stok var Bevisførelse, Dom og Straf. Alle de hoverigørende Bønder paa det store Frederiksborg-Ladegaards Gods og dets vidtstrakte Høsletter bjergede Høet ind, ikke alene til det store Stutteri, hvor der var 700 Heste og derover, men tillige til de umaadelig mange Embedsmænd og Betjente, som havde Deputat af Hø. *Der var da vist over 500 Mennesker i Arbejde* med at slaa, sprede, rive og sætte i Stak, mest unge Folk af begge Køn. Mange af dem var langvejs fra og *maatte efter Omstændighederne være 2 à 3 Uger fra deres Hjem*, hvorfra de fik sendt Mad og Drikke. Det var en Arbejds-, men tillige en Glædestid, det Heufang.

Didhen strømmede Hillerød Bys unge og gamle Folk, som havde Lyst at nyde Glæden, og blandt disse var Skolediscipelene ikke de sidste. Naar Vejret var klart, gik man derud efter at have spist til Aften, og Solen var nede. Vejen var da fuld af Munterhed. De velhavende Borgerfolk kørte eller red, de uformuende travede afsted. Alle havde noget med at styrke sig paa og traktere Bønderne med. Nogle søgte en, andre en anden Lejr; *hvert Sogn havde sin.* Det duftende Hø udbredte sin forfriskende Lugt i hele Omegnen. Hver Lejr havde sit Blus af tørre Grene fra Skovene. De lyste vidt omkring og forgyldte de nærmeste Trætoppe. Vogne, Heste, Mennesker, *Hytter af Grene og Straa* oplystes og viste en aldeles formløs Masse i det fjerne.

Alt som man kom nærmere, hørtes Støj og Latter, endelig Lyden af en eller flere Violiner, som gav sig ynkeligen, men som ikke sparedes for at udbrede Munterhed blandt de dansende Bønderfolk, med hvem de tilvandrende Skarer blandede sig.

Øl og Brændevin var der ingen Mangel paa, og der var en Livlighed blandt de Mennesker, som hele Dagen igennem havde arbejdet i Solens Hede, saa at man vanskeligt kunde gøre sig nogen Forestilling derom. At der foregik meget, som ikke var, som det burde være, begribes letteligen, og Drukkenskab og Kiv var ej heller af de sjældne Begivenheder. Dog holdt Fogden og nogle af de ældste Bønder en Slags Justits, og det kom aldrig til Slagsmaal.

Vi Skolediscipler dansede med de raskeste og smukkeste Bønderpiger

og trakterede dem efter Dansen med Mjød og Hvedebrød. Sværmen af Mennesker og Halvmørket hindrede vore Arvefjender, Bønderne, i at genkende os Skoledrenge, som de kaldte os. Maaske ogsaa de fredelige Hensigter, vi kom med, og Gæstfriheden, gav os den Sikkerhed, vi ikke kunde vente, og som det var dristig nok at stole paa. Denne Slags Svir deltog vi ofte i, og mangen Moders unge Søn fik her sin Skade, som blev Aarsag til et forspildt Liv".

Kommandøren udtaler sig iøvrigt ikke rosende om Resultatet i Almindelighed af den sorte Skoles Pædagogik, selv her under den bekendte Rektor *Bendt Bendtsen.* Han siger et Sted om 3 Præstesønner, der gik i Skolen: „De tre Sønner mislykkedes aldeles *som de fleste andre.* Som sagt jeg var blandt de faa Heldige, som gik Skærsilden igennem uden at blive brændt til Skamme, men ikke ubeskadiget", Frederiksborg Skole var dog en af de bedste i Landet paa den Tid!

Paa Hovmarken var Bønderne og deres Karle som Soldater under Fogdernes Kommando. Og de opførte sig som Soldater — trods alt ubekymrede, som vi har set. De skulde f. Ex. have 3 Traver Havre paa Vognen, naar de kørte ind. Men de snød, naar de kunde, og kunde de komme til at vælte med et Læs, var de ikke sene til at lade staa til. Og dog maatte Bønderne jo arbejde, til alt var i Hus. Ofte skubbede de Tagstenene løse paa Laderne, for at det skulde se ud, som om Kornet eller Høet var stoppet saa stærkt ind paa Lofterne.

Og som blandt Soldater var der her paa Hoveriet al ønskelig Anledning for den enkelte til at gøre sig gældende og blive kendt blandt de øvrige Bønder, hvad enten nu hans Fortrin laa i stærke Kræfter, Mod eller i aandelig Overlegenhed, der kunde sætte Fogderne i Skak og beherske Kammeraterne. Man ser, hvorledes Enker og Døtre paa de store Gaarde og dygtige Slægter finder Ægtemænd ofte fra andre Egne af Amtet og altid habile Folk, saaledes at Sognefogedslægterne — Bestillingen blev oftest ved Gaardene — holder sammen som en Klasse for sig og faar Sønner og Døtre anbragt i de af Slægternes Ægteskaber, hvor der var ledige Pladser — saaledes som ogsaa *Mads Nielsens* Slægtshistorie viser det. Sammenkomsterne ved Hoveriet har sikkert her spillet en betydelig Rolle.

Oftest var det paa Hovmarkerne naturligvis legemlig Styrke eller Evnen til at drikke meget Brændevin, der udmærkede sin

Mand. Dette strænge og omfattende Hoveri har sikkert bidraget væsentligt til at danne den Type paa en Landsknægtbonde, som vi nu kalder *Kulsviertypen*. Mon ikke ogsaa Skellet mellem Hovbønderne under Kronborg — der altid var velstillede økonomisk og i andre Henseender — og Hovbønderne under Frederiksborg — der takket være Kongernes Interesse for dette Slot havde det største Hoveri i Landet — har skabt den berømte Forskel mellem „Østen Esrom" og „Vesten Esrom"?

Der gaar endnu mange Fortællinger — *som burde bevares, inden den ældre Slægt, der kender dem, falder bort* — om svære Bedrifter og om Oplevelser paa Hovmarkerne og paa de lange Pligtrejser til København og andre Steder hen. Der blev altid drukket tæt paa disse Ture, og det forsikres, modsat *Paludans* Udsagn, at ofte kunde et Par ryge i Totterne paa hinanden, naar den ene, som det fortælles om min Farmoders Fader, *Mads Olsen* († 1856) paa Søgaard i Ølstykke, der skal have været meget stærk, paa de lange Ture tog af de andres Hakkelse. Det var Symbolet paa den Stærkeres Ret, som *Afgiften* altid har været det. Iøvrigt kunde de Stærke, som det ogsaa fortælles om *Mads Olsen*, til Gengæld, naar det kneb for en Mand, tage en Haand i med og bære hans Kornsække op paa de højeste Lofter i Magasinet paa Kronborg. Ogsaa denne Hjælp til den „undertrykte" er jo et historisk Træk.

Der var altid et stærkt Sammenhold mellem en Bys eller et Sogns Hovbønder, hvad enten det gjaldt at vende sig mod en Foged (som i 1716 mod Thomas Ibsen) eller det, hvad ikke sjældent skete, kom til Kamp By mod By. Paa de lange Kørsler gennem fjendtlige Sogne kunde det vel nok være praktisk at køre med den berømte femte Vognkæp. Min Fader kan fra 70'erne huske, at en Fragtmand i Ølstykke endnu ved den Tid altid havde den med — naturligvis mod Landevejsfolk.

Alsønderup'erne, der jo aldrig havde det Lov paa sig, at de var særlig fredsæle, skal i Hoveritiden have hørt til de værste Kamphaner. Engang da det trak op til Slagsmaal mellem Ølstykkerne og Alsønderup'erne, skal man — hvad iøvrigt ikke

sjældent skete — være blevet enig om at lade Striden afgøre med en Tvekamp mellem de to stærkeste Mænd i Sognene. Fra Ølstykke mødte den kendte, oplyste Bonde Sognefoged *Lars Jørgensen* (1792—1849), Vejstensgaard i Udlejre, (se biogr. Leks. og Rugaard: Danske Bønder).

Kæmpen fra Alsønderup begyndte saa: „Er Du nu ogsaa stærk?"

„Ja, sagde Lars Jørgensen, der er endnu ikke nogen, der har bundet mig".

„Da har heller aldrig nogen kunnet binde mig", sagde Alsønderup'eren.

Men da de saaledes havde snakket lidt frem og tilbage, foreslog Lars Jørgensen, der havde læst til Skolelærer og var en fornuftig Mand, at da ingen af dem nogen Sinde var overvundet, og en af dem jo den Dag maatte lide et Nederlag, skulde de hellere lade være at slaas, saa de begge stadig var uovervundne. Det syntes Alsønderup'eren var saa godt et Forslag, at han rakte Lars Jørgensen Haanden, og hver gik tilbage til sine Bymænd.

Hvad Bønderne sagde, berettes ikke, men Lars Jørgensens fornuftige Standpunkt maa vel trods al god Tradition have sejret hos dem ogsaa, siden Historien er blevet husket, og ikke som et Exempel paa den menneskelige Fejghed.

Lad det iøvrigt blive nævnt her, at Udlejres fede Jord har fostret i hvert Pald en dygtig Bonde til foruden Lars Jørgensen, nemlig Landsthingsmand *Jens Pedersen* (1802—58) paa Karmstensgaard, hvem *Rugaard* ligeledes giver et berømmeligt Eftermæle.

SEKS SLÆGTLED I UDLEJRE.

Sognefoged *Frederik Madsen*, der som omtalt 1728 overtog Kongsgaarden i Udlejre efter sin Fader, blev 1729 gift med *Christiana Hansdatter* (f. 1714), Datter af *Hans Christian*

Schmidt († 1739, 58 Aar), der 1715 fæstede *Hyldelandsgaard*[1] i Ølstykke og nød betydelig Anseelse. *Hans Christian* kunde skrive og brugtes som Prokurator af Præsten og senere af Værebro Møller under hans lange Proces i 1730'erne med Bønderne om Nedlæggelse af Øverste Værebro Mølle, der ved Oversvømmelse ødelagde Høet paa hele Engstrækningen langs Værebro Aa ovenfor Møllen. Møller *Tyge Boisen* havde, da en Overenskomst 1689 ikke hjalp, 1718 (kgl. Res. 16. Juli 1718) maattet gaa ind paa at gøre den gamle Mølle til en Græsmølle, skulde altsaa trække Stigbordene op hver 1. Maj og holde dem oppe Sommeren igennem. Møller Søren Pedersen fik kgl. Kroprivilegium 1735 under Paaberaabelse heraf.

Processen med Bønderne endte med et Forlig, hvorefter Møller *Jens Sørensen* den 12. April 1740 nedlagde Vandmøllen og byggede to Vindmøller i Stedet. Regeringen betalte ham 1200 Rgd. derfor, som Bønderne senere udredede i aarlige Afdrag. Men forinden dette Resultat opnaaedes, maatte Bønderne formelig gøre Oprør. Den 5. Juli 1739 drog de i Flok og Følge til Værebro og rev Mølledæmningen ned (*Carstensen:* Vigsø Sogn S. 92). En Kvinde skal have begyndt Nedrivningen, fordi Mændene tøvede.

Frederik Madsen i Udlejre, der som Faderen nød betydelig Anseelse i Amtet, døde 1776, og hans Hustru 1785, men Gaarden var allerede 1769 gaaet over til deres Svigersøn *Hans Pedersen* (1736—1803) fra Paastrup, gift med deres yngste Datter *Anne Marie* (1750—1829). Om ham se *J. Jensen:* Stamtavle over Efterkommere af Simon Bertelsen i Ølstykke. Kbhvn. 1893 Nr. 193.

Hans Pedersen var en Mand, der havde sin *Danske Lov* staaende paa Hylden. Hans Exemplar, hvori han har skrevet:

[1] Denne Gaard havde i Jordebogen 1718 de næststørste Bygninger paa hele Distriktet — 76 Fag. Kun Gaarden Nr. 1 i Smørum var større (82 Fag). De fleste Ryttergaarde var paa 25—40 Fag Hus, mange paa indtil 50. Skibstedgaard i Vexø havde 74, Hjørlundegd. 72, Vaaningsted i Oppesundby 73, Korshøjgaard 74, Nr. 2 i Jordhøj 72, Vindingegaard i Strølille 67 og Ørnebjerg i Udlejre 64 Fag. Det var i Hovedsagen de Gaarde, der var over 60 Fag store.

„Den 11. December 1769 kom jeg til Udlejre at bo", opbevares endnu i Familjen. (Hans Fæstebrev er dat. 16. Dec. 1769).

Hans Pedersen oplevede Landboreformerne og fik Arvefæsteskøde paa Gaarden samtidig med Byens øvrige Bønder. Vel ingen Begivenhed i Danmarks Historie siden Grevens Fejde, som var Slutstenen paa den danske Bondes Proletarisering, kan sammenlignes med denne fredelige Revolution i 1790'erne, der pludselig og med et Slag hævede den „usselige" Bondeproletar, hans Kone og Børn op i de Besiddendes Klasse og skabte den moderne Gaardmand og Proprietær. Omvendt blev de Familjer, der dengang — ofte var det bedre at være Husmand end Gaardmand — ikke havde Gaardfæste, ved Reformerne rigtignok fordømt til fremtidig altid at være Proletar, fordi de mistede den lette Adgang til Jord, som Fæstet (ofte uden Indfæstning) gav. Derfor har Eftertiden set en Udvandring, ikke sjældent af de bedste Folk, til Lande, hvor dette Jordprivilegium ikke fandtes, eller hvor Statens Ledere let kunde skaffe Jord, hvad den danske Regering i 1790'erne fraskrev sig Mulighed for her i Amtet.

Fra Hans Pedersen gik Gjellestensgaard i Udlejre over til Sønnen *Peder Hansen* (1771—1844), hvis Søn *Hans Pedersen* (1812—89) i 1868 afstod Gaarden til sin Søstersøn, nuværende Sparekassebestyrer *Peder Jensen* (f. 1844) i Ølstykke Stationsby (omtalte Stamtavle Nr. 927) og hans Søn *Chr. Jensen* (f. 1875), der fik Gaarden 1904, solgte den 1915 til „Fremmede", idet han dog selv beholdt en Parcel og nu bor der.

SOGNEFOGED FREDERIK MADSENS EFTERSLÆGT.

Da Frederik Madsen afstod Gaarden til sin Svigersøn, var hans øvrige Børn forlængst fløjet ud i Verden. Den ældste *Anna Elisabeth* (f. 1734) ægtede 1753 Sognefoged *Ole Jonsen* († 1763) paa *Korshøjgaard* i Oppesundby og 1769 Gaardmand *Hans Jensen* († 1801), *Damgaarden* smst. Den tredje Datter *Karen* (1740—1802) blev 1766 gift med Smed *Lars Christensen* († 1771)

i Hjørlunde, og 1771 med Smed *Hans Pedersen* († 1796) fra Søsum, ligeledes Smed i Hjørlunde.

Frederik Madsens yngste, Sønnen *Hans Christian Frederiksen (Friedrichsen)*, der var født 1744, blev 1766 gift med *Anna Poulsdatter* (1745—70), Datter af *Poul Andersen, Stagsagergaard* i Svedstrup, og fæstede samtidig Gaarden *Bygkjærsholm* i St. Rørbæk, hvor han døde som Underfoged 1801.

Hans Christian i St. Rørbæk var blandt de første, der fik Skøde i Nordsjælland. Hans er dateret 28. Januar 1791 (har Nr. 73), medens de øvrige Bønder i Snodstrup og Oppesundby Sogne først fik deres 1794. Hans Christian var Bedstefader til min Oldefader.

Af hans Børn i andet Ægteskab med *Margrete Katrine Jensdatter* (1750—1825), Datter af Sognefoged *Jens Olsen, Damgaard* i Snodstrup, blev den ældste Søn, *Jens Hansen* (Kirkebogen har: *Hans-Christiansen)*, der levede 1771—1825, i 1898 gift med sin Kusine *Karen Hansdatter* fra Gjellestensgaard i Udlejre (den citerede Stamtavle Nr. 149). Jens Hansen handlede med Gær og frøs ihjel en 17. December Aften, da han kom hjem fra Ods Herred, hvor han havde solgt sin Gær. Baaden kunde ikke paa Grund af Is naa ind til Land, og ingen havde hørt hans Raab. Han ejede en Parcel af Bygkjærsholm.

H. C. Frederiksen efterlod sig iøvrigt 6 voksne Børn, hvoraf Sønnen *Frederik Hansen* (1774—1845) var Sognefoged i Tørslev i Horns Herred og saaledes i 4. Generation fortsatte Familjens Sognefoged-Traditioner.

Jens Hansens ældste Søn, *Frederik Jensen* (1799—1870), der ogsaa handlede, mest i Roskilde med Høns og Tørv, flyttede 1828 tilbage til Udlejre, hvor han købte en lille Ejendom paa 12 Tdr. Land. Han blev samtidig gift med *Elsabeth Pedersdatter* (1807—81), Datter af Gaardejer *Peder Olsen* (1780—1829) paa Ørnesten i Oppesundby og en Ætling af en af *Peder Madsens* Døtre fra Gjellestensgaard i Ølstykke[1].

[1] Peder Olsen var født paa Svanholm i Udlejre.

Dette Ægtepar var Forældre til min Farfader, *Peder Frederiksen* (f. 1833), der 1859 giftede sig og blev Husejer i Udlejre (paa Gaarden Søholms Jorder), 1864 deltog i Krigen bl. a. ved Forsvaret af Als. 1876 flyttede han til Oppesundby og 1880 til Frederikssund, hvor han blev Postbud ved Banens Aabning, og hvor han døde 1893. Min Farmoder *Inger Madsdatter* (1833—99) var født paa *Søgaard* i Ølstykke, hvor hendes fædrene Slægt, Søn efter Fader, havde boet i 3—4 Led.

Min Fader, der er født i Udlejre 1860 og fra sit 7de til sit 17de Aar tjente paa Gjellestensgaard, er Redaktør, Folkethingsmand *I. P. Sundbo,* Esbjerg (den omtalte Stamtavle Nr. 159).

TIL KORTET.

Kortet over Udlejre By ved Udskiftningen 1787 (Taksering 19. Maj, Udskiftning 6. Okt., Lodtrækning 18. Okt.) er konstrueret efter det endnu gældende Matrikulskort fra 1812 (dette er fotografisk sat op i ca. dobbelt Størrelse). Derpaa har Forfatteren tegnet de udflyttede Gaarde, hvis Tofter den Dag i Dag er bevaret ubeskaaret, som de blev delt ved Udskiftningsforretningen (Landsark.) Det ældste Bykort er en Plan fra 1807 i Matrikulsarkivet. Til hver Gaard findes i Rigsarkivet Skødekort fra 1792.

Til Udfyldning af det her bragte Kort er, foruden Udskiftningens Oplysninger, benyttet en Kopi, som *Mads Peder Jensen* (til 1888 Ejer af Svanholm i Udlejre) i 1889 har taget af et Kort over Byen før Udskiftningen, som den foran nævnte Sognefoged *Lars Jørgensen* i sin Tid har tegnet. Dette Kort, der nu kun kendes gennem Kopien, som ejes af Sognefoged *J. P. Hansen*, Udlejre, er imidlertid urigtigt paa væsentlige Punkter. Lars Jørgensen, der iøvrigt interesserede sig meget for Egnens Historie og er Hovedkilden til Pastor *Møhls* Oplysninger i „Annaler for Nord. Oldkynd." 1837, havde ikke oplevet Udskiftningen, og hans Kort stammer rimeligvis fra Tiden omkring 1847. Kopien er her benyttet til Anbringelse af de to Gaarde Nr. 5 og 7 og de udflyttede Huse, af Folden og Gadestævnet samt ved Angivelse af de to Bække og Bevoksningen omkring Gaardene. Det er tvivlsomt, om der har været Have omkring Dobbeltgaarden som angivet, idet Udskiftningsforretningen kun nævner Have ved Gjellestensgaard og Vejsten.

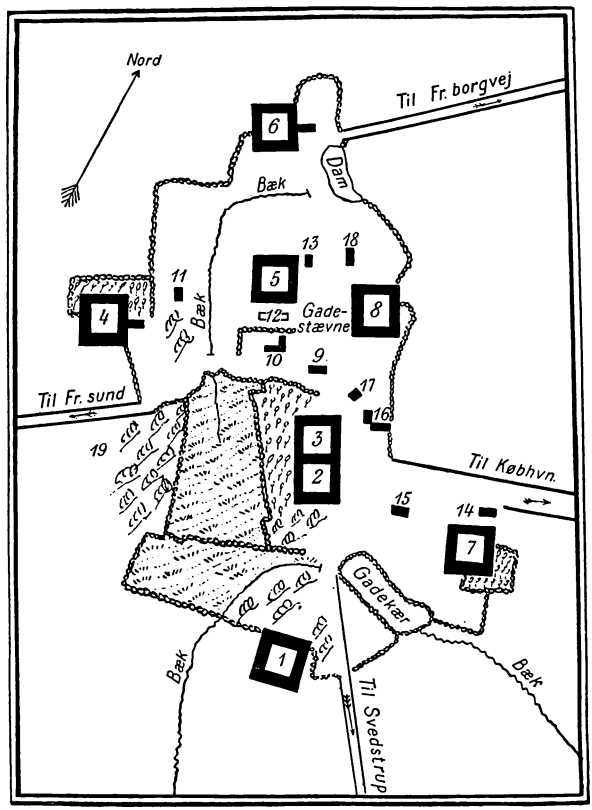

Udlejre By før Udskiftningen.

Gaardenes Numre paa Kortet er de gamle Numre fra Krigsjordebogen 1718. Navnene er, svarende til disse Numre, (de udflyttede sættes med fede Tal og nuværende Matrikulsnr. vedføjes i Parantes tillige med Bøndernes Navne ved Udskiftningen) følgende:

1. *Gredstedgaard* (4. Bertel Olsen), **2** *Søholm* (6. Niels Pedersen), **3** *Svanholm* (8. Ole Sørensen), 4. *Vejsten* (1. Lars Jensen), **5** *Ørnebjerg* (7. Peder Bentsen), 6 *Karmsten* (2. Christen Jørgensen), **7** *Gjellesten* (5. Hans Pedersen), 8 *Udlejregaard* (3. Hans Hansen).

De øvrige Numre paa Kortet angiver:

9. Hus, der ikke er udflyttet, 10. Hus, udflyttet paa Vejstens Mark. 11. Hus, udflyttet paa Svanholms Mark, 12. Byens Fold (*Gadestævnet* var umiddelbart Øst ved Folden) 13. Undertagshus, 14. Undertagshus, 15. Hus, udflyttet paa

Gjellestensgaards Mark, 16. Smedens Hus, 17. Smedjen, 18. Hus, udflyttet paa Svanholms Mark, 19. Pilehave, tilhørende Søholm.

Ved Lodtrækningen udeblev de 6 Husmænd i Byen fra det afsluttende Møde og sendte Bud med *Sognefoged Christen Jørgensen*, Karmsten, (Mødet holdtes i Slangerup), at de ikke ønskede nogen Jord. Det var vel Gaardmændene, der stod bag dette Ønske? Udskiftningskommissionen erklærede imidlertid kategorisk, at Husmændene skulde have Jord, og de fik derefter hver 2 Tdr. Land af Takst 18 eller $1^1/_2$ Td. af Takst 24.

Byens tre Vange hed: Toftehøjvang (med 2 Indlukker), Lillevang og Møllehøjsvang.

De foran nævnte Bønder fik alle Skøde den 28. Januar 1795 med Undtagelse af *Lars Jensen*, Vejsten, der døde 1790 og afløstes af *Jørgen Andresen* fra Viksø, gift med hans Enke og Fader til Sognefoged Lars Jørgensen.

Gaardene var før Udskiftningen gjort lige store, 9 Tdr. 7 Skp. 3 Fjdk. Hartkorn hver. Udskiftningen ændrede intet heri.

Som man ser af Byplanen er Byen anlagt ved Vejen Nord—Syd. Vejen København—Frederikssund stammer fra en senere Tid, da København og Frederikssund „blev noget", og har maattet gøre den store Bue uden om Dobbeltgaarden, medens man har maattet flytte Gaarden Vejsten tilbage for at faa Plads til Vejen. Den Gaard, der 1596 nedlagdes, har vel ligget, hvor Vejen nu fra Øst gaar ind i Byen.

Byens Gade o. Bypladsen var ved Udskiftningen omgivet af et Stengærde. Gadekæret er vel den gamle Fiskedam, der tidligere laa til den kgl. Jagtgaard, som sikkert har haft Abildgaard ned til Dammen. Muligt Gaardens Have laa saaledes endnu ved Udskiftningen. Dammen ved Karmsten er formentlig Byens ældste Gadekær.

SØBORG SLOT OG BY.

Af Niels Stenfeldt.

DEN Borg og den By, der her fortælles om, ligger uden for de almindelige Turistruter. Ingen Bane fører dertil, kun faa er de, som søger derhen. — Hvad skulde man egentlig ogsaa der? Der er ikke saa smukt, at man just af den Grund skulde søge til Stedet, naar der rundt om ligger saa dejlige Punkter som Nordsjællands-Kyst med Gilleleje og Nakkehoved eller Esromegnen med Gribskov! Staar man paa Søborg Bakker, ser man ud over en vid, aldeles flad Slette med lange Rækker af Popler og Pil, stillet i Geledder som trukket efter en Snor, grønne, flade Enge, et hollandsk Landskab i det smaa, et Stykke Marsk, rigtig pænt og net, utvivlsomt indbringende, hvis man skal dømme efter den Mængde Kvæg, der græsser, men for Turister, som de er flest, ret kedeligt. Rundt om denne Slette hæver Terrænet sig; mod Vest ser vi Græsted Kirke med Byen omkring, mod Syd lukker Gribskov for Synet, mod Øst en anden Skovstribe, Snævred, der løber langs den gamle Esrom Kanal.

Men i gamle, længst forsvundne Dage har her set ganske anderledes ud. Da glimtede Solen i en Bugt af Havet her, hvor nu Sletten er. Oppe ved Gilleleje skar en Fjord fra Kattegat sig ind mod Søborg; Skibe kunde liste sig ind og gemme sig her for Forfølgerne, et herligt Smuthul for Vikinger var denne Bredning inden for Sundet. Fjorden kan spores i sin fulde Udstrækning ved sine Efterladenskaber. Alle Steder, hvor Saltvandet har flydt, har det sænket Saltvandsmuslinger, Hjertemuslinger,

hvis hvide Skaller overalt glimter frem og pløjes op af Jorden; Bunker af Tang findes endnu. Fjordens Form var højst uregelmæssigt tegnet i en Mængde Næs og Vige. Rundt om boede der i Stenalderen, i Bronce- og Jernalderen Mennesker, hver Slægt har efterladt sine talende Vidnesbyrd om, at her har været godt at bo; der findes en Mængde Flintevaaben, støbte Broncesager og gamle Jernsværd paa de Næs, der har strakt

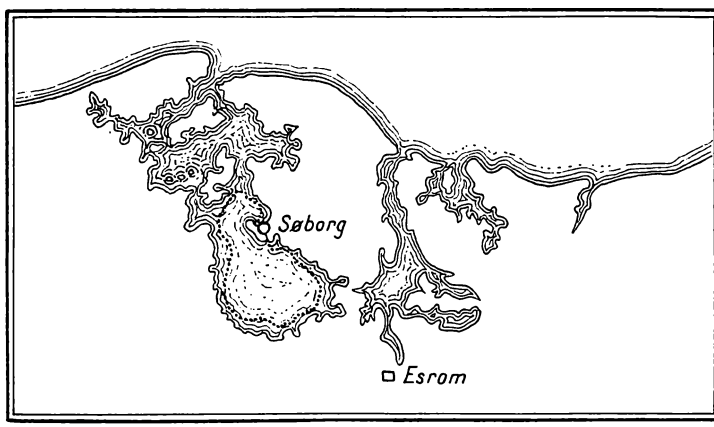

Søborgegnen i Oldtid og tidlig Middelalder.

sig ud i det blanke, salte Vand. Skoven gik rundt om Vandet alle Steder, hvor der var Jord at gro paa; svære Stammer af Eg, El og Birk graves op, hvor der nu ingen Skov findes. Nedenstaaende Kort, der er tegnet efter 20 Fods Kurven, viser Fjordens oprindelige Form. Øst for denne Havarm, omme bag Snævred Skov, gik i samme fjerne Tid en lang, kringlet, smal Fjord fra Hulerød ned til Esrom. — Hele Landet deroppe saa da ganske anderledes ud end nu til Dags.

Rundt om Søen laa Boplads ved Boplads, hvad mange Gravhøje og gamle, sære By- og Marknavne endnu vidner om.

Stednavne overlever mange Omskiftelser i Naturen og blandt Beboerne. Paa gamle Kort fra 1781—87 ses det, og Pastor Schrøder, der mellem 1777 og 1793 var Præst i Søborg, bekræfter det, at Øst for Søborg laa Steder med underlige Navne

som Blod-Ager („Blot" = Offer til Guderne), Blod-Eng, Roelangs Mose, Hellekiærs Agre, Rockehøys Agre, Grav-Agre, Hye-Agre, Runnebjergs Agre, Glædehøys Agre, Galdebjergs Agre („Galgebakken"), Teglovns Agre, Kræs Agre. Øst for Landsbyen Paarup ligger en Bakke, der hedder Børsehovet Ager, en anden ved Navn Fellebjerg Ager. Vest for Landsbyen Fjellenstrup, som tidligere laa ved den gamle Saltvandsbredning, ligger en stor Banke med de gammeltklingende Navne Thorsbjergs Ager, Birkerøgels Ager, Kellingsletten Ager og Tilst Ager, Kreiter Eng, Gaule Eng, Rolands Ager og Skulets Ager. Paa Blodager, Børse Ager og Thorsbjergs Ager har der sikkert staaet Gudehuse (Hov).

Helt ned i den tidlige Middelalder var Land og Vand fordelt, som nu er fortalt; da begyndte Landet at hæve sig, Fjorden blev skilt fra Havet, Tilløb af Aavand gjorde Vandet fersk, og her blev en Sø, langt mindre af Omfang, end den gamle Fjord havde været, og dog over dobbelt saa stor, som Søen var ved Slutningen af det attende Aarhundrede, da man opdagede, at dens Vandspejl stod 5—6 Meter over Havets, og begyndte paa Søens Tørlægning.

Allerede mens Havet gik herind, laa der, hvor senere Borgen stod, en Jord- og Træbefæstning, saa det ikke er helt hen i Vejret, hvad den Indskrift siger, der efter Rygter i Slutningen af det 16. Aarhundrede har staaet over Borgens ydre Port: Aristoteles levede, og Alexander herskede, dengang Borgen Søborg anlagdes af Hedningerne.

Først i det 12. Aarhundrede paa Valdemar den Stores Tid begynder Kilderne at tale om en Borg ved Søborg. Det er Saxo Grammaticus, der i sin Krønike beretter, at Ærkebiskop Eskil havde en Borg og en By ved „den letriske Sump". Forledet af Navneligheden har nogle Historikere ment, at hermed skulde man forstaa det gamle, berømte Lejre; men det er ikke rimeligt. Langt snarere er Forklaringen følgende:

Kong Valdemar og Ærkebisp Eskil laa i mange Aar i Fejde med hinanden. Hvor og hvorledes han kunde, støttede Eskil Oprørsforsøg mod Kongen. Oppe i Søborg Sø anlagde han da paa en lille Holm noget, der af Saxo kaldes „urbs in

Letrica palude": Staden i den letriske Sump. Søen var da svundet noget ind, og Bredderne om den var sumpede endnu fra den Tid, den var en Fjord. Paa andre Steder kalder han den „urbs Latrensis". Et Steds nævner han en Mand, Torbern, som Foged paa denne „urbs Latrensis". Men naar vi nu i gamle samtidige Dokumenter, der vedrører Esrom Kloster, ser Torbern kaldet Borgherre paa Søborg, eller simpelthen paa Borgen, fordi Søborg var den eneste nære Borg, der kunde være Tale om, saa har man ment, at Saxo med sit „Staden i den letriske Sump" omskriver et dansk Navn. Borgen maatte da have ligget i et Vand, der har heddet Lætresø eller Lætremose, paa godt Dansk: „Teglmosen". Fra først af har den da maaske heddet „Teglborg", og det af den Grund, at den har været en af de første eller maaske endog den første danske Bygning, bygget af brændte Teglsten, og Søen derved har haft Navnet „Teglsø" eller „Teglmose". Senere, da Tegl var blevet et ganske almindeligt Byggeemne, er dette Navn gaaet ud af Brug, da der ikke mere var nogen særlig Grund til at fremhæve, at her var brugt det nye Stof: Tegl. Borgen Søborg er bygget paa en Grundvold af Tegl og svære Rullesten, det viser Udgravningerne os, saa den godt kunde være Eskils oprindelige Borg. Dog er der nogen Sandsynlighed for, at Eskils Borg, det første Søborg, har ligget lidt Vester ude i Søen paa en Holm. Der ligger nemlig en ubetydelig Borglevning, som fra gammel Tid til den Dag i Dag har heddet „Eskilsholt".

En anden Omstændighed beviser klarere, at „Staden i den letriske Sump" og Søborg er det samme. Saxo fortæller jo, at Stedet laa nær ved Esrom og tilhørte Ærkebisp Eskil. Han beskriver, hvorledes Kong Valdemar belejrer Byen og Borgen. De belejrede, som han paa sit Latin snart kalder custodes = Forsvarere (af Borgen), snart oppidani = Borgere (i Byen) taber efter en lang Belejring Modet og vil gerne overgive sig, hvis Eskil ikke snart slutter Forlig med Kongen. De indleder Forhandlinger og stiller som Gidsel et ungt Menneske af Eskils nærmeste Slægt, der bliver opdraget i Esrom Kloster. Esrom

maa have ligget i Nærheden af „urbs Letrica", ellers kunde Besætningen ikke have truffet Aftale derom med Abbeden, Gerhard, eller have haft den unge Mand saa nær ved Haanden. Eskil afslaar imidlertid at gaa med til Overenskomsten. Kongen beholdt da Gidselen og fortsatte Belejringen. Som en Krigslist sendte han da et Brev, falskelig skrevet i Ærkebispens Navn, som skulde spilles i Hænderne paa de belejrede. Abbeden i Esrom boede lige i Nærheden, kun tre Kvartmil fra Søborg, saa han kunde let besørge et saadant Brev afsendt. Brevets Indhold var, at Eskil nu ønskede, at Besætningen betingelsesløst skulde overgive sig til Kongen. Brevet blev sendt, men gjorde ikke den tilsigtede Virkning, det var for plump en Fælde. Da lod Kongen, som om han vilde lade den unge Mand hænge foran Borgens Mure. Rystet ved Budskabet herom drog saa Abbed Gerhard med hele Esroms Broderskab i Procession ud af sit Kloster og bad mindeligt, om han maatte forhandle med Borgens Besætning, inden Dødsdommen blev fuldbyrdet. – Naar Abbeden saa betimeligt kunde blive underrettet om, hvilken Fare der truede den unge Mand, der var betroet til ham, og kunde komme til Stedet med alle sine Munke, viser det jo saa øjensynligt, at Borgen, der blev belejret, var vort Søborg. Enden derpaa blev, at Abbeden fik bevæget de belejrede til at overgive sig. — Iøvrigt maa det forbavse, at Søborg allerede da kaldtes en By (urbs). Byen Søborg er ellers først 100 Aar senere nævnet som Købstad. -- Saxo fortæller ogsaa om urbs Latrensis, at Prins Magnus Eriksøn 1177 blev sat i Fængsel der og overgivet til Bevogtning af Torbern, der, som vi jo har set, samtidig nævnes som Slottet Søborgs Herre.

Altsaa er Borgen i den letriske Sø og Søborg samme Borg.

Efter det ovenomtalte Nederlag maatte Eskil overgive Borg og By til Kongemagten, i hvis Hænder den siden forblev i adskillige Hundrede Aar. — Efter den Tid nævnes Borgen altid ved sit nye Navn. Den laa ved Søen og kaldtes derfor Søborg. Søen fik paa den anden Side Navn efter Borgen og hed nu Søborg Sø.

Mange Former har Navnet haft, snart skrives det Søborch eller Søborgh, snart Syoburgh, Syobörch, andre Steder Sioburgh, Sioborrig, Søeborrig, Søberg, det kan endogsaa staves Zeborg.

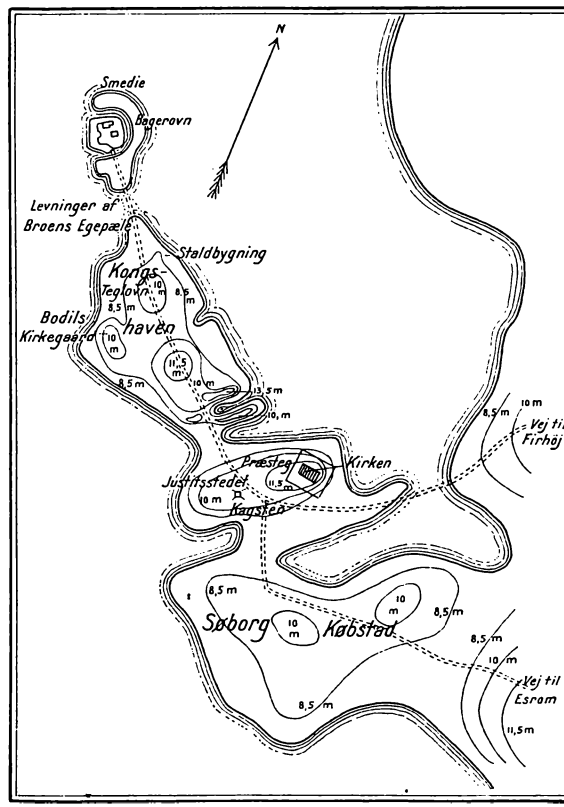

Søborg Slot og By.
(Slottet har ligget paa den yderste Pynt).
Efter Pastor Schrøders Originaltegning fra 1790. Der nævnes to Gader, Kongensgade ad Esrom til og Ladegaardsgade ad Firhøj til.

Kong *Valdemar* byggede Borgen om og gjorde den større; det blev Danmarks stærkeste Fæstning, Borgen frem for alle, det Sted, hvor Rigets og Kongens farligste Fjender blev sluttet inde som Fanger. Det var stærkt ved Volde og Grave, ved Mure og tykke Taarne, og Adgangen dertil var vanskelig for alle, der kom med ondt i Sinde. Kom Fjenderne ad Søvejen, var der

en saare vanskelig Sejlads ind gennem det nu alt for smalle Løb fra Kattegat og mellem Øerne. Mod Land spærrede de tætte, vejløse Skove. Borgens Mure spejlede sig i Søen, som den laa der paa sit Næs med Byen bag sig. Et Blik paa foranstaaende Kort viser Beliggenheden.

Ved Søens Østkyst laa der en Holm, en Banke, der var gjort højere og styrket ved en Masse store Rullesten. Denne Holm løb mod Syd ud i en Spids og skiltes ved et Vandløb, omtrent 70 m bredt, fra en Odde, der stak ud fra det faste Land mod Holmen. Denne Odde har lige fra Oldtidens Slutning haft sin nuværende Form, men i urgamle Tider har den bestaaet af 3 Øer, — her ligger nu den saakaldte Kongshave, der ved Pløjning er gjort næsten flad, men dog viser 3 Højdepunkter, som er de tre smaa Øer, hvoraf den oprindelig bestod; det er der, Kirken og Præstegaarden ligger, og endelig den Del af Søborg By, som ikke er udflyttet. Ind deri skyder sig et Engdrag, et gammelt Sund mellem Øerne; dets inderste Del kaldes „Rørmanden", men det burde hedde „Rørmaden", („Maden" betyder „Engen"), medens det vestlige Engdrag, der har udmundet i Søen, bar Navnet „Kattesundet".

Af Slottet findes intet Billede. Byseglet har en Borg med 3 Taarne.

Nationalmuseets Arkitekt, C. M. Smidt, har siden 1913 undersøgt Ruinen og er kommen til det Resultat, at Borgen fra første Færd har været en Del mindre, end Ruinen nu er; den er bygget helt af Munkesten kort efter Aar 1150, altsaa saa tidlig, som man her til Lands har kendt til at bygge med Mursten. Baade Porttaarnet (B), der ligger mod Syd med Rester af Borgbroen udenfor, og det nordlige Taarn (A) skriver sig fra dette ældste Søborg. Hen mod Aar 1200 udvidedes Borgen baade mod Nord og Syd. Der kom nye Ringmure uden for de gamle. Den nye Borg blev ogsaa opført af Munkesten, men kom til at hvile paa høje Kampestensmure. Denne Borg stod færdig, da Erik Menved levede, og da Jens Grand sad i Fængselet. Det, der er levnet os, er da egentlig kun Underlaget, Kampestenene. De er i vore Dage bleven klinet sammen, hvor der var Revner i Muren, men vor Tids Kalk kan ikke taale Sammenligning med

den gamle, som holder endnu, mens den nye allerede mange Steder revner og sprækker.

Udgravningerne viser os kun lave, fattige Rester, kun Grundmure, der næppe hæver sig op over den omgivende Muld.

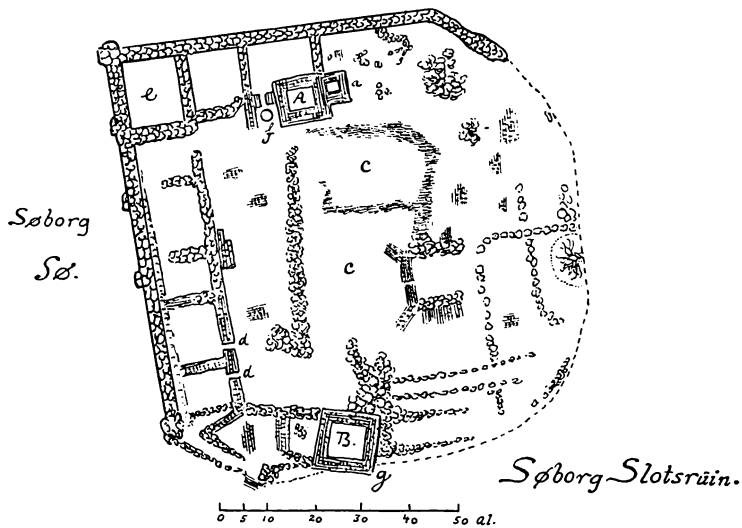

A: Taarn.
a: Formentlig Jens Grands Fængsel.
B: Porttaarn.
c: Gaardsplads.
d: Udgange til Gaarden.
e: Kælderrum til Bygningsmateriale.
f: Sten, formentlig til Fangelænke.
g: Sydøstmuren.

Disse Jordmure laa i Aarhundreder godt gemte under en Jordbanke, der maalte 74 m fra Nord til Syd og 67 m paa den anden Led, hvilket er betydelige Maal for en middelalderlig Borg. Vest- og Nordfløjen mødte hinanden i en ret Vinkel, men Øst- og Sydfløjen har gaaet i en Bue. Efter Fundamenterne at dømme har Sydlængen været den stærkest befæstede, 3 m i Gennemsnit har Muren været. Midt paa den stod Borgens eneste Port med et Taarn ved sin Side, eller, snarest har Porten været just i Taarnet. Taarnets Mure er $1^1/_2$ m tykke. Da Slottet laa højt, og Gaardrummet var saa trangt, har man ikke kunnet køre derind med Vogne. Vestfløjen interesserer mest, da den sikkert har rummet Beboelseskamrene for Slotsherren og de kongelige Gæster. Nu kan vi kun se, at den har rummet 6

Kældere med 2 Kælderhalse ud til Gaarden (d—d). I det nordvestlige Kælderrum ligger en Bunke Kalk, som har været bestemt til Reparation af Slotsbygningerne. Længens udvendige Maal er 55 Gange 12 m. Kalkkælderens alene er 12 Gange 7 m. Murene er over 1 m tykke.

Ved den nordre Længe, der er 25 m lang, findes atter et Taarn (A), der er lidt mindre af Maal end Sydtaarnet. Lige op til dette laa et mindre Taarn. Har det lille været et Fangetaarn, har dets Fangerum været frygteligt at opholde sig i, et voksent Menneske kan kun med Nød ligge udstrakt mellem dets Vægge. Naa, et saadant Hensyn har ikke paavirket Middelalderens Magthavere, saa vi kan for den Sags Skyld godt antage det lille Taarn for Fængselsrummet. Taarngemmeren, Fangevogteren, kunde da have haft sit Rum i det store Taarn, hvilket vilde stemme med Beretningen i Jens Grands Fængselshistorie. — Ogsaa Vest for det store Taarn findes Grundmur til en Murstensbygning (f), hvor der kan have været et Fangehul. Midt i dets Rum staar en svær Sten med Spor efter en Jerntap eller Krog; om denne er der Mærker af Slid, som om en Jærnkæde kunde have været slæbt derom atter og atter. Naar man møder her med Fængselsberetningerne i Mindet, tænker man sig uvilkaarligt, at de ulykkelige Fanger har været lænkede til denne Sten. — Man kan ogsaa gætte paa, at her har i senere Tid det berygtede „Hundehul" for sølle fængslede Bønder været.

Østfløjen kan man ikke rigtig stille noget op med. Grundmurene er saa ødelagte, at man forvirres. Det ser ud, som om der har staaet en Mur rundt om, men uden for den laa større Bygninger; saaledes ser man et firkantet Fundament, som kunde tale for, at Borgen havde et tredie Taarn.

Vi maa altsaa tænke os et Slot med 3 Fløje og en Mur uden om en Gaardsplads, som var meget uregelmæssig og maalte ca. 2000 m^2. — Stenbro-Levninger findes hist og her, men de synes kun at have været Fortove eller Gange fra Fløj til Fløj. Gaardens Omkreds er omtrent 240 m.

Mod Nord og Vest skyllede Søens Bølger mod Kampestensmurene, som nu ligger 7 m over dagligt Havvande. — Mod

Syd, ved Borgporten, førte en Vindebro over til „Kongshaven". Af Broen, som er ca. 25 m lang, stak indtil for nylig een Pæl op af Grønsværen. En Præst i Søborg, Schrøder, der skriver 1790, fortæller, at han lod nogle Egetræsbropæle opgrave, som efter saa mange Aars Forløb dog var ganske friske indvendig.

Hen over Øen Kongshaven førte en Stenbro, som førte mellem Borgens Stalde og andre Bygninger hen til Udenværket, Forborgen, en anselig Jordbefæstning, hvis betydelige Rester endnu virker imponerende. Dette Udenværk ligger paa Præstegaardens Jord i Retning fra lidt nordlig for Øst til lidt sydlig for Vest. Mod Øst er Volden dobbel, den inderste var omtrent 100 m lang og 14 m bred; nu er den godt 8 m høj, men har været højere i gammel Tid. Den vestlige, ret godt bevarede Voldende er saadan noget som 33 m lang og 17 m høj, den kaldes endnu „Borgerhøj", en Fordrejelse af „Borghøj". Uden for Volden laa en vandfyldt Grav, som udmundede i Søen, nu er den kun en ringe Grøft. Til denne stødte Ydervolden, som er 108 m lang. Den ligger 11 m fra det Gab, den Aabning, hvori Yderporten var anbragt. Her over denne Yderport er det, at Sagnet har ladet Indskriften med den tidligere nævnte Meddelelse om Borgens overordentlige Ælde sidde. Fra Gabet løb den sidste Del af Volden, som endnu er 53 m lang og ca. 11 m bred, lige ned til Søbredden. Hele dette Voldanlæg virker som et stærkt Fæstningskomplex, der nok i lang Tid har kunnet værne Kongshavens Bygninger mod Fjender. Helt uden Søens Vand, uden de gamle, skillende Strømme mellem de forskellige Øer, uden Bro og Sø, virker dette ikke særligt stærkt paa den besøgende. Men ser man paa Kortet, og regner man med Vandet, springer det i Øjnene, hvor stærk denne Fæstning har været.

Der havde, som før nævnt, allerede tidlig — hvor tidlig ved vi ikke — dannet sig en By bag Slottet, som hastig voksede op til at blive ret betydelig. Byen begyndte lige ved Udenværket, men var ikke selv værnet ved Mure eller Volde. Da den var bygget paa Borgens Grund, stod den ikke under Her-

redets Øvrighed. Ca. 1270 nævnes den blandt de betydeligste sjællandske Købstæder; i det Dokument, der beretter derom, kaldes Indbyggerne „Burgenses", d. e. Borgfolk. Søborg, siges der, var da ansat til lige saa høj Skat som Helsingør, Nykøbing og Nakskov. Senere voksede den sig, som vi senere skal se, endnu mere folkerig og velhavende, saa der var 2 Borgmestre og 3 Diakoner ved Kirken foruden Hovedpræsten.

Paa Erik Plovpennings Tid levede der i Søborg en rig og gudfrygtig Mand, som hed Gunni Jenssøn; han er den ældste af Byens Borgere, vi ved Navn paa, og det er hans kristelige Gavmildhed, der har bevaret hans Navn til vore Dage. Ved et latinsk Dokument giver han for sin egen og sin Hustrus Sjælefreds Skyld en Gaard i Ammindrup til Kannikerne i det gamle forsvundne Æbelholt Kloster, for at de „til evig Tid" skulde bede til Gud for ham og hende.

I den Tid var Navnet Søborg meget kendt i Norden. Naar Kongen — Valdemar den Store eller Valdemar Sejr — nævnede den, skrev han kun „vor Borg", enhver vidste da, hvilket Sted han mente. Det var der, de store Statsfanger gemtes sikrest bag Laas og Slaa. Der havde Ærkebiskop Eskils Dattersøn, Knud, forsmægtet fra 1179. Nogle Aar senere afløstes han af Kong Erik Lams uægte fødte Søn, Magnus, begge var de Oprørere mod Valdemar. En tredie Urostifter, Biskop Valdemar af Slesvig, som pønsede paa at blive Konge af Danmark, sad fængslet paa Søborg i 14 lange, forfærdelige Aar, fra 1192 til 1206. I Aarene fra 1201 til 1203 husede Slottet samtidig en anden stor Fange, Bispens Fælle i Rænkespillet mod Kongen: Grev Adolf den Tredie af Holsten.

Bisp Valdemars haarde Skæbne rørte mange Hjerter.

Folkevisen lader den unge, fromme Dronning Dagmar drage fra Bøhmen til sit nye Hjem med sin Moders Forbøn for den fangne Prælat. Bøhmerdronningen giver Datteren Forskrifter:

„Den første bøn, du beder din Herre,
den beder du hannem saa blide:
han lader ud biscop Valdemar,
aller-kieriste mor-broder din".

Dagmar udretter ogsaa Moderens Ærinde:

„Den første bøn, der jeg eder beder,
den beder jeg eder saa blide:
I lader ud biscop Valdemar,
aller-kieriste mor-broder min".

Kongen svarer:

„I tier quer, dronning Damor!
I siger icke saa!
kommer hand biscop Valdemar ud,
han giør eder til encke i aar".

Og videre hedder det:

„Der hand kom aff tornet ud,
da kunde hand icke gange,
„Her haffuer jeg set i atten aar,
de haffuer mig været saa lange",
„Hun tog en Guldkam af sit Skrin,
hun kiemte hans gule Haar:
for hver en lock hun redde,
da felde hun maadige taare".
„Hør I, dronning Damor,
I græder icke for mig!
jeg skal det fulduel heffne,
alt om jeg leffuer quig (= kvik, rask).
„I tier quer biscop Valdemar,
lader icke eders vrede regiere,
kommer I atter paa Siøborg taarn,
jeg ser eder aldrig mere".

Befalingsmanden paa Søborg, under hvem disse fornemme Statsfanger stod, indtog selv en betydelig Stilling; han var altid en af Kongens mest betroede Mænd. Den første Slotsherre, vi kender, var den allerede nævnte Torbern (under Valdemar den Store). Han var af en sjællandsk Høvdingeslægt og var nær knyttet til den berømte Hvideslægt. Han havde været med Kongen og Absalon i det navnkundige Vendertogt mod Arkona paa Rygen. Der blev han saaret og sporede i lang Tid Smerter af sine Saar. Da Oprøreren Prins Buris blev fanget, betroede Kongen hans Bevogtning til Torbern. Da Eskils Dattersøn, Knud, og Erik Lams Søn, Magnus, blev fængslede, var det atter Torbern, der vogtede dem paa Søborg. Han var Kongen usvigelig

tro, altid tapper indtil Dumdristighed, bød sig selv til, naar det gjaldt de voveligste Togter. — Hans Navn staar blandt Vidnenavnene under Ærkebiskop Eskils Gavebrev til Esrom Kloster af Villingerød Gods, den berømte Gave, der lagde Grunden til det senere saa rige Kloster.

Efter ham er der et stort Hul i vort Kendskab til Slotsherrer. Først ved 1271 træffer vi et nyt Navn, Povl Hvid, en Mand af adelig Æt; som hersker der i mange Aar. 1286 underskriver han sig endnu: Paulus, dictus Hvit, domini Regis advocatus in Siøburgh (Povl, kaldet Hvid, Kongens Foged paa Søborg). Straks derpaa er han maaske gaaet af som Slotsherre, men han maa have haft en Gaard der i Nærheden, hvor han levede i sine senere Aar, thi endnu i 1299 underskriver han paa et Dokument sammen med Jesper Mogensøn, som der kalder sig Slotsherre paa Søborg.

I Aaret 1285 aabnede Fængselets Port sig for en meget højbaaren Fange: Kongens Slægtning, Kong Abels Sønnesøn, Hertug Valdemar af Slesvig og hans Drost, Tyge Abildgaard. Aaret før, 1284, havde Hertug Valdemar sendt Ærkebispen af Lund en Skrivelse, der indeholdt de majestætsfornærmende Ord, at han som Sønnesøn af Abel, den ældre Broder, var nærmere Tronarving end den da regerende Konge, Erik Klipping, som kun var Søn af den yngre Broder, Christoffer. Han forlangte, at Ærkebispen skulde indføre denne hans Paastand i sine Bøger og underrette Paven om den Uret, han derved havde lidt. Men det kom til Erik Klippings Kundskab. Han lod Hertugen gribe, da han var paa Vej til Norge for at søge Understøttelse for sit Tronkrav. Det skete i Helsingborg. Og Hertugen og hans højtbetroede Drost, Tyge Abildgaard maatte vandre i Søborg Fangehul. Om deres Ophold paa Borgen, der varede til ind i 1286, tier Kilderne.

Har de forskellige højfornemme Fanger forbandet Søborgs trange Fængsel, saa synes det, som om de danske Konger følte sig sikkert og vel paa den stærke Borg ved den store Sø, hvor vældige Skove skærmede mod Fjender og bød paa Jagt. Kong

Abel har boet der. I Aaret 1250 udstedte han da der et Beskyttelsesbrev for Esrom Kloster. Efterfølgeren, Christoffer den Første, boede der i 1255, da han udstedte et aabent Brev om Byen Reval. Ogsaa Erik Klipping har i et Brev, dateret Søborg, Oktober 1271 røbet, at han søgte Borgen som Bopæl.

Men hyppigst af alle træffer vi Erik Menveds Navn i Søborgs Annaler. Det ser ud, som om han stadig hver Julefest søgte til Søborg. Aar efter Aar undertegnede han der om Julen Brevskaber, som er os overleverede. Erik Menved førte i mange Aar en uafbrudt, bitter Kamp for at hævne sin Faders Mord. Ikke mindre bitter var den Kamp, han førte med den mægtige Prælat, Jens Grand, de udlagte Kongemorderes Frænde, en Mand, der fuldt ud stod paa deres Side, der havde staaet Kronen imod; men det var Kongen umuligt at ramme ham, han var endog nødt til at stadfæste Jens Grands Valg til Ærkebiskop i 1289. Men da han nu traadte aabent frem som Kongens Fjende og begunstigede Rigets Fjender og ligefrem trodsede Erik, lod Kongen ham 9. April 1294 sammen med Lundeprovsten Jacob brutalt gribe i Lunds Domkirke og under den mest raa Behandling føre til Søborg.

De kom hver i sit Fangehul. Provsten blev næste Dag ført videre, til Kalundborg Slot, men Jens Grand førtes ned i Taarnkælderen og blev der sluttet i Lænker.

I det snævre Kælderrum blev han spændt i to Lænker, der var fæstet saaledes til tunge Sten, at han umulig kunde vende sig til nogen Side. Altid maatte han ligge i samme Stilling, paa Ryggen. Den Føde, der blev firet ned til ham, var fordærvet, muggent Brød, Kaalsuppe og Vandvælling, undertiden vrimlede Ormene deri, men han var nødt til at spise det, der var ogsaa saa mørkt hos ham, at han heldigvis ikke kunde se, hvad det var, han maatte spise.

Regnen slog ind paa ham gennem Vinduesgluggen, den dryppede ogsaa ned paa ham ovenfra, ofte slingrede Madskaalen, naar den blev firet ned til ham fra en Lem, saa meget blev spildt over ham. Hans egne Udtømmelser laa under ham

som en Mødding, der ikke blev fjernet. Der blev aldrig nogensinde renset ud hos ham; han selv blev aldrig vasket eller tilset; Luften derinde var tyk af Stank og Ækelhed; alle Haande Insekter, der blev tiltrukket af ham og det, han laa i, satte sig paa ham og pinte ham; hvor han kløede sig, brød der Saar op og voksede der Bylder frem, der næsten lukkede hans Øjne og hans Øren. — Ingen Læsning var ham tilladt, ingen Læge tilsaa ham, da han blev syg. I de hede Sommerdage kunde han ikke faa en eneste Kande Øl til at slukke sin Tørst, skønt han bød sin Trøje og Hætte i Pant.

I 36 lange Uger fristede den før saa mægtige Ærkebiskop dette Liv i Søborgs dybe, kolde, klamme Taarnkælder. Man maa undre sig over, at han overlevede det, og man kan forstaa, at hans Hjerte kun rummede hadefulde Hævntanker.

I denne Tid havde Kong Erik gæstet Ærkebispens Arkiv i Lund, undersøgt det for at finde Holdepunkter for sine Klager over ham og borttaget, hvad han ønskede. Nu, tænkte han, maatte den stridbare Fjende være gjort mør, nu vilde han nok give sig og love, hvad det skulde være, for at genvinde sin Frihed. Paa Kongens Befaling blev Jens Grand da taget ud af Kælderfængslet og blev ført op i et andet Fangehul højt oppe i Taarnet. Det var lukket godt og laa tæt ved Taarngemmerens, Fangevogterens Kammer.

Kort efter blev der stor Tummel i Borgen: Kong Erik var kommen med sine fornemste Mænd for at holde Jul paa Søborg og nu endelig faa afgjort Striden med Fangen. Anden Juledag sendte han sin højeste Embedsmand, Drosten Aage Jønsson op til Jens Grand. Paa hans Spørgsmaal, om han nu vilde gaa paa Forlig med Kongen, svarede Ærkebispen, at der kunde ikke være Tale om noget Forlig; han havde jo ikke fornærmet Kongen, ej heller havde Kong Erik anlagt Sag mod ham, kun fornærmet og mishandlet ham paa den forfærdeligste Maade. Samme Svar fik fire Dage efter Rigets Kansler, Biskop Johan Krag af Roskilde. Fangen fik nu atter Ro i sin Celle Aaret 1294 ud og mange Maaneder ind i det nye Aar.

Rygtet om Ærkebispens Fængsling og hans haarde Behandling var imidlertid naaet til Rom. Paven, Bonifacius den Ottende, sendte Kongen et advarende Brev og truede med at ville sende ham en Nuntius paa Halsen. Da Sagen havde taget saa alvorlig en Vending, skyndte Kong Erik at forlige sig med sine øvrige Fjender for at have saa meget friere Hænder i denne ubehagelige Sag. Men just da knyttedes en Forbindelse bag Kongens Ryg, som skulde blive ham skæbnesvanger. En ynkelig, ringe Person, en sølle Kok, der havde tjent paa Slottet og just stod i Begreb med at forlade sin Plads i Søborgs Køkken, havde, maaske bevæget af from Iver for at hjælpe Kirkens Overhoved og derved tjene Gud, eller maaske lokket med Løfte om Penge, fattet den Plan, at sætte sig i personlig Berøring med Fangen. Han skaffede sig rigeligt med Drikkevarer og skaalede saa længe med Vagtmandskabet, at han kunde lukke sig ind til Jens Grand, hvem han overbeviste om sin ubrødelige Troskab. Fra en Kannik i København skaffede han ham Blækhorn og øvrige Skrivesager samt en Fil og en Hampestige. I Hast skrev Ærkebispen til sin Foged paa Hammershus og bad ham sende et lille, godt søgaaende Fartøj, udrustet som et Fiskeskib, som skulde gaa til Sjællands Nordkyst, saa nær Søborg som muligt.

Den 18. Oktober (1295) begav Kokken sig paa Vejen med Brevet. Samme Dag sendte Kongen sin Drost, Marsken, Biskoppen af Ribe og Slotsherren, Jesper Mogensøn, op til Fangen med nye Forligsbetingelser. De var haarde: Jens Grand skulde afstaa fra enhver Klage over sit Fangenskab og give Afkald paa al Erstatning; han skulde selv faa Kongen løst fra Band, overgive ham Bornholm med Slottet Hammershus og oven i Købet betale ham en stor Sum Penge, 10,000 Mark i Sølv (det vil i vore Penge sige: to og en halv Million Kroner). Jens Grand, der vidste, at hans Brev nu, netop samme Dag, gemt i Kokkens Pilegrimspose, var gaaet paa Rejsen efter Hjælp, var mere stiv og trodsig end nogensinde og svarede: „Før jeg samtykker i disse Betingelser, maa Kongen partere mig Lem for Lem".

Den 6. December vendte Kokken atter tilbage til Søborg, og da han fik Ærkebispen i Tale, kunde han glæde ham med, at Fartøjet nu laa ved Kysten og ventede ham. Jens Grand havde imens filet Bolten løs; han var da saa svag, at han først maatte øve sig i at rejse sig over Ende, saa i at krybe paa Hænder og Fødder; nu var han kommen saa vidt, at han med Nød kunde bevæge sig.

Det værste stod dog tilbage. Kongen var atter kommen til Søborg for at blive der Julen over. Han havde mange Folk med sig, og det var vanskeligere end ellers at undvige, tilmed for en værkbruden Mand.

En hel Uge gik i Haab og Frygt. Da kom det sidste og frelsende Mirakel: Kongen befalede en Jagtudflugt til Skovene nede om Tikøb.

Den 13. December forlod han Borgen med næsten alle sine Mænd, høje og lave. Kun Taarngemmeren og hans Karle blev hjemme. Af Græmmelse over ikke at kunne være med paa Jagten drak de sig om Aftenen fulde og sov saa alle fast og godt. Da Mørket faldt paa, og det var jo tidligt nu lige op mod Jul, begyndte Ærkebispens Flugt. Kokken bandt Rebstigen til Vinduet med en Rendeknude, løftede den svage Mand derop at sidde og kravlede selv først ned for at tage imod ham. Nu kom han, Fod for Fod, hvert Skridt kostede ham usigelig Møje, og der var tolv Meter ned. Da der kun var 2 Meter igen, var hans Kræfter fuldstændig udtømte, og han faldt som en Byldt ned i Armene paa Kokken. I nogen Tid laa han som livløs paa Jorden. Imidlertid havde Kokken trukket Stigen ned til sig, og da Jens Grand atter kom til sig selv, førte han ham over Gaarden hen til Muren, en Brandmur, der forbandt Slottets nordlige og sydlige Fløj, altsaa den østlige Side af Firkanten. Paa de andre Sider laa der Bygninger, saa der var Flugt umulig. Med stort Besvær løftede Kokken Jens Grand op paa det lavere Stade indenfor Muren, hvor Skytterne skulde staa, bandt atter sin Stige i et Skydeskaar og fik ham saaledes lempet over Muren. Det var nu en forholdsvis let Sag at komme hen over den tilfrosne

Slotsgrav; ofte gled de og faldt, men de naaede over og kom til Staldgaarden inde paa Næsset. Folkene der sov, Hundene gøede ikke. Det gaar næsten alt for godt altsammen, som det var smurt, og der har nok været Bestikkelse med i denne Rømningssag, hvad ogsaa en anden Beretning siger.

Fra Stalden røvede Kokken to Heste, og de red til Stranden, som de naaede en Time før Dag. Det ventende Skib tog dem om Bord, og uden at møde nogen Hindring blev Ærkebiskoppen landsat ved Hammershus. Han er dermed ude af Søborgs Saga.

Om Slotsherren Jesper Mogenssøn bliver der nu tavst. Maaske har hans Uheld med Ærkebispen kostet ham hans Embede. I Aaret 1299 er der i det mindste en ny Mand, Tuve Jacobsøn, der i Foraaret ved et Dokuments Udfærdigelse var Vidne sammen med en tidligere Slotshøvidsmand, Povl Hvid; ligesaa det følgende Aar, da Brevet gælder Skøde til Esrom Kloster. Næste Aar nævnes den første Sognepræst, vi kender i Søborg, Hr. Johan, der bærer Tilnavnet Bylle, ogsaa i et Gavebrev til det saa yndede Esrom Kloster (26. Novbr. 1301).

Senere ved vi intet om Tuve Jacobsøn; det er jo i det hele kun saa lidet, vore gamle Annaler beretter, et Glimt ind i Mørket nu og da, ingen udtømmende Fortælling. De gamle Brevskaber er næsten som skrevne efter den samme Kladde. Det eneste ny er Navnene paa Vidnerne, som siger os, hvad de hed, og til Nød, hvad de var, intet derudover.

Erik Menved holdt stadig af Søborg, selv efter at han der havde lidt saa bitter en Skuffelse. Nu var Opholdet der roligere, og frem for alt, der var Sikkerhed for Liv og Lemmer. Snigmorderne skulde ikke der saa let kunne finde ham, som de fandt og ombragte hans Fader i Finderup Lade. Der siger Brevene os, at han har underskrevet mange Sager: der sluttede han Forlig med sin Fjende, den norske Kong Haakon den Femte, i Aaret 1308 skriver han der til en Borger i Rostock; der bekræfter han Klosteret Æbelholt i dets Besiddelse af noget

Gods. I 1310 sender han derfra 2 Breve til Esrom. I 1313 endte han der en Strid med Stralsund. I Juli samme Aar er han der atter og underskriver et Beskyttelsesbrev for Ribe Stift. I 1317 havde han paa Søborg lange Samtaler med sine Sagførere Vilhelm Craak (Krag) og Provst Jordan. Fra Juli 1318 atter et Dokument, ligesom i 1319, i hans Dødsaar. Alt dette giver os et stærkt Indtryk af, hvor stor en Rolle Søborg har spillet for Kong Erik Menved.

Og han kom ikke alene eller med faa Ledsagere, ofte har han haft hele sit Hof med sig foruden Dronningen og hendes Jomfruer. To Børn er døde for Kongeparret, mens det opholdt sig paa Borgen. Der fortælles nemlig i Esrom Klosters Annaler, at der i Klosterkirken laa begravet to af Erik Menveds Børn: Tvillingbrødrene Magnus og Erik.

Hans Broder og Efterfølger, Christoffer den Anden, tog foreløbig Søborg i Arv og gæstede det af og til i nogle Aar. Den 20. Juli 1323 udsteder han der et Dokument; men vi ved intet om, hvem der var Slotsherre før dette Aar.

Under denne ulykkelige Konge var Landet under en ulykkelig Krise, intet stod fast, alt og alle skiftede Ejer og Herre med kort Varsel. Kong Christoffer var i en evindelig Pengetrang; efterhaanden tabte han Raadigheden over det meste af Landet. I 1323 pantsatte han Søborg Slot med By og al tilliggende Jord til en mægtig Adelsmand, Knud Porse, der i Forvejen var Herre til Sønder-Halland, Kalundborg og Samsø. Da han var paa det rene med, at Kongen aldrig vilde kunne betale ham Pantsætningssummen tilbage, slog han sig ret til Ro paa Slottet og boede der som paa sin Ejendom. Da han i Foraaret 1327 giftede sig med en meget fornem Kvinde, der var norskfødt, men havde været gift med den svenske Hertug Erik, holdt de til paa Søborg; naar de efter Beretningens Ord „holdt Hof" der, maa vi tænke os, at Gaarden har huset en Mængde Beboere, baade af Herre- og Tjenerklassen.

Et Klageskrift til Raadet i Bergen over, at man havde lagt Beslag paa noget af hans Gods, har Knud Porse dateret paa

Søborg. Selv da den elendige Konge den 12. November 1329 ved et Forlig i Ringsted havde pantsat alle sine Slotte paa Sjælland til sin „kære Halvbroder“ Grev Johan den Milde af Holsten, var Søborg holdt udenfor. Det var og blev Knud Porses. Og da han det følgende Aar, 1330, døde, beholdt hans Enke, Fru Ingeborg, Godset og holdt Hof paa Borgen, saa ofte hun gæstede Danmark. Derfra har hun udsendt mange Brevskaber, bl. a. om Gaver til Esrom og til Sct. Agnete Kloster i Roskilde. Vi finder hendes Navn knyttet til Søborg lige til Aar 1336.

Under det tiltagende haabløse Virvar i Landet, hvor alle kæmpede mod alle, er Søborg Slot bleven belejret og maa være bleven svært ødelagt. Omstændighederne er os ganske ukendte; men Blider og andre Krigsmaskiner har hamret løs paa Murene. Ved Udgravningerne i 1850 fandt man i Sydmuren, altsaa omkring Slotsporten, tydelige Spor deraf. Store Partier var repareret med mindre Sten, end der tidligere var brugt til Slottet.

Da Christoffer for længst var afgaaet ved en ynkelig Død, og hans Søn Valdemar Atterdag efter Aars Opløsning var bleven Danmarks Konge, maatte han nu ved alle Midler, ærlige og uærlige, samle Stumperne af Landet sammen til et Hele. Hvad Søborg angaar, er det næsten umuligt at se Gangen i Forviklingerne. Det ser ud, som Kongens betroede Mand, Biskop Svend af Aarhus, fik Søborg eller i det mindste Fordring derpaa. Han maa have overdraget sin Ret til Kongen, for i Aaret 1341 overgiver Kongen Søborg sammen med fem underliggende Herreder til Biskop Johan af Roskilde mod at faa Københavns Slot. Ved dette Bytte forpligtede Kongen sig til at betale for Istandsættelsen af Søborg. Denne Byttehandel stod i aabenbar Strid med Kong Valdemars Løfte til Johan den Milde angaaende Søborg, at han skulde have udbetalt ham Pantesummen, førend han selv kunde raade over Slottet.

Holsteneren, der følte sig bedraget, fortsatte Fejden med Kongen og hans Venner, Bisperne Svend og Johan. Han havde Held til at fange Aarhusbispen Svend, og Biskop Johan af Roskilde døde. Kongen strøg da sin Aftale med sine nu forsvundne

Bisper og tilegnede sig Søborg uden at ville udlevere det til nogen, hverken Greven eller Bispen — alle Midler var ham gode, blot de gavnede ham. Ganske vist maatte han rykke ud med en Sum Penge, men langt fra saa mange, som han var skyldig.

Byen Søborg, der sammen med Borgen var gaaet fra Haand til Haand, synes dog ikke at have lidt derunder. Kirken havde foruden sin Præst 2 Diakoner eller Kapellaner, saa Indbyggertallet stod højt.

Fra denne Tid glider Slottet ud af Historien. Det ses ikke, at det har spillet nogen Rolle under Krigene; men nu, da det ikke mere omtales med Historiens dagklare Ord, mumler Sagn og Æventyr deres Sange om Stedet. Der fortælles, at Kong Volmer (Valdemar Atterdag) havde en Frille der, Bodil eller Anna. Hende vilde han altid have om sig, mens hans Dronning Helveg blev forskudt og indespærret. Den efter Sagnet naturligvis blide og ædle forurettede Kvinde elskede ham ligefuldt og bevægede Medbejlerinden til for en enkelt Kærlighedsstund at klæde hende ud som den ventede Elskede og lade hende gaa i Stedet for hende til Stævnemødet. Det skete, som hun ønskede, og Dronningen blev frugtsommelig med sin og Volmers navnkundige Datter Margrethe. I Thieles Folkesagn fortælles det saaledes: „Det hændte sig engang, at da Kongen var paa Jagt i Skovene ved Søborg Slot, hvor dengang Dronning Helvig opholdt sig, saa han en Jomfru og antændtes ved hendes Dejlighed til saadan Elskovs Brynde, at han befol sine Tjenere at bringe hende til sig ved Midnat. Men da nu Tjenerne kom for at øve Vold mod den ærbare Jomfru, forkyndende Kongens Villie, da besluttede Dronning Helvig, som derom var bleven underrettet, at iføre sig Pigens Klæder og af Tjenerne at lade sig føre til Kongen, hendes Gemal. Og blev hun da velsignet med Livsfrugt og undfangede en Datter, som blev kaldet Margrete, og var hun den, som siden forenede Sverige med Danmark og Norge".

Hvis Sagnet taler sandt, maa Kongeparret have boet paa

Søborg i Forsommeren 1352, eftersom Dronning Margrete er født i Begyndelsen af det næste Aar.

I Pantsættelsesperioden finder vi ingen Slotsherrer nævnt. Men ved 1355 tager Rækken fat igen. Den første, vi kender, er Johan Færke, en dansk Adelsmand. En Hr. Michael var da Sognepræst for Søborg Menighed. Begges Navne og Titler staar nemlig under Gavebreve til Esrom Kloster baade 1354 og 1355. Ti Aar senere træffer vi en ny Mand i Fogedembedet, Hr. Erik, Adelsmand og Ridder. Han kalder sig: Høvidsmand paa Søborg. Det var en fin Post at være Slotsherre her, for efter alt at dømme har Hr. Erik været en af Landets Stormænd. Ved Forliget mellem Kong Valdemar og Greverne af Holsten møder han som et af de underskrivende Vidner sammen med saa fornemme Embedsmænd som Drosten og Rigsmarsken. — Atter nogle faa Aar senere ses en ny Mand i Embedet som Høvidsmand over Søborg, men tillige over Gurre Slot, som nu er bleven bygget. Det er Adelsmanden Jacob Nielsøn. Hans Vaaben, der i hans Segl hænger under det Dokument, han underskriver, forestiller en hel Ørn med udbredte Vinger. For Historikere har han den Interesse, at hans Datter i sit Ægteskab med Adelsmanden Erik Sjællandsfar bliver Stammoder til Historieskriveren Arild Huitfeld. Denne Jacob Nielssøn var ogsaa en særdeles betydelig Mand for sin Tid. Den, der kender lidt til Danmarks Historie under Valdemar Atterdag, ved, at blandt Kongens og Landets Fjender var Hansestæderne de haardeste Halse. Ved de Forhandlinger, der ordnede Krigsforholdene, 1369—1371, deltog Søborgs Slotsherre og satte sit Navn under de vigtige Papirer. Senere var han gentagne Gange i Stralsund i offentlige Hverv for at mage det saa, at den landflygtige Konge, der under det frygtelige Krigsuvejr var forsvundet fra Skuepladsen, kunde vende tilbage til sit Land.

Den gamle og trætte Konge slog sig ned paa Gurre, som han nu elskede saa højt, mens hans Dronning stadig sad fængslet paa Søborg. Et Sagn vil melde, at hun ogsaa døde der og ligger begravet i Søborg Kirke; men det er en historisk Kends-

gerning, at hun tilbragte sine sidste Aar som Gæst, klostergiven, paa Esrom Kloster og ligger begravet der. Hendes Datter, Dronning Margrete, skænkede nemlig Aar 1400 noget Gods til Esrom og skriver i sit Gavebrev: „Og vi ville, at Abbeden og Konventet i nævnte Kloster, de som nu ere, og alle de, som herefter komme, skulle opholde en evig Messe hver Dag at synges foran det Alter i samme Klosters høje Kor, som vor Moder ligger begravet fore, for hendes Sjæl, og et Lys at opholde at brændes".

Fortællingen om Kong Volmer og Tove paa Gurre er kun Digt, den henføres af de mest kyndige til Valdemar den Stores Tid, og handler da ikke om Gurre, som dengang ikke var til.

Helvig døde i Aaret 1374, et Aar før sin Ægteherre.

Det er stadig Pergamenterne, de gamle Dokumenter, der nøjagtig opregner de Mænd, der var til Stede ved Underskrivningen, vi kan takke for vor Viden om, hvem der var Herre paa Søborg. I Aaret 1376 har Hr. Erik Nielssøn underskrevet sig som Søborgs Kommandant. Han var Ejer af Hørningsholm og Søn af den rige Niels Erikssøn til Lyndæ. Samtidig var han Høvidsmand paa Skanderborg og boede afvekslende paa de to Borge. Hans Hustru hed Ellen Juelsdatter. Erik Nielssøn hørte til Landets første Mænd, ved alle vigtige Lejligheder maatte han være til Stede og give sit Raad og sin Stemme og sætte sit kendte Navn under som Vidne. Ogsaa var han en gudfrygtig Mand, der viste sin Fromhed ved at give Kirken rigelige Gaver. Sin Dronning, Margrete, skænkede han kort før sin Død en god Gave, hele Methelby (Melby). Hans Enke blev efter hans Død boende paa Søborg. Der fortsatte hun Mandens gode Værk og gav rundelig Skænk til Kirken. — Efter passelig Sørgetid giftede hun sig atter med Hr. Benedikt Biug af Gunderslevholm, og ved dette Ægteskab gled Slotsherreværdigheden over paa den nye Ægtemands Familie, idet en af hans Slægtninge, Hennike Grubendal ses at have været Slotshøvedsmand i Begyndelsen af Aaret 1382, da han optræder som Vidne paa et Gavebrev. Samme Hennike, som indtog saa agtet en Stilling, for-

bandt den dermed nu til Dags mindre agtede som Sørøver; det undskylder ham, at det var mod Danmarks rovgerrige Fjender Hansestæderne, han drev Sørøveri. Saa stor blev derved hans Anseelse, at han personlig mødte frem paa en Hansedag i Lybæk og sluttede med Stæderne en Vaabenstilstand, som skulde kunne opsiges, enten paa Søborg eller i Stralsund. Han døde i 1391.

Om der har været en ny Mand, vi ikke kender, eller Aage Steegh af Bøghe eller Ølsemagle (Ølsyæmagle), der Aar 1400 nævnes som Slotsherre, umiddelbart har fulgt Hr. Grubendal, vides ikke. Aage Steegh maa være død eller afgaaet i 1403, thi i dette Aar fortælles os i et Dokument, at en vis Anders Griis i Nordrup „haffuer pantsat Loduig (Ludvig), Capitein paa Søborge, sit godtz i Tutze (Tudse) herrit 1403".

Ved samme Tid faar vi et Glimt af Tilstandene i Søborg By; som Underskrivere dukker der samtidig hele to Borgmestre over Søborg op, Oluf Jenssøn og Morten Jeipsen.

Slotsherre Ludvig nævnes ellers ikke, men derfor kan han godt have spillet en stor Rolle, de gamle Tiders skriftlige Efterladenskaber har mange store Huller.

Derimod var hans Eftermand en bekendt Statsmand, det var en Søn af den historisk kendte Drost Henning Podebusk; hans Navn var Predbjørn (nu Preben) Podebusk. Han deltog ligesom Faderen som Leder i Rigets Styrelse. Han underskriver sig „Predbjørn aff Podebusk Høffuitzmand paa Søborrig".

I en ret lang Aarrække, lige til Aar 1419, kan han følges som Herre paa Borgen.

I Søborg By var der da foretaget et stort Byggeri. I Kirken havde der været stor Ildsvaade, synes det, den var bleven bygget om og udvidet betydeligt. Saadan som vi nu kender Kirken, blev den just paa Dronning Margretes Tid.

Søborg Kirke er opført af røde Mursten, de saakaldte Munkesten, som er større end de, vi nu bruger. En Munkesten af dem paa Søborg er 28 cm lang, 12 cm bred og 8 cm tyk. Ste-

nene lagdes i Munkeskifte, d. v. s., at der i hvert Skifte, hver Række laa to „Løbere“: Stenen lagt med Langsiden udad — og en „Binder“: Stenen lagt med Kortsiden udad, mens man siden 1550 bruger det moderne Forbandt „Krydsskifte“, hvor een Række „Løbere“ skifter med een Række „Bindere“.

Det er en meget stor og smuk Kirke, hvis ældste Partier er fra omkring Aar 1200. Denne oprindelige Kirke saa meget forskellig ud fra den, vi nu kender. Den bestod kun af det ganske anseelige Langhus og et firkantet Kor. Sidemurene havde ogsaa dengang deres fine lille Rundbuefrise oppe under Taget. Langhuset havde meget smukke Portaler, Indgangsdøre paa Nord- og Sydsiden, den mod Nord var for Kvinderne, Syddøren for Mændene alene. Inde i Kirken sad og sidder endnu mange Steder Mænd paa Sydsiden, Kvinder paa Nordsiden. Korbuen var høj og smal, mens den nu kun er halvhøj, og hvor vi nu ser Hvælvinger, laa der da et ret mørkt Bjælkeloft over hele det store Rum, der var meget dunkelt, fordi Lyset kun faldt ind fra smalle, højtsiddende Vinduer. Endnu i 13. Aarhundrede, i Overgangsstilen, byggede man et Taarn til Kirken for Enden af Langhuset, mod Vest altsaa, og fra Taarnets nederste hvælvede Rum aabnede der sig et Kig ind i Kirken gennem en bred Spidsbue; det gav mere Plads, og dertil kunde man nok trænge, eftersom Menigheden var vokset betydelig, siden Kirken blev bygget. I Skibets sydvestre Hjørne findes fra før Taarnet blev bygget en romansk Vindeltrappe; følgelig byggede man ingen i Taarnet. Nu paa Dronning Margretes Tid foregaar der den store Forandring med Søborg Kirke, at der bliver bygget 2 Rækker Hvælvinger over Langhuset; Rummet var for bredt til kun enkelte Hvælvinger. Som Støtter for de hvælvede Lofter maa man da sætte Murstenssøjler midt i Rummet, og det er dem, der giver Kirken et Præg af Storhed og Betydelighed, noget ud over det almindelige.

Samtidig omdanner man Korbuen til en Dobbeltbue, ændret i senere Tid til en lav Rundbue, murer Sideindgangene til og lægger Kirkedøren ud i Taarnet. Hvor prægtigt virker det ikke,

naar man med et Blik ser hele det store Kirkerum, idet man træder ind.

Om den malede Dekoration i Kirken, som Nationalmuseet i 1894 har ladet fremdrage bag de mange Lag Hvitning, der i Tidernes Løb er strøget over den, fortæller Arkitekten os:

Hvælvingerne havde ingen Kalkmalerier, men paa Søjler og Vægge havde der været en Mængde bibelske Billeder, som kunde tale til Øjet, mens Gudstjenesten foregik; hverken Menigmand eller Adelsmand var stive i at læse, men disse Billeder var tydelige nok. Paa den forreste Søjle saa man den kronede Himmeldronning Jomfru Maria, staaende paa en Halvmaane; hun var omgivet af Solflammer og en oval Glorie: Mandorlaen, som den kaldes. Til venstre for hende ses Billedet af Treenigheden, Gud Fader har den korsfæstede Søn foran sig, mens Helligaanden svæver over dem sammen med 2 Engle, der bærer Røgelseskar. Paa Bunden om Figurerne ses en Del Stjerner. — Paa den anden Søjle ser vi den korsfæstede Kristus. Nede ved Korsets Fod knæler den Rige og den Fattige fra Evangeliet. Paa Søjlens modsatte Side har vi Johannes den Døber; den ene Haand strækker han ud til Velsignelse, paa den anden bærer han Guds Lam. Til venstre staar en nøgen Figur; om det er Kristus, som skal døbes, er uvist; oven over viser sig Guds Haand. Paa Nordvæggen, altsaa tilvenstre for Indgangen, var der, da man slog Pudsen af, Spor af en kvindelig Skikkelse, som kunde se ud til at forestille Veronika, hun, som med et Klæde aftørrede Jesu Blodsved og fandt Billedet af hans Ansigt paa Svededugen. Tillige er der nogle Cirkler og Kors; imellem deres Flige var der Vinblade, der skal betyde Livets Træ; alting betød noget, alle Dekorationer var Symboler, der hver for sig sagde Tilskueren noget. Endvidere var der et Billede af et svært Skib med Master, Mers og Sejl; det betød den hellige, kristelige Kirke.

Paa Østvæggen var der ogsaa nogle Spor af Maling, ligesom paa Sydvæggen. Paa højre Side af Korbuen fandt man et Vaabenskjold med et Navn: Johan olte . . . .Da (= Dapifer: Drost).

De Striber, hvor Hvælvingernes Kapper støder sammen, kaldes Gjordbuer og Ribber, de havde ogsaa Kalkmalerier, det var et Zig-zag-Mønster i graa og røde Farver. Rundt om Vinduerne og paa nogle af Korets Buer saavelsom paa Gjordbuer inde i Taarnet fandt man nogle rigtig prydelige Ornamenter, og disse saa ud til at være ældre end Billederne inde i Skibet.

Altertavlen er moderne; den er malet af A. C. V. Thomsen og forestiller Jesus i Templet, mens Billedets smukke Ramme er fra Frederik den Andens Tid. Alterbordet er fra Kirkens ældste Dage, det er muret op, og over det hviler en sort, marmoragtig Sten. — Ude i Indgangshallen, i Taarnet, ser man til venstre en indmuret, flad Sten med Runer paa, der staar Ave Maria (hil dig, Maria).

Hvor Stenen oprindelig har været anbragt, ved man intet om. Da Arkæologen Worsaae i 1850 undersøgte Kirken, fandt han den i Vaabenhuset mellem Mursten og Kalk. Det har ikke været nogen Ligsten, den har kun staaet et Sted som et Paabud om Bøn til Jomfru Maria. Brugen af Runerne var kendt helt ned til ca. 1300, da disse „Binderuner" blev hugget.

Men Søborg Kirke har endnu en Runeindskrift. Et Sted paa Kirkens Ydermur sidder der en Sten med Runer, som maa være ristede, inden Murstenen blev brændt. Teglbrænderen maa have været forelsket, hvis da Professor Wimmers Tydning er rigtig. Han læser nemlig Indskriften saaledes: thæn: f: yrsæ, hvad der kunde sige: „den fagre yrsa". Den menes at være fra ca. 1200 og er maaske indmuret ved en Udvidelse eller Reparation af Koret.

Kirkens store Klokke er 100 Aar yngre end Dronning Margrete; den skriver sig fra 1511, og Malmstøberens Navn var Johan Fastenove.

For Besætningen og de kongelige Gæster fandtes der paa Borgen et lille Kapel, der var indviet til Sct. Christoffer.

Der var megen Gudsfrygt blandt Borgerne i Søborg By, det kunde man nok se, naar man traadte ind i denne dejlig prydede, store Kirke. Og Rigdom var der bag Offervilligheden. Der blev

endda Raad til at betænke det hellige Esrom Kloster, som det var saa betryggende at have til nærmeste Nabo. I Aaret 1405 levede der i Søborg en Borger Peder Løch, som sammen med sin Søster Thyre paa Bytinget med de to Borgmestre Oluf Jenssøn og Morten Jeppesøn, med Raadmænd og Menighed i Staden som Vidner skødede for deres Moder, Gyde Løch, en Gaard i Søborg, der laa Vest for Raadhuset, til Esrom Kloster.

Ved Aar 1420 optræder som Herre paa Søborg en ny Mand, Peder Oxe, af den Slægt, som 150 Aar senere frembragte den berømte Finansmand, Peder Oxe. I denne Familie gaar Værdigheden i Arv i 3 Slægtled, hele 70 Aar igennem, delvis dog som Pantegods, hvad der forklarer dette Forhold: Kongen har rimeligvis ikke kunnet betale Pantesummen.

Peder Oxe var en nidkær Kongetjener. Da Kong Erik af Pommern i 1422 havde udstedt Forbud mod at forlade Landet, havde en vis Maes Hofmester og andre med ham ringeagtet Kongens Bud. Peder Oxe paagreb ham og førte Synderen til Søborg. Maes maatte nu betale 60 lybske Mark i Bøde og paa Søborg 3. Juli afgive en Erklæring om, at han gjorde det utvungent, som han paa sit svenske Maal siger, at han var „obetwongæn uthan stok och uthan jarn". At der fremdeles i den folkerige Stad Søborg er to Borgmestre, kan læses ud af følgende hyggelige Skrivelse fra 1423, hvori der tales saa kønt gammeltsjællandsk: Alle mæn, dette brew høre eller se, hælse vi Pæder Pæderssøn oc Olof Jonssøn burgæmesteræ i Siøburgh oc allæ radmæn i den samme stad. Det skal allæ mæn viterligt wæræ, at en hederlig man oc en skellig (anset) Jens Laurenssøn Smedh, der bøjman ær i wor bøj, war paa wort ting oc skødede sin Jord skellige oc rættelige til Esroms Kloster" osv. Det var som sædvanlig en Sjælegave, det drejede sig om.

Efter Peder Oxe fulgte hans Svigersøn Folmer Knob, der foruden sin Gerning som Slotsherre havde andre anselige Poster i Riget at passe. — Der levede paa den Tid i Søborg en

Borger Peder Esbernsøn, der efter sin Svoger Tuve Bager skænkede Gods til Æbelholt Kloster. Hans Gavebrev er nu pludselig skrevet paa Latin, skønt man ellers lige fra Aar 1400 gerne skrev retslige Dokumenter paa Dansk. Meget højtideligt hilser han alle, der ser dette Brev, evindeligt i Herren, siger, at afdøde Tuve Bager for sin egen Sjæls Skyld og for alle sine Forfædres Sjælefreds Skyld skænker Klosteret denne Ager, og han sætter sit Segl derunder, ligesom de hæderlige Mænd, Sognepræsten Niels Michelsøn, Borgmesteren Jacob Mortensøn og de to Borgere i Siøburgh, Knud Knudsøn og Niels Baggesøn alle sætter deres Segl under Dokumentet til Bekræftelse paa, at det skal gælde til „evig Tid". Det var skrevet i Aaret 1446 paa den hellige Jomfru Petronelles Dag (31. Maj).

Da Folmer Knob var død, ægtede Hr. Johan Oxe hans Enke, der som Peder Oxes Datter var hans Slægtning; han fik Slottet i Forlening og raadede over Søborg By og meget andet Land som Kongens Lensmand. Fra ham gik det altsammen i 1485 over paa hans Søn, Hr. Oluf Oxe. Byen havde da sit Byting og sin Byfoged, sine Borgmestre og sine Raadmænd, sit Gilde (Borgerforening) og sit Gildehus. Det er fra et Bytingsvidne af 3. Maj 1485, vi ved det. Deri omtales Borgmesteren Anders Knudsøn, der for „Raad og menigæ almu, som byggæ oc boo i Siøburgh paa vort bytingh for flere Dannæmæn, som samme dag samme tingh søgte, skulle skøthe oc affhændæ een jord, liggendes i Siøburgh strax norden for fornænffde closters Esroms jord oc gaard, som Jep foget (den anden Borgmester) nu under sig haffuer og i boer, med en jord, liggendes vesten ved gillæs laden, til regelbunden man, her Niels Pædersøn (en Munk fra Esrom) paa renlivet mans vegnæ, her Abbed Pæders, Abbed i Esroms closters vegnæ, denne gaar skal til closteret til evig tid bliffue".

Anden Borgmester, hører vi, hed Jep Foged — (Foged var hans Efternavn). Byfoged var derimod Lasse Smed, hvis Navn er os levnet ved det Dokument, som han i 1490 har underskrevet sammen med 2 Borgere i Søborg, Peder Hanssøn og Oluf

Nielssøn (Ole Nielsen), ved hvilket atter det noget havesyge Esrom Kloster erhverver 2 Gaarde i Søborg, begge liggende Vest for Gildesgaarden; paa den ene boede Oluf Suder (Garver), paa den anden Tue Pedersøn. Nu maa man ikke tro, at fordi en saadan Gaard blev skænket til Klosteret, Bonden da skulde rykke ud af den, nej, han blev boende og havde kun fremtidig at svare sine Afgifter til Klosteret i Stedet for til sin tidligere Herre.

Af Gaardene i Søborg By var nogle byggede af Tegl, men Størstedelen var Bjælkehuse og ikke som Nutidens byggede i Firkant, men med Stue, Stald og Lade i samme straatækkede Bygning. Gaderne var til Dels brolagte.

Jep Foged var en anset Mand og Borgmester i mange Aar. Endnu i Aaret 1496 underskriver han i denne Egenskab paa et nyt Gavebrev til Esrom Kloster, dennegang dog angaaende en Gaard i Helsinge.

I hans Tid begynder det at gaa tilbage for Søborg Købstad, den har faaet en farlig Konkurrent i Helsingør, hvis raske Vækst tager Luven fra den. — Ogsaa for Slotsherren Oluf Oxe var det vanskelige Tider. Han blev aldeles forarmet, og fra Aar 1500 skrev han ikke mere under som Slotsherre paa Søborg. Da han døde, maatte hans Enke og Børn gaa fra Arv og Gæld. Hans Broder, Torbern Oxe, gik det endnu værre end ham, han paadrog sig ved sit Forhold til Dyveke Kong Christiern den Andens Vrede og faldt for Bøddeløxen.

Byen Søborg havde naturligvis som alle Købstæder sit Bysegl. Derpaa ses en Mur, der hæver sig op fra Søen; bag Muren knejser 3 Taarne. Omskriften, der bestaar af Majuskler, lyder: + Sigillum: communitatis: Syøburgensis („+ Købstaden Søborgs Segl"). Seglet fandtes paa et Voksaftryk, der hænger under et Brev, dateret 19. August 1519.

Fra denne Tid er det Familien Sparre, der knyttes til Søborg, i 30 Aar finder vi deres og Slottets Navn i Forening.

Den første af Slægten er Hr. Henrik Aagesøn Sparre, hvis

Navn vi først træffer under Aaret 1502. Nogle Aar senere er han dog for en Tid afløst af Johan Brockenhus, der 1510 skriver sig som Slotsherre; men Hr. Henrik træder atter ind i Embedet. Han var som de tidligere Høvidsmænd en anset Mand, endog Ridder. Da Christiern den Anden nogle Aar senere førte sine kostbare Krige for at erobre Sverige, maatte Søborg Len som hele det øvrige Land svare sine Krigsskatter; i Aaret 1517 var det $112^1/_2$ Mark — i Nutidens Penge vilde det blive 790 Kr. Næste Aar blev Lensmanden atter afkrævet Krigsstyr, denne Gang 1230 Kr. I hine Dage var rede Penge en sjælden Vare, saa det har nok knebet at skaffe en saa stor Sum tilveje. Den kongelige Skrivelse glemmer ikke at afkræve Søborg By et Bidrag, nemlig 700 Kr. „fore thee III Karle thee nu udgøre schulle aff theris by til Suerige".

Af en eller anden os ukendt Grund opgav Henrik Aagesøn Sparre sit Embede for en Tid. Lenet fik han Lov at overføre paa sin Datter, Fru Johanne, Enke efter Erik Bilde.

Fra Datteren gik Søborg Len kort efter igen over paa Faderens Hænder; de Indtægter, de nu giver Henrik Sparre, fortæller hans Regnskab for 1523 om. Af Penge faar han kun sølle 140 Kr., i Naturalier derimod modtager han 3 Tdr. Smør, 3 Tdr. Sild, 1 Td. Kuller, og dertil kom af Sognet Søborg med Voxtorp, Saltrop og Akerop 4 Øksne, 4 Faar, 4 Galte, 33 Lam, 33 Gæs, 132 Høns, 4 Læster og 2 Pd. Rug, 5 Pd. Mel, 4 Læster og 4 Pd. Byg og 6 Tdr. 3 Skp. Havre til Gæssene.

Atter nogle Aar senere bliver han ked af sin Stilling og overlader sit Kronepant Søborg til sin Søn, Knud Henriksøn Sparre, for selv at drage til sit Gods i Skaane og blive der. Knud Sparre fik sit Pantebrev i 1527, som en opbevaret Skrivelse siger: „Knud Sparre fik Forleningsbrev Søøborgi Slot og Len at have for et frit,brugeligt Pant,saalænge hans Fader,Hr.Henrik Aagesøn lever, uafløst, og siden, naar hans Fader, Hr. Henrik Aagesøn død er, da skal det igen afløses fra Hr. Henrik Aagessøn af kongelig Majestæts Arvinger og Efterkommere, Konger udi Danmark".

Senere fik Knud Sparre Forsikring paa at kunne beholde Søborg Len til 1537, men Skæbnen vilde det anderledes. Grevens Fejde kom og med den Bøndernes Rasen mod alt, hvad adeligt var. Nordsjælland blev først angrebet af Bondehæren og dens Hjælpere, Lybækkerne. Da er sikkert Slottet faldet, og den sidste Slotsherre Knud Henriksøn Sparre havde siden intet Slot og intet Len at raade over. Hvorledes det skete, om Kampen har været haard eller ej, ved vi intet om. Alle historiske Kilder er tavse. Ligesaa pludselig Søborg Slot og By fuldfærdige dukker op i Historiens klare Lys, ligesaa lydløst og ubemærket synker de under og omtales aldrig mere. Ikke en eneste Gang nævner Dokumenterne oftere Søborg Slot eller Søborg Lensmand.

Byen er rimeligvis gaaet op i Luer under Belejringen og Stormen, og Ødelæggelsen har været saa grundig, at den ikke har haft Kræfter til at rejse sig igen; hvor skulde Hjælpen komme fra i de trange Tider, der fulgte efter den forfærdelige og lange Krig; var kun en Del af Søborg By bleven lagt i Aske, havde vel som sædvanlig de andre Borgere støttet de enkelte skadelidte, men nu, da alle vel nok har været lige elendigt stillede, har man maattet opgive det hele. Et er sikkert: fra Aaret 1550 sættes Søborg By ikke mere paa Listen over Landets Købstæder, dens Tid er uigenkaldeligt forbi. I 1564 er den gjort ufri og regnes for en Landsby. Da Digteren Erasmus Lætus (Rasmus Glad) i 1574 sang sin latinske „Daniade", sin Sang om Danmark, regnede han Søborg med til det, vi havde ejet engang, blandt vore Fortidslevninger:

. . . . . habebant

Søburgum atque Assebovium non vilia pridem nomina . . . . . (de havde Søborg og Adserbo, fordum ej ubetydelige Navne).

Men Borgen kan ikke have været helt forsvundet, det er der nogle Vidnesbyrd, der kan tyde paa. Der blev tit af Kongerne og Hoffet holdt Jagt ved Søborg; det synes da, som om de har haft et Sted at bo der; om det har været i en af Slottets Bygninger, der har været til at bruge endnu, eller i et af Byens anseligere Huse, som er skaanet, det kan ikke skønnes, men

Kong Frederik den Anden opholdt sig i Søborg fire Dage i Rad i Aaret 1580. En Mængde Breve har han ved denne Lejlighed udstedt der, bl. a. et Brev til Sognepræsten i selve Søborg: „Hr. Lauritz Jacobssen, Sognepræst udi Søiborre, fik Kongelig Majestæts aabne Brev at maa uden Indfæstning bekomme den Ødegaards Eje her udi Søiborre, som Hans Mogenssen tilforn udi var og Brug haft haver" osv. „Actum Søeborre den 23. Augusti Aar 1580".

Søborg Købstad var degraderet til Landsby, men Folk ude omkring vedblev at betragte den som den betydelige Stad, den havde været. Op til Midten af 1600-Aarene nævner Skribenterne den af og til endnu som Købstad, f. Ex. Torm i 1642. Fire Aar senere, i 1646, foregaar der en Synsforretning, der er dateret: Søborgs gamle Slotsplads. Men i 1652 skriver en Forfatter, Jens Lauridsen Wolf, om „den fordums gamle, nu øde Kiøbstad, som var kaldet Søborg".

Var Borgen end nu en kummerlig Ruin og Byen en „øde Købstad", havde Sagnet desto mere travlt med at vække dem op fra de døde, det puslede fremdeles om det gamle, kære, kendte Sted og befolkede det med de berømte dødes Navne. Blandt Adelsdamerne Landet over var det blevet Mode at samle og nedskrive de Viser, Almuen sang om Mennesker og Begivenheder i gamle Dage. De sang om Dronning Dagmar, der beder Bisp Valdemar fri af Søborg Fængsel. Hvor ofte havde den Sang ikke lydt baade i Søborg Slotsrum, og naar Folkene dansede i Slotsgaarden.

Men som Tiderne skiftede, glemtes ogsaa de gamle Sange for nye. Der faldt ganske Glemsel over Søborg. Hvem tænkte nu paa, hvad Søborg havde betydet, snart sagt ingen vidste mere, at den lille Landsby ved Siden af Murstenshoben havde været en endog ret betydelig By.

Da vaagnede den sære Glæde, der elsker at sysle med de gamles Grave og fanger Kraft, naar alt det, der aander Liv, er henvejret, den Trang, der aldrig vil uddø, til at rejse til nyt Liv det, der er forsvundet; Historieskriverne tager fat paa at afdække de Lag af Glemsel, der har lagt sig over Søborg.

Da Pontoppidan i 1743 budsender alle dannede stedkendte Mænd rundt om i Landet for af dem at erfare noget om de stedlige gamle Forhold, skriver Søborgs Sognepræst Wederkinch ham til om, hvad han ved om gamle Dages Overleveringer i sit Sogn: „Overalt, hvor man graver, som jeg selv har erfaret i min Have og andre Steder, findes enten Stenbro eller ogsaa Mursten, som klarlig viser, at her har staaet andre Bygninger end Lerhuse, og at Byen har været af anden Beskaffenhed, end den nu er. — Her er fire à fem Gader, overalt brolagte, og to har været kaldte Kongensgade og Ladegaardsgade, fordi den gik ud til en Ladegaard, som stod en halv Fjerdingvej her fra Byen. Her har endog været et Teglværk uden for Byen. Stedet, hvor det har staaet paa, kaldes Teglovne-Bakken, og er det ikke mange Aar, siden Teglovnen blev funden, og endnu for kortere Tid siden en Del Mursten strax derved af en Mand, som endnu lever, opgravet. — En Præst her ved Stedet har sidst i forrige Sekulum (Aarhundrede) ladet sætte dette i Vaabenhuset, nemlig Hr. Hans Hoff:

„Der Alexander, store Mand
Havd' Monarkiet i sin Hand,
Da bygd Kong Vermund Søborg Slot
Og gjorde Riget meget godt.
Han Danmarks ædel Krone bar
før Christi Tid trehundred Aar.
Gid Søborg By kun voxe fort!
Nu duer Slottet ikke stort.
Gid Kirke, Kong og Folk faa Fred
Og Præst med dem naa Salighed!"

Hans Hoff. P. L.[1]

Da Wederkinch fortæller om Vindebroen mellem Slottet og Slotshaven, siger han, at „Pælene staar endnu, hvor Broen har været".

I de næste 40 Aar er der igen Tavshed om Søborg. Da kommer der en Præst til Sognet, som er besjælet af en brændende Oldgranskeraand, Pastor Schrøder. Han var i Søborg fra

[1] pastor loci = Stedets Præst.

1777 til 1793. I Aaret 1790 skriver han om Resultatet af sine Efterforskninger bl. a.: „Murene har forskellig Bredde, nogle fire, andre fem Alen. De indvendige Sider er opmuret med 2 Lag Mursten, hvis Fod er almindelige Graasten; og paa den søndre Side, som har været Indgangen, er Murene lagt paa 2 Rader hugne Sten. Kalken har de Kræfter, at man med Jernvægge (Koben) og Kølle maa løse Stenene fra den, og disse springer som oftest i Stykker, før Kalken lader sig løsne. Uden omkring disse Mure er paa de tre Sider Grave, som fra Murens Fod er 26 Alen brede, og uden for Gravene igen en Forhøjning, som fra Grav til Sø er 34 Alen, men paa den vestre Side har Søen spillet paa Murene. Fra Søen har man kunnet sejle ind i Gravene; thi i dem ligger Flotter til Takkelacie eller stort Fisker-Redskab. Paa adskillige Steder omkring Slottet støder man end paa Pæle, der er efterladte Mærker af Broer, og paa den nordvestlige Side ligger i Søen en Grundvold til en stor Bygning, der endnu fører Navn af Eskilsholt".

„Før 1743 vare endnu adskillige Vaabner malede i Kirken; men da blev alt skjult af Landsbymalerens grove Pensel".

„Det hele Terrain, som hørte til Søborg, slutter med et Led, som endnu har bevaret sit gamle Navn: „Borgeled".

Henved 40 Aar efter Pastor Schrøder gravede Hans Chr. Lyngbye, ogsaa Sognepræst i Søborg. Paa hans Tid var Græsset igen groet over Schrøders Udgravninger Han skildrer atter Mure og Taarne i Ruinen og siger videre, at gaar man fra Slotsbanken over Vindebroens Banke, kommer man ind i den aflange Kongshave med den lille Høj, der førte Navn af „Bodils Kirkegaard". „Denne Bodil skal efter Sagnet have været Valdemar Atterdags Frille".

Kongshaven var Søborgs Slotshave. Der havde i Mands Minde — Lyngbye skrev i 1830 — staaet halvt udgaaede Æble- og Pæretræer, og endnu, da han skrev sin Beretning, stod der en stor Del af de nu saa almindelige Paaskeliljer, dengang Sjældenheder, som Almuen kaldte „Dronning Margretes Lillier". Denne Have, hvor som tidligere er omtalt, ogsaa Staldene og

Laderne fandtes, gik lige til Porten mellem de store Volde, hvor den latinske Indskrift skal have staaet (Se Side 39).

Lyngbye mener, at Slottet maa være bleven ødelagt ved Ild, eftersom han fandt en stor Mængde Kul mellem Ruinerne.

Disse tre interesserede Præster, der har haft Kundskab om, at Jorden her skjulte Vidnesbyrd om Fortidsliv, maa prises for det Arbejde og den Bekostning, de har anvendt paa deres Søgen efter grundig Viden om Sagen; men Sagkundskab havde de jo ikke, det er ikke Hvermands Sag at være Forsker. Endnu paa deres Tid var der saa meget i Behold, at deres Graven burde have bragt bedre Resultater.

Frederik den Syvende sværmede som bekendt for vore Fortidsminder. Hvor mange Oldtidsgrave har han ikke personlig undersøgt! — Han havde af alle de gamle Sager, han fandt, dannet sig en privat Oldsagssamling, som desværre gik til Grunde sammen med Frederiksborg Slot under Branden i 1859. — Under Treaarskrigen i 1850 havde han baade Tid og Lyst til at foretage omfattende Gravninger i Søborg Ruiner. Han selv optraadte som Leder af Foretagendet, og Ledelsen var ikke god.

Ved at grave sig ned i Jorddyngerne fandt man atter Mure og Grundstene af Bygningerne om Slotsgaarden, saa man kunde tegne den Grundplan, som findes Side 44 i denne Bog. Heller ikke denne Undersøgelse viste, hvorledes Borgen er gaaet til Grunde. Det Trækul, der fandtes, laa der i saa ringe Mængder, at det ikke kunde bevise, at Slottet var gaaet op i Luer. Sandsynligere er det at antage, at Søborg er bleven saa kraftig medtaget ved Beskydning, at Bygningerne har været ubeboelige og ikke været til at sætte i Stand igen i de vanskelige Pengeforhold, Landet led under efter den lange Krig. Lidt efter lidt er da en Gavl styrtet her, en Façade der; Omegnens Bønder, der har skullet have en Skorsten opført i Stedet for Lerskorstenen, der var revnet, har da hentet sig et Læs gode, gamle billige Mursten oppe i det forladte Slot; Tidens Tand og Menneskenes Røveri er gaaet Haand i Haand og har efterhaanden faaet alt opstaaende jævnet med Jorden. — Fra Aar 1577 har man en

kongelig Tilladelse for en Mand i Helsingør til at hente Sten i Ruinen. Mange andre har nok gjort det samme uden at have haft Brev derpaa.

Naar Landets Konge sætter et stort Apparat i Gang for grundigt at undersøge Søborg Slot, kunde man som sagt have ønsket bedre Udbytte deraf. Udgravningen gjorde endda ondt værre: al den Fyld, man tømte ud af Bygningstomterne, læssede man ned i de Grave, der, som tidligere omtalt, omgav Murene paa de tre Sider. Disse baade dybe og brede Grave havde saa mægtigt indrammet Slottets Rester. Det hele mistede da sin Karakter af Fæstning, og det blev langt vanskeligere end før at undersøge Terrainet, nu, der var vendt op og ned paa alting. — Senere er der gravet et Par Prøvesnit ned i Gravenes Fyld (paa Nordsiden), saa man kan skelne Forholdene. Ved den Lejlighed fandt man adskillige gamle Ting, der med Fylden var kastet derned. — For den, der i vore Dage med Viden om gamle Tiders Liv og Virksomhed her vil gæste Stedet, er Skuffelsen stor. Det hele gør et overmaade trist Indtryk. Da man efter Udtørringen solgte Søen, bortsolgte man samtidig en god Del af Præstejorden og dermed det Areal, hvorpaa Borgens Bygninger havde staaet, det tillod man sig i sin Uforstand uden at raadføre sig med „Direktionen for de antikvariske Mindesmærkes Bevaring", som der dog var noget, der hed, og de Mennesker, der raadede her, holdt kun selve Ruinen udenfor Salget. Efter at Søen var udtørret, blev Markerne lige uden om Stenhoben bearbejdet, afgravet og ganske omdannet, og lige klods op om Murene plantede man Træer, der nu er vokset op til en Kæmpebeplantning, der intet har her at gøre, der saa slet som muligt passer til en Søbefæstning, et Slot i Søen.

Da der ingen Taarne knejser, og intet synligt viser Vej, skal her meddeles, at Vejen til Ruinen gaar fra Søborg Kirke, som man ikke maa forsømme at se, forbi Præstegaarden, til højre op mellem Forværkets Volde, som forøvrigt siden 1882 er fredede. Stien fører da lige ud, over den gamle Kongshaveø, hvor intet Spor mere røber de Steder, Udbygningerne har været.

Nede ved Gærdet sænker Jordsmonnet sig; der begyndte Vandet, Sundet, hvor Broen førte over til Slotsporten. I Lunden derovre ligger saa Ruinen.

Paa Præstegaardens Mark gjorde man i 1885 et interessant Fund; ved Pløjning kom Fundamenterne af en større Bygning for Dagen. Da dette Sted i Mands Minde har baaret Navnet: Justitspladsen, formoder man, at her har Søborg Bys Raadhus staaet.

Blandt de mange overflødige Træer ved Ruinen findes et, der er i høj Grad vedkommende; det er en tyk Gren af et ældgammelt Træ, en Hvidtjørn, der først i en høj Alder opnaar en saadan Førlighed; Grenen maaler nemlig næsten 3 m i Omfang. Kronen er ca. 10 m i Diameter.

Under de forskellige Udgravninger og ved tilfældige Jordarbejder i og ved Ruinen og paa den tidligere omgivende Søbund er der gjort en Mængde Fund, der veltalende fortæller om Fortiden. Mange Fødder og Topstykker af Søjler (Baser og Kapitæler) af fin Form siger os, at Slottet har været rigt smykket, de opbevares nu sammen med meget af, hvad der ellers er fundet, i Nationalmusæets „anden Afdeling". — Der er fundet en Mængde Mønter og Vaaben samt Værktøj, Ringe, Knive, Hestesko, Hængelaase, Nøgler — bl. a. en Nøgle af Ben, der sikkert har været blot en Model til Nøgler — Glassager, Dambrikker, Sakse osv. — Af Gulvstene har man fundet forskellige Slags Fliser; endvidere Tagsten, runde, halvt rørformige, de saakaldte „Munke", dernæst Mursten med Figurer paa og hele Stenpiller, Vinduesruder i virkelig „Rude"-form samt Vinduesbly, som viser, at Ruderne har været ganske smaa, kun 7—8 cm paa hver Led. Hængsler er fundet og Kakkelovnsrester af gult Ler med grøn Glasur over.

Som Minder om det krigerske Liv, der har rørt sig i Borgen og om den, har Jorden overgivet os mange Lansespidser, Økser og vældige Slagsværd. Nogle Sværdklinger er smukt prydede med Indlægning, andre med Billedet af en Ulv (paa Latin: Lupus), der betegner, at Klingen er gjort af „luppesmedet" =

rent Staal; saadan en „Ulvsklinge“ skrev sig fra Vaabensmedene i Passau i Bajern, som var berømte, og hvis Arbejde ofte blev efterlignet andet Steds.

Da Pastor Schrøder gravede, fandt han nede ved den gamle Vindebro „5 Alen dybt iblandt en utallig Mængde Hjortehorn, Vildsvinetænder og andre Ben nogen Armatur (Vaaben) af Pile, Dolke og Sporer og deslige, ligesom jeg tilforn ved Slottets Mure har fundet et Par Pile, en Dolk med Benskaft iblandt en Del forskellige Gulvstene“.

Ude i Søen maa der være leveret Søslag, for hist og her er der op mod vore Dage fundet Jernsværd og andre Vaaben, liggende vandret, som de med Ejermanden maa være gaaet til Bunds. Den store, flade Engstrækning, som endnu hedder Søborg „Sø“, var helt henimod Aar 1800 virkelig en blank Vandflade, hvori de jorddækkede Ruiner spejlede sig. Men i Aar 1793 opdagede man, som sagt, at Søens Spejl havde hævet sig sammen med Landet, saa at det nu stod 5 m over Havet. Ved Vintertid fik Søen saa stort Tilløb, at den steg over sine Bredder og oversvømmede de omliggende Marker.

Da blev der gravet den Kanal, som endnu ses, der førte Vandet ud til Gilleleje. Arbejdet blev fortsat efter 1800, saa der tilsidst kun laa en ganske lille Stump Sø, „Klaringen“, tilbage. Det øvrige laa hen som Sump, bevokset med Siv og Rør, indtil Staten i 1858 solgte hele Terrainet til Hofjægermester Neergaard til Viskum og Etatsraad Bregendahl, fra hvem det atter gik over til Grev Frijs Frijsenborg, som i Løbet af 15 Aar, fra 1873 til 1887, fuldførte Udtørringen.

Selvfølgelig er det saare vel, at Søen er forsvunden, og dens Bund indvunden til Nytte for mange Mennesker, men Landskabets Skønhed har ikke vundet derved.

Kun faa Steder staar det saa klart for en, som her paa Ruinen ved den forsvundne Sø, hvor ustandselig „Tiden gnaver med skarpen Tand“, piller Bid for Bid, saa alt det, der engang var spillende Liv, nu er dødt og hedengangent.

Dog, hvis man en Sommeraftenstund staar lidt højt og ser

ud over Egnen, f. Ex. paa Landevejen mellem Esrom og Maarum, oppe ved Højbo, og Engene damper, tryller de hvide Taager Søen frem i dens gamle Skikkelse og skjuler Pilenes og Poplernes Rækker, mens Søborg Kirke, der nys ringede Solen ned, rager op med sit Taarn, og Kongshavens Træer viser sig fjernt som Borgens gamle Taarne.

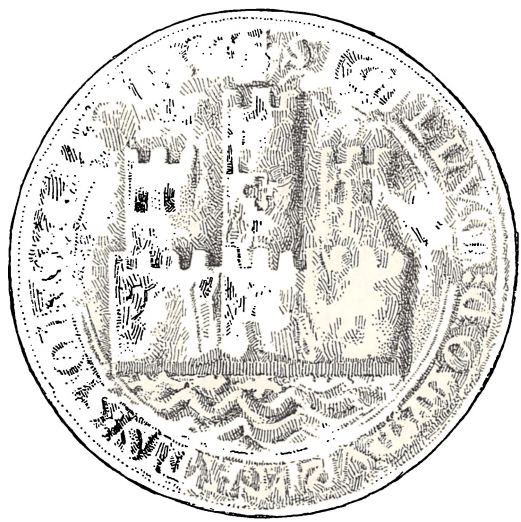

Søborg Bys Vaaben.
(Efter Trap).

KILDER:

Trap: Danmark. Danmarks Riges Historie. *Langebek:* Scriptores Rerum Danicarum. Valdemars Jordebog. *Suhm:* Samlinger til Historie af Danmark. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed for 1874 og 1851. Danske Viser fra Middelalderen II. *Erasmus Lætus:* Daniade. *Hans Olrik*: Konge og Præstestand i den danske Middelalder. *Vilh. Boye:* Fund af Genstande i og ved Søborg Sø (1882). *Anonym:* Det mærkeligste ved Søborg Slots Historie (1888). *M. Pedersen:* Kalkmalerier. *Troels Lund:* Dagligt Liv i Norden II. *Thieles* Folkesagn. *Arild Huitfeld:* Danmarks Riges Krønike. *Wimmer:* De danske Runemindesmærker.

NORDSJÆLLANDSKE ORD OG UDTRYK

Af Anders Uhrskov.

NAAR jeg i det følgende fremsætter en Række Ord og Udtryk fra sjællandsk Dialekt, som den bruges her i Nordsjælland, da skal det kun betragtes som et Forsøg. Jeg er nemlig klar over, at der fra videnskabelig Side kan rettes forskellige Anker mod min Behandlingsmaade. Man kunde have ønsket Ordenes Udtale angivet med Lydskrift og yderligere Redegørelse for Ordenes Slægtskab med ældre og nulevende Sprog. Man kunde have fundet det heldigt, om der havde været gjort nærmere Rede for Ordenes geografiske Omraade. Jeg nærer ogsaa en stærk Interesse i den Retning, men i Praksis er en saadan Undersøgelse, naar den virkelig skal gennemføres, næsten umulig.

Lad mig nævne et Par Eksempler. I store Dele af Nordsjælland siger man, at man skal *kokke Hø*, hvis man da ikke — hvad der naturligvis ofte er Tilfældet — bruger det rigsdanske *at stakke Hø*. Men i de nordlige Sogne siger man *pjaatte Hø*. Dette Udtryk har man ogsaa paa Bornholm, hvor man ikke sætter Sæden i Hobe, men i *Pjaatter*, Smaastakke, paa op til en Snes Neg. Et almindeligt Udtryk er følgende: *Lad os binde til Unjarne og saa pjaatte til Aften*, d. v. s.: lad os binde til Midaften og saa stakke til Aften. — Ser det ud til Regnvejr, sætter man Negene i Stakke, der er lige saa store som en syv—otte Pjaatter, og hvor Negene i Modsætning til Pjaatterne staar ovenpaa hinanden i to Længder. Disse „bornholmske Stakke", som de kaldes i det øvrige Land, har vunden nogen Udbredelse her og der, fordi Kornet i dem er bedre beskyttet mod Regn, end naar det staar i Hobe.

Men hvor er nu Grænsen mellem Udtrykkene *kokke* og *pjaatte?* En grundig Undersøgelse vilde vel kunne bringe den for Dagen. Nu ved jeg, at *pjaatte* og *en Pjaatte* kendes i Smidstrup og Saunte, og stort videre kommer jeg maaske ikke med det Ord.

Svarende til Ordet *at kokke Hø* har man Ordet *Høkok*, en Høstak. Pudsigt nok bruger man i Vestsjælland (Dalmose) Udtrykket *Møgkok*, en Gødningsbunke, mens man derimod siger *en Høstak.*

I Nordsjælland kendes Udtrykket *at bryde Møg paa*, læsse Møg. Andre Steder kalder man det *at slaa Møg paa.* Hvor indviklet Sagen kan være, viser følgende Eksempel. I Nordrup Sogn i Vestsjælland brugtes, i alt Fald for faa Aar siden, alle tre Udtryk. I Herrestrup *læssede de Møg;* i Skaftelev *slog de Møg paa*, men i selve Nordrup *brød de Møg paa.* Nu er dertil at bemærke, at i Skaftelevgaardene var Mændene fra Gudum, muligvis har de bragt Udtrykket med derfra.

Af disse to Eksempler vil man forstaa, hvor umaadelig et Arbejde det vilde være virkelig nøjagtigt at bestemme hvert Ords eller Udtryks geografiske Udbredelse. At Landbefolkningen nu om Stunder bliver rystet ganske anderledes imellem hinanden end tidligere, gør Sagen langt vanskeligere, i mange Tilfælde umulig. Hvis man vil naa nogen Vegne med Indsamlingen af Ord, maa man opgive den Slags Undersøgelser, hvor interessante de end kan være. I omstaaende Ordsamling angiver jeg, naar et Ord er fra Horns Herred, men derfor kan det godt hænde, at det ogsaa findes i det øvrige Nordsjælland og omvendt, ligesom de Ord, jeg anfører, aldeles ikke maa regnes for særegne for Nordsjælland. Mange af dem findes ogsaa andensteds, men det, der interesserer os i denne Forbindelse, er, at de findes *her.*

En anden — noget mindre, men ingenlunde lille — Vanskelighed er *Ordenes Betydning.*

Som Følge af en Artikel, jeg sidste Vinter skrev i fire af Amtets mest kendte Blade, modtog jeg en Del Lister med sjæl-

landske Ord. Paa en af dem fandtes Ordet *Ampløjt.* Brevskriveren, der var født i Tjæreby, men bosat i Vejby, gav følgende Forklaring: *ingen Ampløjt = det har jeg ikke Lov til.* Jeg skimtede Meningen, men vilde dog gerne have Ordets Betydning nærmere angivet, ligesom jeg i det hele helst ønsker at faa Ordenes Form og Betydning bekræftet for at være sikker i min Sag. En Kone fra Maarum, som jeg spurgte ud, svarede, at hun havde hørt sin Bedstemoder bruge det. Naar Børnene ingen Kammerater havde at lege med, sagde Bedstemoderen: *„Naa, der er nok ingen Ampløjt i Dag"*. En Brevskriver fra Græsted anførte et Udtryk, som en gammel Mand havde brugt til sine Børnebørn, naar han tidlig om Morgenen gik ved sit Arbejde: *„Er Du allerede paa Sletterne? Her er ingen Ampløj for dig"*.

Betydningen af disse tre Menneskers Brug af Ordet faldt ikke sammen, men saa en Dag, da jeg talte med nogle Højskoleelever om Ordet, fortalte en Thybo, at Ampløjt i hans Hjemegn betød: *ikke helt tilladelig Morskab, „Fest"*, og senere meddelte en Morsingbo mig, at Ordet paa Mors betød *Beskæftigelse.*

Nu stammer Ordet fra det franske *emploi,* der betyder: 1) Brug, Anvendelse, 2) *Beskæftigelse*, Ansættelse, og nu er Ordets Betydningsgliden lettere at forstaa: *Beskæftigelse* (Mors) — *morsom Beskæftigelse, Morskab* (Maarum, Græsted) — *ikke helt tilladelig Morskab* (Thy) — *Tilladelse til en Handling* (vel snarest Morskab) (Tjæreby eller Vejby).

Sandsynligvis findes alle disse Betydninger (og maaske endnu flere) her i Nordsjælland endnu, eller de har været fundet her, men det maa jo regnes for et Held at faa fat i saa mange Led af et Ords Udviklingskæde som ovenfor, og naar det ikke er Tilfældet, bliver Resultatet let, at nogle Sjællændere ved at læse et Ords Forklaring, siger: Det er galt, det betyder det og det! — Naa ja, det betyder altsaa begge Dele og maaske endnu et Par Ting. Selvfølgelig vil mangfoldige Ord — og vel langt de fleste — kun have een Betydning. En *Høtyv* er en Fork, og en

Hyrepog er en Hyrdedreng, det er ikke til at tage fejl af, men selv om en saa haandgribelig Ting som *Sødgrød* er Meningerne delte. Hvad er Sødgrød? Byggrød kogt i Mælk, svarer Folk baade fra Land og By, og Dahl og Hammers *Dansk Ordbog for Folket* bekræfter det: Byggrynsgrød kogt i Mælk. Men fhv. Folketingsmand Lars Larsen, der har en meget sikker Hukommelse, hævder (Anders Uhrskov: *Nordsjællandsk Landsbyliv i ældre Tid* S. 49), at Sødgrød var *Boghvedegrød*. H. F. Feilberg giver i sin jydske Ordbog den diplomatiske Forklaring, at Sødgrød er „Grød af Gryn, kogt i Sødmælk", men hvilken Slags Gryn? Naturligvis kunde man komme ud af Vanskeligheden ved at antage, at Lars Larsen huskede fejl, og det, at en dagligdags Ret som Sødgrød et enkelt Sted i Nordsjælland skulde betyde Boghvedegrød, mens det ellers betegnede Byggrød, kunde jo friste dertil. Imidlertid er det givet, at Lars Larsen har Ret. Handelsgartner Niels Pedersen, Fredensborg, har sendt mig en meget stor Samling Ord og Udtryk fra sit Fødesogn Tibirke, og i denne Samling staar bl. a.: *Sødgrød = Boghvedegrød*. Nu er Tibirke Nabosogn til Vejby, hvor Lars Larsen er fra. Det maa derfor anses for givet, at i de to Sogne fandtes den afvigende Betydning. Hvor saa Grænsen er mellem de to Betydninger, og hvordan den afvigende er opstaaet, det ved jeg ikke. Det første Spørgsmaal kunde maaske lade sig besvare, det sidste næppe.

Foruden Vanskelighederne med Ordenes Betydning er det heller ikke altid saa ligetil at gøre Udvalget af dem. Ikke mindst i den jævne Befolkning er der mange Mennesker, der med Hensyn til Sprogdannelse har store digteriske Anlæg. Alle Ord, Talemaader og Ordsprog maa hver især have haft sin Opfinder. Træffer man et Ord, som kun er kendt af ganske faa — og det hænder jævnlig — eller maaske kun af een eneste, da er det vel nok rimeligt at antage, at det er Ord, der er ved at gaa ad Glemme, men det kan ogsaa hænde, at det er et nyt Ord, der er ved at gøre sig kendt. Hyppigere gælder dette sikkert Udtryk og Talemaader end enkelte Ord, og oftere fandt det Sted i

gamle Dage, da den enkeltes Sprog var mere særpræget og personligt end nu, da Oplysningen fra den ene Side og Stationsbykulturen fra den anden sender deres nivellerende Strøm ind over Landsbyerne, hvor den ikke mindst hærger Sproget.

I gamle Dage levede der i Vejby en Mand, der hed Farver-Johan, og naar han skulde udtrykke Forbavselse over et eller andet uventet, gjorde han det med følgende originale Udtryk: „*Opsi, det var en a'en Snus*". Et saadant Udtryk bed sig fast i Øret, og senere kunde man høre andre give Udtryk for en lignende Følelse med Ordene: „Opsi, det var en a'en Snus — som han sagde Farver-Johan."

Jeg har ikke hørt *opsi* brugt i anden Forbindelse, men Ordet er betegnende nok. Et andet meget rammende og sikkert helt nyt Udtryk skyldes en Midtsjællænder. Han overværede to mere veltalende end egentlig indholdsrige Damers Besøg, og da de var vel ude af Døren, gjorde han en svag Haandbevægelse og bemærkede tørt: „Dalitten — dalatten".

Der er ingen Mening i det Ord — ligesaa lidt som i lirumlarum —, men netop derfor og paa Grund af dets fortræffelige lydlige Form karakteriserer det paa en Prik den Samtale, der havde fundet Sted.

Nu skal det indrømmes, at Ordvalget ikke hører til de største Vanskeligheder, men noget betyder det dog.

Til Trods for alle ovennævnte Vanskeligheder, som jeg ikke nær har været i Stand til at overvinde, har jeg dog taget fat paa Arbejdet, fordi jeg fandt det nyttigt, ja ligefrem nødvendigt.

Den ydre Foranledning er, at der for Tiden er en stor *Ordbog over det danske Sprog* under Udarbejdelse. Den udgives af Dr. phil. *Lis Jacobsen* og Underbibliotekar *H. Juul-Jensen* og vil blive paa 15—17 Bind, hvoraf de to første er paa henholdsvis 1184 og 1284 Spalter. I denne Ordbog vil ganske vist kun de færreste Dialektord faa Plads, men til Vejledning ved *Udarbejdelsen* har man Brug for det størst mulige Antal Dialektord, og her er man velstillet med Hensyn til Jydsk, idet maa har Dr. phil. H. F. Feilbergs fire Bind store jydske Ordbog at

ty til, men noget tilsvarende har man ikke for den sjællandske Dialekts Vedkommende. Fru Lis Jacobsen opfordrede mig da til at hjælpe til at raade Bod paa denne Mangel ved at indsamle sjællandske Ord. Da jeg har meget tilovers for den danske Ordbog, der bliver et enestaaende Værk i vor Litteratur, og gerne vilde yde mit lille Bidrag til, at den kunde blive saa udførlig som muligt, tog jeg fat og har fra forskellige Egne af Sjælland, men selvfølgelig i særlig Grad fra Nordsjælland, i Løbet af halvandet Aar indsamlet noget over 1000 Ord og Udtryk. Dette Indsamlingsarbejde skal gøres *nu*, og enhver, der har Kærlighed til sjællandsk Folkemaal, bør yde sin Hjælp. Det er i Særdeleshed for at paakalde denne, at jeg skriver nærværende Afhandling. Men jeg har ogsaa andre Grunde. For det første den, at jeg under mit Arbejde med min Bog *Nordsjællandsk Landsbyliv i ældre Tid* fik en saa stor Interesse for nordsjællandske Folkeminder — de jydske har altid staaet mig nær —, at jeg ikke kunde undvære dette Arbejde. Jeg har derfor i det Par Aar, der er gaaet, indsamlet en Del Folkeminder her fra Nordsjælland og agter at blive ved dermed for, naar Tid og Pengeforhold tillader det, at udgive dem, saa Minderne om de gamle Nordsjællænderes Liv og Virke ikke helt skal gaa ad Glemme, men i alt Fald leve i Bøger, saa den unge Slægt derigennem kan faa at vide, hvorledes Forfædrenes Levned førtes. Men Folkemaalene og Folkeminderne er i nær Slægt, de er som Søster og Broder, gennem dem finder man Slægtspræget: Folkekarakteren.

I gamle Dage var som nævnt Bøndernes Sprog mere personlighedspræget end nu. Hver Mand havde sin særlige Talemaade (ofte ogsaa sin særlige Ed), hvorigennem hans Natur gav sig Udtryk. Sligt kan dog ogsaa findes endnu. Et ret almindeligt Udtryk er: *Det gaar nok med ded.* Enkelte bruger det meget ofte og giver dermed Udtryk for det lyse Livssyn, de besidder. Ganske modsat er et Udtryk, som en gammel Mand bruger: *Aa jane dov — saa gaar'et saa'en mœ'ed.* Det er den resignerende Sjæl, der taler her, den, der forsoner sig med sin Skæbne: Det skulde nu saadan være, som det hedder paa Jydsk.

En vis Forening af begge Dele har man i et Udtryk som dette: *Det gaar nok i vore Dage, men hvor vore Børnebørn* (altsaa Børnebørns Børn) *skal faa Tørv* (eller Tørvejord) *fra, det maa de om.* Dette gamle Ord udtrykker den sandsynlige Sikkerhed, der vil være foreløbig med Hensyn til *Ildebrand*, samtidig med de truende Udsigter, der naturligvis vil være for Fremtiden. Det er et rigtigt Gammelmandsudtryk!

En vis Fattigmands-Resignation har man i Udtrykket: *Der skal snarest komme noget i Vejen, naar Fattigfolk skal skære Tørv.* I Vestsjælland tilføjer man: *enten bliver det Regnvejr, eller ogsaa vil det ikke blive Dag.* Men paa Fyn hedder det: *Der skal altid komme noget i Vejen, naar Fattigfolk skal i Kirke.* Altsaa: Sjællænderen skærer Tørv, eller rettere, han skulde helst skære Tørv, og Fynboen føler, han skulde helst gaa i Kirke.

Naa ja, man kan ud fra saadanne Ordsprog drage for vide Slutninger. Men noget typisk ligger der altid til Grund, ligesom naar Sønderjyden undskylder sin manglende Kirkegang med at sige: *Det er bedre at sidde i Kroen og tænke paa Kirken end sidde i Kirken og tænke paa Kroen.*

Der er Grublen og Strid imellem forskellige Dragelser heri. I det hele kan det siges, at naar et enkelt lyst Hoved har fundet et godt Udtryk for en eller anden Livsbetragtning, og hans Fæller senere antager det og bærer det videre, da sker det aldrig, uden at de dermed udtrykker en Side af deres Natur.

Det, man maaske lettest kommer i Forbindelse med, er det lune Vid. *Saa gik den Dag med Magelighed*, siger man ved Aftenstid, eller man giver en lidt bidende Tilføjelse: Saa gik den Dag med Magelighed — *naar Arbejdet regnes fra.*

Det er godt at komme til at sidde ned, naar man har ligget hele Dagen. Hvad enten det nu er den lade, der med en prægtig Vittighed slaar det hele hen, eller det er den trætte, der med en Vittighed stryger Anstrengelsen af sig, saa er det godt fundet paa.

En Mand, der gaar omkring og ikke rigtig kan blive færdig

med sit Dagværk, *gaar og leder efter Fyraften.* Men dette Udtryk bruges ogsaa af den mindre flittige, der kun længes efter Fyraften.

En meget sulten Mand kan sige: *Jeg tror, at mine de store Tarme er begyndt at æde de smaa.* Denne uhyggelige Tilstand maa vist betegne det samme, som man udtrykker med Ordene, at Tarmene skriger i Livet paa en.

Megen Alvor er der i det gamle Ord *S'oren Ed gaar snarest for sig*, d. v. s., det, man har svoret paa, gaar snarest i Opfyldelse. Altsaa: vær forsigtig med stærke Ord.

En Parallel til „Nød lærer nøgen Kone at spinde" har man i Ordsproget *Man kan lære Fruerhund at æde Skovkra'ber.* Selv en Herremandsfrues Hund kan komme til at lide saadan Sult, at den tager til Takke med de smaa sure Æbler, der vokser paa den vilde Skovabbild.

Ogsaa med Hensyn til Ordsprog og Talemaader kan man finde dem saa friske, at man kan følge dem tilbage til deres Ophav. En Mand fik en Dag nogle Stauder af mig, og han bemærkede i den Anledning: *Ja, tigge og stjæle det skal der ingen Driftskapital til.* Da jeg nærmere spurgte ham ud, kom det for Dagen, at dette Ordsprog stammede fra en gammel Pebersvend, der engang havde levet i Alsønderup. Han skaffede sig Føden ved at tigge og stjæle, og stundom gravede han selvdøde Kreaturer op af Jorden og spiste. Engang var han i Forhør i Hillerød, og Dommeren sagde da til ham: „Hvordan kan De egentlig leve N. N.? De ejer ikke noget, De bestiller aldrig noget, og De lever alligevel".

„Jo — det skal jeg sige Dem, Hr. Justitsraad — tigge og stjæle det skal der ingen Driftskapital til".

Siden den Tid er det Ord gaaet fra Mund til Mund. Den gamle Særling opnaaede dog at sætte et nyt Ordsprog i Verden.

Endelig er der endnu en Foranledning til, at jeg har taget de sjællandske Ord op til Behandling, og det er den, at jeg gerne vil gøre mit til at holde igen overfor den Bevægelse, hvis Motto er dette: Bort fra det gamle.

Ganske vist stiller enhver Tid sine Krav, og Fremskridt skal man ikke stille sig i Vejen for, men derfor behøver man ikke at forlade det gamle paa andre Omraader, og selv hvor det sker, er det en god Ting at bevare Interessen for den Maade, Forfædrene levede deres Liv paa. Ethvert Menneske er dog kun et Led i en Kæde, det har sin Forpligtelse baade over for de hedengangne og de kommende Slægter.

Noget Fremskridt er det absolut ikke, naar Folkemaalene udviskes og afjaskes. Enhver Dialekt har sin selvstændige Ret i Sprogenes Samfund, og for ethvert Menneske er der eet Maal — det være Rigssprog eller Folkemaal —, som i egentligste Forstand er Modersmaalet. At forlade det gør man ikke ustraffet.

Med Hensyn til efterfølgende Ordliste da har jeg i Almindelighed ikke taget andre Udtryk med end dem, jeg har fundet i Nordsjælland. Jævnførelser med andre sjællandske Ord- og Udtryksformer (som naar *Skraa* paa Reersø hedder *Grævkorn* og i Sydvestsjælland *Grævning)* har jeg ikke medtaget. Nogen hel gennemført Konsekvens vil der dog, paa dette som paa andre Omraader, ikke være i min Ordliste. I nogle Tilfælde har jeg bemærket, hvor vedkommende Udtryk er eller har været i Brug. Det gælder f. Eks. en meget stor og værdifuld Samling Ord og Udtryk, som Handelsgartner *Niels Pedersen*, Fredensborg, har sendt mig fra sin Fødeby Tibirke, ligesom ogsaa en god Samling, jeg har modtaget af Partikulier *P. Jensen*, Nyhuse (forhen Langstrup). Men i de fleste Tilfælde har jeg ikke anført noget Stednavn, og Aarsagen er enten, at jeg har truffet Ordet flere Steder, eller at jeg har faaet det tilsendt fra Meddelere uden nærmere Angivelse af, fra hvilken By eller Sogn de havde Ordet.

Foruden ovennævnte Mænd er jeg Lærer *Alfred E. Nielsen*, Slangerup, meget taknemlig for udmærkede Samlinger Ord og Udtryk. De mange andre Meddelere, som mundtlig eller skriftlig har ydet deres Bidrag til Indsamlingen, takker jeg ogsaa for god Hjælp.

agret (Vejby) eller *aret* (Tibirke), mager.

Alterssøndagen, udt. Altessøn'den (Blidstrup), Søndagen efter Konfirmation, da Konfirmanderne og deres paarørende gaar til Alters.

ambrystet, stakaandet.

andans (Langstrup), anderledes.

andereret, altereret, opbragt.

ankeli (Ullerød), nedtrykt. „Hvad gaar du og ser saa ankeli ud for, Dreng?"

anse (Langstrup), huske.

aude (Langstrup), lyde, agte. „Lad ham bare dø, der er int andre Steder, han vil aude end i Helvede", sagde en Mand for mange Aar siden om en Lærer, der var usædvanlig slem til at prygle (Vejby).

Baggondeleren, at komme i Baggondeleren, blive bagefter i Pengesager eller med Arbejde.

begegnet (Ullerød). „Vi blev begegnet godt", bespist godt, modtaget godt. Ordet kommer af det tyske *begegnen*, som betyder *møde, tilstøde, behandle.*

Belansekniv (Tibirke), Balancekniv, almindelig Bordkniv i Modsætning til de tidligere brugte hjemmesmedede Brødknive.

bemø' (Langstrup), anmode, bede om. „Jeg blev int bemø't om det".

Bendsel (Smidstrup), en i ældre Tid ikke ualmindelig Sygdom, der bestod i Forstoppelse, som medførte Døden,

Bett, en (Asminderød), betegnede i ældre Tid en meget tarvelig Seng, ogsaa Barneseng. Tysk: *Bett, Seng.*

Bimle, en, en Person, der er slem til at rende i Byen.

at bimle, løbe om uden egentlig Ærinde.

Bjørnebær, et (Tibirke), Brombær.

Blase, en, [1]) Plet paa Tøjet, [2]) en tyk Mand.

blive ulykkelig (Tibirke), blive meldt, komme for Retten. Den samme Benævnelse træffer man hos den russiske Almue. Storrussen „har et godt og mildt Hjertelag; Forbrydere kalder kan gerne „ulykkelige", og han deler sin sidste Mundfuld Brød med dem". (Marius Sørensen: Det europæiske Rusland S. 24. Lande og Folk III. Bind).

Blær, en, [1]) en vigtig Knøs, [2]) en tyk Mand.

Blaabaj (Tibirke), Kornblomst.

Bobbehoved, et, opfarende Person.

Bomskole, en (Tibirke), Planteskole. Sammenlign: Bomolie, Bomuld, Bom, Buksbom, bomstærk af det tyske Ord *Baum*, Træ.

Bondejokke, en, Købstadskældsord for Bondepige.

Bralke, en, stor Harkeklat.

brokle (Horns Herred), gøre Vrøvl.

Brøndstøtten (Tibirke), høj og svær Stolpe.

Brøndvippen (Tibirke), hvilede paa Brøndstøtten.

Brøndsvøben (Tibirke), Stangen, der var fastgjort paa Brøndvippen, medens Spanden var hæftet fast paa dens anden Ende.

Braat, en meget livlig Fyr; „en værre Braat".

at bu'ne Isen, det samme som *sejse den,* løbe i Række hen over Isen og trampe, saa den gynger.

at bære ad, falde let. „Ded synes jeg int vil bære ad". „Ded baar int ad".

Bønnen under Korset (Tibirke), Indlednings- og Slutningsbønnen i Kordøren, over hvilken der forhen ofte hang et Krucifiks.

Dagmennen, det dagmenner (Tibirke). Naar Dagene længes hen ad Vinteren, kan det, selv i Frostvejr og uden Solskin, midt paa Dagen være et svagt Tøvejr. Dette kaldes Dagmennen eller, at det dagmenner. Sml. *Det meiner,* det tøer.

Donnerdas, en (Vejby), en, der forestiller at bestille noget, men ikke gør det.

dru (Viksø), drøj, god Forslag i. „Rugen er dru at saa af", d. v. s. den er godt tør.

Drunte, en, et tykt Pigebarn.

at drunte, betegner en lille, tyk Persons Gang.

Drøjsel (Ullerød), Forslag. „Der er ingen Drøjsel i Penge i disse Tider".

dulhæret el. *dulhærig,* doven, trodsig, sløv (som en Kniv).

dunder (Vejby), meget dygtig. „Det er en dunder Tøs, hun kan trille en Trave paa en Hjulbør og Sloden med".

dussemank (Langstrup), være nedtrykt, sløj, søvnig. „Hvad fejler du — du er saa dussemank?" Ordet stammer fra det franske *doucement,* der

betyder [1]) blidt, behageligt, [2]) lempelig, venlig, sagtmodig, [3]) taalelig, nogenlunde.

at dølle for Edder (Langstrup), kurere for Edder.

Edder (Langstrup), Bullenskab.

ejes. „Hvis ejes den?" Hvis er det.

Fedtenonne, en (Tibirke), eller *Fedtenollike* (Hørup), Æbleskive.

feger (Tibirke). „Jeg feger, jeg har Jag," Jeg er urolig, jeg skal skynde mig.

Filarm, en (Horns Herred) et Stykke. En Filarm Tøj.

forlumpet (Horns Herred) forkølet.

at fly, [1]) række. „Fly mig Skovlen". [2]) grise til. „Du fly'r dig til". [3]) reparere. „Han skulde have fly't sine Træsko" (klampet sine Træsko).

Flaa't, en farlig Flaa't, „en, der rykker og slider i Værktøjet og river alting i Stykker".

Fremlæg, et (Langstrup), et Lag Neg, der ved Hjælp af en Rive er bredt ud paa Loen.

fremmeste, det fremmeste Forben, højre Forben.

at forre sig paa (af) (Tibirke), at klæde sig paa (af). „Er du fort paa"?

fille-fem (Tibirke), fire-fem. Fulle-fem (Kregome).

fu's, ordknap, utilgængelig.

at fusse, sparke. „Ska' du fusse?" Fuss! siger man til en Ko: Tag Foden til dig.

Gaffelmad (Fr.borg Slotssogn), Mad, der spises med Gaffel i Modsætning til Smørrebrød.

at galpe op, galpe af sig (Fr.borg Slotssogn), siger man om en Hund, der giver Hals. „Det er svært, som den galper op i Aften". Bruges ogsaa om meget talende Mennesker.

Gamme, en, Kokrybbe.

gammel Skæppe (Tibirke), $^1/_6$ Td., gammelt Kornmaal, brugtes endnu henved 1880, idetmindste paa een Gaard i Tibirke. Ved at maale med gammel Skæppe blev Tønden saa rigelig, at der, efter at de 6 Skpr. var hældt i Sækken skulde tages 4 Gjøvingfulde tilbage.

Gante. en, overgivent Barn, Nar, umedgørlig Person.

gantet, overgiven.

gantlig, ivrig efter. „Jeg er helt gantlig efter at gaa i Vandet".

Gern (Tibirke), Jern.

Gjøvingfuld, en (Tibirke), saa meget (Korn f. Eks.), som man kan have i de to hule Hænder.

at gløvne (Tibirke), at være nedtrykt, dvask.

Gneld, et (Græsted), Hold eller Sting.

gneld, fiks, køn; bruges om Værktøj, der falder godt i Haanden (Halsnæs).

Gnading, en, nærig Person.

grøn Malt. „Han skulde ikke sige noget om andres Børn, han har *grøn Malt paa sit eget Loft*“, d. v. s. hans Børn er heller ikke fejlfri.

Gumlinger, Tørvebrokker.

gø'rs (Smidstrup), eller *gø's* (Ullerød), gæres.

Øllet gø'rs; gjort Øl (Tibirke), *„Du er inde kommet i ded Kar, du skal gø's i“*, (Ullerød), d. v. s., det er endnu for tidlig for dig at tale med.

Gaaseblomst, en (Tibirke), Tusindfryd.

Ha'b, en, Bunke; samle i Ha'b. *Hab* (Horns Herred), en Bid.

at hale (Horns Herred), glide paa Is.

slaa Hale (r) (Horns Herred), glide sidelæns hen over Isen.

Halmtyv, en (Langstrup), Træfork, lavet af en tvedelt Gren, en Tveje, til at ryste det tærskede Foderhalm op med.

hangt eller *haangt*, fredelig, stille. Her er saa hangt. Her er aldrig hangt, her er altid Uro, altid Selskab.

Hija'ne, Hija'nevel, Hija'nevelheden (Tisvilde), Udraab, der betegner Forbavselse.

Hilledend, Hilledenhe'ene, Hille den slemme Syge, Hille den smadrende Syge, Hille den gloende Syge, Hilledød, Hillekors, Hillekorsja'nedov, Eder, der betegner Forbavselse.

hjæl-Gud (Tibirke), hjælp Gud, Tiltale til en nysende.

Hoppensmæk (Vejby), Blanding af Madrester fra forskellige Middage.

Hork, en (Birkerød), lille Dreng.

Hovedkegle, en, Kolbøtte.

Housenvejr kaldes det, naar Regn eller Uvejr stilner af. *Det housner* i Vejret, Vejret stilner af.

at hue, huske.

at hugfile (Horns Herred), trætter.

Humleurten (Tibirke), det første bitre Øl. Det senere søde Øl kaldes *Malturten*,

Hundekejs, en (Tibirke), Skarntyde.

en Hundestakke (Tibirke), Hundestejle.

det hurrer (Tibirke), gaar med stærk Fart. „Lad den hurre!" kan man sige til en, der er ved at sælge en Hest ɔ: Lad ham have den. *Hurrenvind, en*, Hvirvelvind.

at hvisle, at fløjte.

Hvislegump, en, Dreng, der fløjter baade i Tide og Utide.

hyre, at vogte Kreaturer; *en Hyrepog*, en Vogterdreng.

hægen, kræsen.

hæver, se hæver ud, se sygelig eller bleg ud.

at være hævngerrig, at arbejde ivrig paa en Ting. „Det er svært, som du er hævngerrig paa at læse".

Høkok, en Høstak.

Høtyv eller *Tyv, en*, Fork. *Høtyvestav*, Forkeskaft.

Høvævl, en (Tibirke), langt Reb, som strammedes i 2—3 Længder om Hølæsset, før det kørtes hjem. Dette kaldtes *at vævle Læsset.*

Haartøjr (Tibirke), Tøjrereb, lavet af Fæhaar, det vilde gerne krølle sammen i vaadt Vejr og holdt sjælden mere end en eller to Somre.

ijævne, ved Siden af.

Ildebrand. Brændsel.

ilél, alligevel.

ingste, at anstrænge; *at overingste* sig, at overanstrenge sig.

Ispaj, en, Pigkæp, som Drenge bruger paa Isen. *Paj*, Jernspids.

Jaen, Ja'en dov, Aa ja'ne dov, Udraab, der betegner Forbavselse eller Bekræftelse.

Jankel og Kangel (Langstrup), utidig Ulejlighed, ungdommelige Narrestreger.

jave og tjave, kejtet, have fem Tommelfingre paa en Haand.

Jodder, et, vrøvlet Menneske; *at jodre*, at vrøvle.

jokke, at gaa, tradske. „Vi har saa mange Æbler, at vi gaar og jokker i dem."

jægte (Langstrup), strejfe om. „Han gaar her og jægter".

jævn, Klokken er for jævn, den gaar for langsom.

kalfagte (det samme som at *vingelere*), svinge stærkt med Armene, have vanskeligt ved at rejse sig.

kanuttens (Horns Herred), gode Venner. „Det er svært, som de er kanuttens".

Kasmerokke, n, Seng; ogsaa faldefærdigt Hus.

Klave (*n*) (Langstrup), Frosten i Jorden.

klodse af (Holløse), at tage Græstørvlaget af Tørvejorden.

kløjs i det, at faa det i den gale Hals, kvæles i det.

knappe til Brændevin kaldes det, naar man knapper Frakke eller Vest skævt, og man er da forpligtet til at give Brændevin.

knovsen, at være knovsen, at være stor paa det. En knovsen Herre.

knække, at springe, gaa over. Snoren knækker.

Knække (*r*), *en*, Sumppadderokke.

kontraveli' eller *komtraveli'*, besværlig.

„Kongen er kørt forbi" (Horns Herred), siger man, naar Grøden er sveden.

Korn, Byg. Men: Byghalm.

Krække, en (Tibirke), stor, naturvokset Trækrog, anbragt i Stald og andre Steder til at hænge Tøjr og Seletøj paa.

Kviebœls, en (Tibirke), Kviens første Kalv.

Ko'sija'nevelheden (Kors-), Forundringsudraab.

Kovsehoved, et, Pjankehoved, *kovsi*, overgiven, spydig, stor paa det. „Du er saa kovsi"; *at kovse*, [1]) gaa og pjanke, saa man spilder, [2]) snakke meget; *et Kovs*, en, der snakker lovlig meget, *en Koushas*, Skældsord.

Kra'be, en, (af Skovkra'be, vildt Æble) et Skældsord, der betegner en vrangvillig, trættekær Person.

Kransepige (udt. Krønsepige) (Tibirke), Pige, som „bar Krans" ved en Begravelse. En fire, seks, otte Piger af Laget blev ved Begravelsesindbydelsen bedt til „at bære Krans", (de, der ikke var budt dertil, gav aldrig Krans). Ligeledes blev en bestemt Mand bedt til at køre for Kransepigerne. Denne Vogn fulgte næst efter Ligvognen og kaldtes *Kransevognen*. Kransene var hjemmelavede Buksbomkranse og var fæstede paa et sortmalet Trækors, hvis lange, tilspidsede Ende blev stukket i Jorden paa Graven, saa Kransene kom til at staa opret. Der var aldrig Blomster i Kransene, men ofte udklippede Papirssløjfer.

Kransevogn (Tibirke) [1]) Vognen med Kransepigerne, [2])

stiv og fast Stadsvogn med ret højt Understel og meget skraastillet Fadding. Den havde sit Navn efter *Kransen*, d. v. s. Vridetøjet, oven paa hvilket der laa en flad Jernring.

krøje, at krumme sig, bøje Ryg.

at krutte Tøj (Horns Herred), at skrubbe Tøj, vaske det i det første Hold Vand.

kvalster (Horns Herred), forkølet. „Det er svært, saa kvalster han er".

kæbbervæbet (Tibirke), rapkæftet.

kækken (Horns Herred), kræsen.

Købstadslatte, en, Landboskældsord for en Købstadpige.

ladderløs, leddeløs.

ladere, bebrejde, udsætte.

langtoet, langhaaret.

letne, lette. „Det letner meget at have en Motor".

links, kejtet. „Hun skar int links", sagde en Mand om sin Kone, der skar godt og smukt Smørrebrød.

Linto (Langstrup), Hør og Blaar.

Livvarekræ (Langstrup), Kreatur.

Loddolk, en, Skældsord, der betegner en lad Person.

Loklap', en (Langstrup), en Egetræsklods, flad underneden og med skraat Skaft som brugtes til at klappe Leret fast paa et nyt Logulv og til at klappe Revnerne efter med.

Loppeblomst (Tibirke), Mælkebøtte (Løvetand).

Lun's (Horns Herred), et større Stykke f. Eks. Kød. „Det var en ordentlig Lun's, du der har faaet".

at lunne Vejr, at staa i Lunn, staa i Læ; *Vinden lunner* ɔ: tager af.

Lysepind, en (Tibirke), antændt Fyrrepind, som blev stukket ned i det første Brød. Dette blev sat ind bagest i Ovnen, og Lysepinden tjente da til at lyse, mens de øvrige Brød blev sat ind, den slukkedes af sig selv af Mangel paa Luft, naar Døren og Aandehullerne blev lukket.

lægge Sæd. lægge Negene til Rette paa Høstvognen. Ved dette Arbejde gælder det om at lægge *Skægget* nedad undtagen det nederste Lag, hvor det skal være opad, da Negene ellers vilde slæbe paa Hjulene.

Lætte, en, Sidebræt til Høstvogn. Naar Lætterne er sat paa, kaldes Vognen en *Lættevogn.*

Læsemed, en, Læssetræ.

Laadøre, et, en stilfærdig, lun Person.

mage Øl (Tibirke), at sætte Gær paa Øllet.

mangkerlig, ængstelig, ked af det. „Det er ikke saa sært, han gaar og bliver saa mangkerlig".

Mejetøj, et (Langstrup), Redskab til at meje med. Mejetøjet bestaar af Le, *Mejebom*, og tre Træspidde, der sidder paa Mejebommen.

Mikkel tuder (Horns Herred), der bliver kaldt ind til Mad. „Man maa sørge for at melde sig, naar Mikkel tuder".

Milemøde, Møde med en Hest, godt Møde. Blandt Fiskere saavel som blandt Landbefolkningen hersker der her og der endnu adskillig Overtro angaaende *godt og daarligt Møde.* At møde en gammel Kone anses for at være et meget daarligt Møde, d. v. s. man faar ingen Held med det, man gaar efter. Efter nogles Mening er det kun en bestemt gammel Kone, der er Uheld ved, efter andres er det alle. Men Held er der ved at møde en kørende eller ridende, og dette Møde kaldes efter Hestens Mile for Milemøde.

Mundbrok (Langstrup), Skænd.

Mængrepels, en (Langstrup), „en, der gaar og kludrer med sine Sager".

mærket Faar (Tibirke). Saasnart et Lam fødtes, blev det *mærket.* Paa en Gaard var Mærket: Enden af det ene Øre og to Indsnit i det andet. Hver Gaard havde sit Faaremærke, hvorved Dyrene kunde kendes, selv om de paa enkelte Aarstider gik i Flok paa Overdrevsjord.

Mærøg, en (Langstrup), Hoppe.

Møsse, en, mærkelig Hue eller Hat. Møsse stammer fra det tyske Ord Mütze, der betyder Hue eller Kasket.

ni't (Horns Herred), et til. „Skal det ikke være et ni't Stykke?"

noset, vigtig. „En noset Herre".

no't, pæn. „En no't Hest".

o'de eller *oude*, vogte. „At o'de Gæs".

o'er, bliver eller er, „det o'er Middag". „Dether det o'er ædelig", ɔ: kommer til at smage godt.

oddig, graadig.

Omflaating, en (Vejby), Fraadser. „Han er en rigtig Omflaating".

Omne, et, en kraftig Røst. „Han har et godt Omne". *Et farligt Omne* betegner en Person, der raaber op.

one sig (Horns Herred), noget, der gaar rask fra Haanden. „Det er noget, der kan one sig".

opkokket (Horns Herred), rød i Hovedet. „Hun er opkokket".

Opsi (Vejby), Udraabsord, der betegner Forbavselse.

opsidt, staaet op. „Er han opsidt?"

opspyt (Horns Herred), forkølet. „Han er slem opspyt".

Orne, en, Træflaske til Øl eller Brændevin.

overingste, overanstrænge.

Pandejern, et (Tibirke), Stegepande.

Patelle, Patelleflaske, en, Flaske. Ordet stammer fra det franske Ord *bouteille*.

pa'sle, pusle. „Musene pa'sler i Halmen".

Pindeœrmer (Asminderød), uldne, strikkede Ærmer.

Pindso, Pindsvin.

Pi(g)sild, en, Hundestejle.

Pjoskes, en (Vejby), Fæ.

pjaatte Hø, at stakke Hø.

Pluttè, en (Vejby), Pige, der er lille af Vækst.

pløje a' se' og fra se'. Naar man pløjer *a' se'* (af sig), vender man nærmer om, *fra se'* (fra sig) fjermer, idet Plovmanden gaar ved venstre Side af Hestene.

Pog, en, Dreng, *Pogeskurk*, Kælenavn til en lille, lidt uartig Dreng.

primsejle (Langstrup), at nøle.

Pygge eller *Pyggere, en*, Dreng, der er lille af Vækst. „Han er bare en lille Pygge". En Meddeler hævder, at *Pygge* ogsaa kan betegne en Pige.

ravnoset, tilbøjelig til at stikke Næsen i andres Sager.

rehysse (Horns Hnrred), at ransage. „Han gik og rehyssede efter det".

rekomderlig eller *regiderlig*, solid, stabil. „Det er en regiderlig Mand, den".

renstraaet, kaldes ukrudtsfri Sæd, der ikke ligger i Leje.

Ringgaard (Tibirke), *lille Ringgaard*, lille, lysende Ring om Maanen, hvilket betyder stærkt Uvejr; *stor Ringgaard*, stor lysende Ring, varsler et mindre Uvejr.

Ringler, hvide og blaa Striber i *ringlede Ærmer*.

Rugbraade, en, Knippe aftærsket Rughalm.

Rumpe, en, Hale. „Grisen slaar Krøller paa Rumpen". Sml. *Rumperemmen* paa Seletøjet. *Rumpetaase*, Haletudse. *Rumper* betegner de lange sammenrevne Hømængder (Tibirke). Bruges ogsaa om Rivning. Til det sjællandske *Rumper* i denne Betydning svarer det jydske *Haler*.

Ræven er listet rundt om Huset, siger man, naar Grøden er sveden (Horns Herred).

røjle sig op (Horns Herred), bryste sig, gøre sig vigtig.

en Røve, en Bunke. En Møgrøve.

Røvregn, en, Støvregn. *Det røver*, det støvregner.

Sesæd, en (Tibirke), Saasæd.

Seveto (Langstrup), Sæbeto, Linnedvask.

sidde anej', sidde tilbage i Agestol og bryste sig.

sindstosset, forstyrret i Hovedet (vist nærmest spøgefuldt Udtryk).

Sjoskes, en (Vejby), sjusket Kvinde.

Ska'l, en, uartig Pige.

Skalning, en, stor, gammel nedfalden Gren i Skoven.

ska's, gøre Fortræd, ond. „Hun er ska's".

gaa skilt ad, gaa fra hinanden.

at skinne (skidne?) snavse til. „Sikken du sidder og skinner dig".

Skjæ'ver (Gørløse), Engelsksyge.

Skovabbild, en, vildt Æbletræ. *Skovkra'ber*, vilde Æbler.

Skrikke, en, (Tulstrup), Ølhane.

at skrukke, at staa i Skruk, at staa i Læ.

Skræld, et, [1]) Kopper, Skaale, Tallerkener, [2]) Skaar af Tallerkener o. lign. *Saltskrældet*, *Sukkerskrældet*, *Sæbeskrældet* kaldtes Skaar (eller hele Tallerkener, Kopper o. l.), der henstod med Salt, Sukker o. a. paa. (Tibirke).

Skraa, Grutning, Bygskraa.

skusse, at, slæbe Fødderne henad Stengulv, Stenbro eller Bræddegulv med Sand paa.

Skægget, den nederste Del af et skraat Neg, altsaa den nederste Del af den udvendige Side i Hobene.

Skæjre, en, Skældsord for en meget mundrap Kvinde; *at skæjre op.*

slides, at (Langstrup). Efter at Kornet (Bygget) var tærsket en Gang med Plejlen, skulde det *slides*, hvad der foregik paa den Maade, at det blev stillet skraat op med Toppen nedad, hvorefter det blev tærsket lidt ad Gangen, til de sidste Kærner var af.

Slire, en slank, høj Kvinde.

Slo'd eller *Rivelse* kaldes Rivningen paa Høstmarken.

slune (Langstrup), tabe Vejret. „Det var saa stærkt et Snefog, at jeg var ved at slune i det". Ogsaa en stærk Tobaksrøg.

snutternæset (Vejby), snakkesalig (brugt om Smaadrenge).

lege Solbaandskæp (Horns H.), spille Pind.

Sopper, Klumper, Brødstumper. *Soppemælk*, Mælkogbrød.

soppe, at, at vade.

Spindekone eller *Spindekælling, en* (Ramløse), Edderkop.

springe (eller at have sprungen) for Beghætten. Naar en Kvinde havde *Skurr* (Skurv, Saar) i Haaret, d. v. s. at hun var meget luset, blev hun i ældre Tid kureret paa en ret ejendommelig Maade. Man regnede nemlig Skurv for meget smitsom, og det var jo i en vis Forstand rigtig. Vedkommende blev anbragt paa en Stol og fik Haaret indgnedet i Beg, hvorefter hun fik en Hætte paa med Snor i, der var bundet fast til en Krog i Loftet. Stolen blev da sparket fra hende, hun faldt, og alt Haaret blev hængende i Beghætten. Dette kaldtes at springe for Beghætten. Efter en saadan Kur gik vedkommende Kvinde med et Tørklæde omhyggeligt svøbt om det nøgne Hovede.

spraa's, at, aabner sig. *Øjnene spraa's* (naar man vaagner). *Ægget spraa's* (naar Kyllingen er ved at stikke Næbbet ud gennem Skallen).

sprække, at, føre et frækt Sprog. Af det tyske Ord *sprechen*, tale.

stadse, at, køre eller gaa pyntet. „De skal stadse".

Staus, en, en, der ser saa højt, at han er ved at falde over sine egne Ben; *stause, at*, knejse.

steje, at, maabe, sidde at misse mod Solen med aaben Mund. *En Stejevender*, en der stejer, lidt enfoldig Person.

Stetterne. Han er tidlig paa Stetterne, tidlig paa Færde.

stirs, se forstyrret ud, være forstyrret. „Du er jo rent stirs, Tøs".

stri eller *stritte, at*, kaste.

strippe Køer, malke (i en Strippe, et Trækar, hvor den ene Stav var forlænget og brugtes til at tage om).

stumle, snuble, være usikker paa Benene; om en, der er slem til at stumle, siges, at han er *stumlet* eller *stumleuren*, eller han kaldes *et Stumlehoved*.

at staa frem, staa paa Kirkegulvet, at blive konfirmeret. *Staafremsøndag*, Konfirmationssøndag.

støke, irettesætte Børn.

større noget (Horns Herred), ikke ret meget. „Det Stykke Sæd giver nok ikke større noget i Aar".

Sukken (Langstrup), en Hund.

sule (Horns Herred), forslaa godt. „Det Stykke Flæsk (Ost) suler godt".

Sulekrage, en (Tibirke), en 4—5 Tommer tyk og 7—8 Fod lang Granstamme, hvis Grene var skaaret af 2—3 Tm. fra Stammen. Paa disse Knager hængtes Flæsket til Røgning, og Kragen stilledes over Gruen skraat mod Skorstenens Væg. Sml. *Rolf Krage*, hvis Tilnavn betyder tynd Træstamme, og *Skovkrage*, en tynd Træstamme, hvis Grene var hugget af lidt uden for Stammen, saa den kunde bruges som en Art Stige.

Svans, en, Skødet paa en Frakke.

Svuppe, en (Vejby), meget fyldig Kone.

Synkgodt, velbekomme.

Tasse, en (Ullerød), en Ørefifigen. Tysk: *Tatche, Pote, Dask, Lussing*.

tese, slide, rive fra hinanden, „sidde og tese i Kortene", være stærkt optaget af Kortspillet. *tese Uld*, pille Ulden fra hinanden før Kartningen.

at være tidig til Mad, at være sulten.

tilkejset (Langstrup), tiltænkt eller tildelt. „Der en int tehejset mig noget".

Ti'n (Langstrup), en Gang Harvning over et Jordstykke. To Ti'n. tre Ti'n o. s. v.

Tjover, en (Horns Herred), overgiven Person. „Aa, du er en Tjover".

at to, vaske; *to Kar,* vaske op; *at to Klæder,* Storvask; *at to sig.*

toletre' (Skævinge), to-tre.

tul'tre (Kregome), sidste Stavelse ubetonet, to-tre.

Toppe, en, pjanket Kvindemenneske.

at toppe, rykke i Haaret.

tra'sen (Langstrup), efterladende, langsom.

Trave, en, 20 Neg paa Sjælland, paa Fyn 40 og i Jylland 60.

trøvt, trægt, langsom.

Træskotamp, gammelt Skældsord om Bønder.

at tvilne Øl (Tibirke), fylde det nybryggede Øl paa Tønden.

Troldhat, Taas'hat, Paddehat.

Tyv, [1]) Høtyv, Fork, [2]) *Tyven,* den Del af Vognen, som Vognstangen sidder i.

udenad, blive ude af sig selv. „Han blev helt udenad, da han hørte det".

udenlands til Skjer'd (Skærød, en lille Landsby i Ramløse Sogn), spøgefuldt Udtryk for en meget lille Rejse. „Jeg har været udenlands te Skjer'd".

udru, udrøj.

Udrøjsel, der er ingen Forslag i det.

Ugen indkom (Tjæreby), i næste Uge.

uhang, uopdragen, vanartet; en uhang Unge.

at ulde op, trævle op.

Undertagsfolk, Aftægtsfolk; *Undertagsmand, Undertagskone.*

utidig, [1]) uopdragen eller [2]) kaad.

valdere, at regere. „Han gaar og valderer over det, som det var hans eget".

vallendere, at spankulere i bestemt Hensigt. „Laues er ligegodt ude efter Oles Ane, han gaar og valenderer uden for Porten hver Aften". „Pengene valenderer rask i denne Tid" (Stevns), de er i hurtig Bevægelse.

atvandure (Langstrup), bagtale.

Vejrstød (Tibirke), Stump af en Regnbue lavt paa Himlen, varsler ustadigt Vejr.

Vevernot, [1]) Slag i Haanden med en Lineal (Vejby), [2]) en paa Siden af Hovedet (Ullerød).

vindrevnet, skæve Revner i Tømmer.

villere, dygtigere, raskere. „Hans er villere end sin Bror".

Vognhuset (Tibirke), Vaabenhuset.

Vorherres Fingre (Tibirke), Gøgeurt.

vaande (Langstrup), at faa Børn til at lyde.

ynke, et ynke Grøn (Gran) (Langstrup), en lille Smule.

ødesløs (Tibirke), skødesløs.

Aaelen (Tibirke), det murede Gulv i Bagerovnen.

Aandehullerne(Tibirke) to Emhuller oven over Bagerovnsdøren.

Under ovenstaaende Ordliste[1]) maa jeg som Købmanden under sine Regninger anbringe et *S. E. & O.* — med Forbehold af Fejltagelse og Udeladelse. Jeg tilføjer, at enhver Meddelelse herom ligesom ogsaa om andre sjællandske Ord og deres Betydning vil være meget kærkommen. Kortere eller længere Meddelelser om Folks Levevis i ældre Tid, Overtro, Sagn og lignende vil ligeledes være mig til stor Nytte.

Lindevang, Hillerød, Oktober 1920.

---

[1]) Efter at ovenstaaende er sat, har jeg under et Besøg i Tisvilde fundet en ny Form for *Ampløjt*, nemlig *Anfløj*. Der var ingen Anfløj ɔ: „der var ingen Bid. Der var ikke noget at lave". Ordet *Bett* kendte min Meddeler ogsaa, det betød der i Egnen en daarlig Seng, som Fattigfolk kunde have. „Det er en farlig Bett, de ligger i".

ET NORDSJÆLLANDSK KULTURBILLEDE

VIRKELIGHEDSSKILDRINGER FRA EN „SPØGELSE-EPIDEMI" I FORRIGE AARHUNDREDE. [1])

Af J. Larsen.

NORDSJÆLLAND ejer en vidunderlig Rigdom i sine Skove. Deres Skønhed er saa stor, at enhver — uanset Aarstiden, man ser dem, — maa føle sig grebet deraf. Og Skovene her i Amtet tæller da ogsaa Tusinder af Beundrere, der, saa tidt det kan lade sig gøre, søger ud under de kølende Skygger, og som regner de Stunder, de opholder sig dér, til de bedste og indholdsrigeste i deres Liv.

Men der er ogsaa noget hemmelighedsfuldt, noget mystisk og gaadefuldt over vore Skove. De fleste af os husker vel den gysende Fornemmelse, vi følte, da vi første Gang kiggede ind i en mørk Granskov — særlig, hvis vi tilfældigvis var alene paa det paagældende Sted.

Om denne de nordsjællandske Skoves Mystik vil jeg i nærværende Afhandling af Historisk SamfundsAarbog fortælle noget, der virkelig er passeret i min Barndom, samt noget, der er sket før den Tid, men som er fortalt af paalidelige Personer.

En Del af Aarbogens Læsere kender Teglstrup Hegn, der ligger ca. $^1/_2$ Mil Vest for Helsingør, og som strækker sig omtrent fra Gurre By mod Syd til Julebæk mod Nord. Det er en Skov af enestaaende Skønhed. I Skovens sydlige Del har man fra

[1]) Nærværende Afhandling har i en noget anden og mere forkortet Form været optaget i et lokalt Dagblad for nogle Aar siden.

nogle høje Bakker en henrivende Udsigt til Helsingør og Øresund. Her laa i sin Tid det berømte „Kammerjunkerens Lysthus". Det er bygget af daværende Skovrider, Kammerjunker Krogh, Landlyst, der er død for snart 50 Aar siden, og som var Fader til den for nogle Aar siden afdøde Proprietær Krogh, der ejede „Havegaard" i Borsholm. Og i Skovens nordlige Del har man de herligste Smaasøer, der veksler med Bakker og Dale, og som absolut maa virke betagende paa den, der er kommet inden for Skovens Enemærker.

Men denne Skov har haft sin Mystik som ingen anden. Ja, den har det forresten endnu, efter hvad jeg for ganske nylig har hørt. Det fortælles (men om dette er virkeligt, ved jeg ikke), at en Skovløber i Lerbækkehus — det var i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede — en Dag trak til Helsingør med en Ko, som han havde solgt. Paa Hjemvejen blev han overfaldet, slaaet ihjel og frataget sine Penge og derefter nedgravet imellem Træerne. Forbrydelsen skal have fundet Sted, hvor Skovvejen mod Syd fører fra Landevejen til Øerne og Horserød Overdrev, og hvor der mod Nord fører en meget stejl Sti ned til Langemose. Dette Sted bærer forøvrigt et mærkværdigt jødisk Navn, idet Vejen i Folkeminde hedder Løvsalsvejen, og selve Indkørslen kaldes Løvsalsbommen. Hvor dette Navn stammer fra, ved vist ingen.

Her paa dette Sted har det for mange Aar tilbage ikke gaaet rigtig til. Det var vel omkring ved Halvfjerdserne, at jeg kunde begynde at fatte og forstaa de Ting, der da fortaltes derom. Jeg skal nedenfor gengive nogle af de mest karakteristiske af Historierne, idet jeg maa oplyse, at disses Tal er legio og derfor ikke kan komme paa Papiret allesammen.

Der boede en Mand ude i Øerne. Han skulde en Aften besørge et Ærinde hos Skovfogden, der boede ved gamle Hellebæksvej (Vejen, der oven om gamle Marienlyst fører fra Helsingør til Hellebæk). Paa Henvejen oplevede han intet særligt, men paa Hjemvejen — det var nu henimod Midnat — kom der en hvid Skikkelse til ham, der var at se som en Kvinde. Hun

gik lydløst ved hans Side og gjorde ham intet, saa længe han holdt sin Mund i. Men da han prøvede at tiltale hende, blev hun paatrængende i den Grad, at han næsten ikke kunde komme frem. Til alt Held var han nu naaet til „Malkeleddet", hvor Vejen drejer ud af Skoven; her forsvandt Skikkelsen. Men da han atter, ved „Rødpælehus", drejede ind i Skoven, hvad han var nødsaget til for at naa sit Hjem, var den hvide Dame der igen. Og nu var hun saa nærgaaende overfor ham, at han maatte kæmpe sig frem — Alen for Alen — til han naaede Løvsalsvejen. Da kunde han ikke mere. Han kastede sig ned i det nærmeste Hjulspor og bad „Fader vor". Gang paa Gang, til Skikkelsen forsvandt. Man kan mene om Historien, hvad man vil, men Manden var en Stakkel fra den Dag til sin Død.

Det forfærdelige — det, der ængstede Folk mest — var den Omstændighed, at der ogsaa viste sig „noget" midt om Dagen. To Koner fra Horserød Overdrev, der ved Middagstid kom fra deres sædvanlige Lørdagstur til Helsingør, var just i Færd med at dreje ned ad Løvsalsvejen, da der kort foran dem kom en høj graa Kvindeskikkelse med langt udslaget Haar farende over Landevejen og forsvandt nede i Langemose. Konerne, der ellers ikke var tabt bag af en Vogn — den ene var min Bedstemoder — blev saa bestyrtede ved dette Syn, at de ikke turde følge den gamle kendte Vej hjem, men fulgte Landevejen ud af Skoven og spadserede ad Sofiendal til deres Bopæl.

En ganske almindelig Oplevelse var det at træffe sorte Hunde og Katte paa det paagældende Sted. Mangfoldige var de voksne, hæderlige og ædruelige Mennesker, der havde mødt disse Dyr i Nærheden af Løvsalsvejen og under Forhold, der ikke syntes at være saa ganske naturlige. En Mand, der forøvrigt er død for mange Aar siden, trillede en Aarrække rundt med en Hjulbør og solgte Fisk. Han maatte en lang Tid kæmpe en Fortvivlelsens Kamp med — Katte. Naar han om Vinteraftnerne passerede Skoven for hjemadgaaende, skete det ufravigeligt, at der kom en Kat frem og kastede sig foran Trillebørshjulet og blev ved med at trille rundt foran Køretøjet, saa Manden stadig stod

i Fare for at køre Dyret ned. Ved „Lerbækkehus", hvor Skoven ender, btev Katten altid borte. Man vil maaske trække paa Smilebaandet og mene, at det var Mandens Indbildningskraft eller andre Ting, der spillede ind her. Aa ja, maaske. Men en Kendsgerning er det, at efter flere forgæves Forsøg fangede Manden Katten, som han tog med sig hjem. Men da den hverken vilde æde eller drikke, og da der i det hele taget var noget løjerligt ved Dyret, blev det snart sat i Frihed igen. Men Manden ønskede helst at være fri for at omtale denne Sag senere i sit Liv.

En Aften kom en forlængst afdød Høker fra Helsingør, og en daværende Politibetjent fra København, der havde været paa Visit hos en Familie i Sofiendal, spadserende ad Løvsalsvejen ud til Landevejen for ad denne at naa til Helsingør. Det var saa mørkt, at de næsten ikke kunde se en Haand for sig, men lige paa en Gang blev der saa blændende lyst omkring dem, at de — som de senere fortalte — gerne kunde have fundet Tiører paa Vejen.

Utallige var de kørende vejfarende, der blev stoppet i deres Fart, naar de skulde passere Løvsalsbommen. Hvad det var, der stoppede dem, kunde de som oftest ikke selv forklare. Men at Hestene blev stædige og ikke vilde gaa længere, naar de naaede det gaadefulde Sted, er lige saa sikkert, som at to og to er fire. Mange maatte staa af Vognen og lede Hesten, der rystede og bævede, forbi Stedet. En Mand fra Holmene kendte et godt gammelt Raad for dette Tilfælde; han tog en Sten op fra Vejen og puttede den gennem Hestens Hovedstol — og saa var Fortryllelsen borte!

Naboskoven Horserød Hegn blev der i samme Periode fortalt en Del lignende Ting om. Men det syntes, som de ikke rigtig blev troet af Folk. Det mest mystiske, som jeg nu skal berette, vakte Opsigt viden om, men for ikke at gaa Glip af noget af Historien har jeg for nyligt hos min Gudmoder, der nu er 87 Aar gammel, og som bor i Sofiendal, faaet det hele gengivet. Og hun maa jo vide, hvor det skete, da hun selv var med.

Der havde været Begravelse paa Tikøb Kirkegaard, og Fa-

miliens Medlemmer var efter Begravelsen samlet i Hjemmet til Spisning. Det var bleven henad Midnat, da Familien fra Sofiendal for hjemadgaaende passerede Horserød Hegn. Da man var naaet til det Sted, hvor Kirkestien drejer af fra Landevejen og løber til Grønnerende, paakom der pludselig Køretøjets Hest en uforklarlig Angst og Bæven, saa den knap var til at drive frem. Hvert Øjeblik var det, som om en usynlig Magt var i Færd med at tvinge Hesten i Knæ. Paa den anden Side Horserød Smedje mødte Køretøjet to Skikkelser, en Mand og en Hund, hvis Udseende imidlertid var af den Art, at de ikke syntes at tilhøre denne Verden. Men da Køretøjet standsede ved Nygaard for at sætte en af Passagererne af der, skete det mest mærkelige: mens man holdt stille, sprang pludseligt begge Baghjulene af Vognen med et stort Rabalder og fo'r langt ind paa Marken, hvor man først fandt Hjulene Dagen efter. Sent om Natten naaede Folkene deres Hjem i oprevet Sindsstemning. Hesten var saa badet i Sved, at det var forfærdeligt at se.

Mens Spøgeriet i Horserød Hegn tilsyneladende døde hen i Løbet af nogle Aar, vakte det, der skete i Teglstrup Hegn, en vis pinlig Opmærksomhed. Havde man den Gang, som nu, haft en udbredt Dagspresse, vilde Sagen sikkert have blevet gjort til Genstand for Omtale i Bladene, og kanske der da havde kunnet falde lidt Klaring over den. Men man nøjedes med at drøfte Sagen Mand og Mand imellem, og det siger sig selv, at det, det var set og hørt paa det omtalte Sted, ikke blev mindre derved.

Den Ængstelse, der, særligt i Firserne, da Sagen var naaet rigtigt ud til Folk, gjorde sig gældende, var ikke til at beskrive. Hvor Folk kom sammen, var „Spøgeriet i Teglstrup Hegn" et stadigt Samtaleemne, og der lagde sig om Vinteraftnerne, hvor Folk drøftede Spørgsmaalet, ligesom en knugende Angst over alle. Thi Spørgsmaalet, som enhver gjorde sig, var dette: „Hvem bliver det, der næste Gang træffer at se noget?"

I aller højeste Grad gik det ud over Børnene og de unge. Intet er saa modtageligt som det bløde, bøjelige Barnesind, og

der er sikkert mange, der ligesom jeg med en stille Gysen mindes, hvad der skete i de Dage.

Da jeg forrige Gang skrev om samme Spørgsmaal, havde jeg egentlig kun Barndomserindringer at holde mig til. Men da det blev afgjort, at jeg skulde sende et Par Ord til Aarbogen om samme Sag, har jeg hos de gamle i Egnen indhentet nogle Oplysninger, der for det første paany slog fast, at det, som jeg kunde huske, var i fuld Overensstemmelse med Virkeligheden, og dernæst, at Spøgeriet driver sit Uvæsen endnu.

Ja, det paastaas — og for ramme Alvor —, at en natlig Spadseretur i Mørke langs Løvsalsvejen i Teglstrup Hegn endnu ikke er saa ligetil. Der er flere, der i de sidste 10—15 Aar har haft Oplevelser her, som de ikke ønsker en Gang til. Og det kan jo heller ikke siges at være saa særlig hyggeligt at passere en Vej af den Art ved Nattetid med en stor, sort Hund sjoskende i Hælene paa sig.

Paa de senere Aars Foreteelser kan jeg fornuftigvis ikke saa godt komme ind, da det jo er givet, at meget af det, man hører, bliver sagt én under Tavshedsløfte.

Sagens anden Side: hvad og hvem Spøgelserne var — eller er — skal jeg ikke komme nærmere ind paa. Jeg har sammen med min Fader, da han var Skovløber i Lerbækkehus, passeret disse Steder paa alle Tider af Døgnet, og ingen af os har nogensinde set eller hørt noget unaturligt. Men paa den anden Side stod saa mange troværdige Menneskers Vidnesbyrd, at man ikke havde Føje til at forkaste deres Udsagn. Og de, som jeg fornylig har talt med, hævder med lige saa stor Styrke deres Anskuelser nu, som de gjorde det for 40—50 Aar siden, og paastaar, at det omtalte Sted i Teglstrup Hegn virkelig var slemt at passere.

Under alle Omstændigheder kom de omtalte Aars Mystik i høj Grad til at præge Befolkningen. Den Ængstelse og Frygt, der paakom de mange Børn, der hørte Tale om Uvæsenet, er ikke helt væk hos dem endnu, endskønt 40—50 Aar er gaaet. Jeg husker nok, hvor Spøgeriet i Firserne var et staaende Sam-

taleemne mellem Børnene i Holmene Skole, og jeg ved, at flere af disse blev i høj Grad mørkerædde og sky, noget de først sent forvandt.

— — —

Med ovenstaaende Skildring har jeg ikke ment at bringe noget egentlig nyt frem. Det har jo været noget lignende andre Steder i Landet. „Hver By har sin Heks og hvert Sogn sine Trolde". Det, jeg har tilsigtet med min Redegørelse, er først dette at paavise, hvor Folk saa sent som fra 1870 til 1880 kunde blive grebet af noget, som, naar det kom til Stykket, maaske intet var. Derfor kalder jeg det „et Kulturbillede", thi det var jo netop Reminiscenser for Middelalderens Hekse- og Troldetro, der her gjorde sig gældende hos Folk. Endnu den Dag i Dag har vi jo kun et tyndt Lag Kultur-Fernis paa os. Naar der sker et eller andet ualmindeligt, slaar det saa let igennem, det, der troedes fuldt og fast af de gamle, forlængst hensmuldrede Slægter. Og endelig har jeg vovet at omtale Sagen her i Aarbogen, fordi den, trods det, at den var saa stærkt lokaltbegrænset, dog foregik paa et af mange af Amtets Folk bekendt Sted.

Skade kun, at det vidunderskønne, henrivende Teglstrup Hegn skal skæmmes af slige overnaturlige Historier.

Og dog! Maaske dette, som jeg her har fortalt, netop gør den gamle Skov mere interessant og attraaværdig.

NØRRE-HERLØV KIRKE

Ved N. Nielsen.

NØRRE-HERLØV SOGN — siden 1655 Anneks til Hillerød Købstad — havde et Aarhundrede tidligere modtaget en kraftig Udvidelse, idet Nabosognet Frerslev i Henhold til Klemmebrev af 1555 var blevet indlemmet deri.

Sogneomraadets Forøgelse medførte nødvendigvis en tilsvarende Udvidelse af Sognekirken, hvortil Materialerne af den nedbrudte Frerslev Kirke efter al Sandsynlighed ere bleven anvendte.

At Kirken engang er bleven udvidet, træder — i hvert Fald ved en flygtig Betragtning — mindre aabenlyst frem i det ydre. Indvendig taler Hvælvingerne derimod et saare tydeligt Sprog.

Nørre-Herløv Kirke er opført af utilhuggen Kamp, med Taarn og Vaabenhus af Mursten.

Taarnet er zinktækket, ligesom Kirken; optrukket i Cement og har to smuktlydende Klokker. Et gammelt Uhr med kraftigt Slagværk bør heller ikke lades uomtalt. Skiven er anbragt paa Nordsiden.

Taarnuhret fraregnet er Kirken i ingen Henseende væsensforskellig fra andre Landsbykirker af ældre Dato. Men da Inventaret har nogen Interesse, især hvad Epitafier og Ligsten angaar, vil vi et Øjeblik henvende Opmærksomheden derpaa.

Altertavlen er et pynteligt Arbejde, i hvilket en Straaleglorie med Skyer foroven (indhegnende Navnet „Jehova" i hebraiske Skrifttegn) og et Englehoved paa hver Side danner Hvilepunkter for Øjet. Det hele omslutter et Maleri, Kristus paa Korset, som næppe har synderligt Kunstværd.

— — —

Til højre for Alteret — i Korets sydlige Mur — findes en lille, sort Marmortavle uden Indfatning, der i afblegede, forgyldte Bogstaver, paa Latin og ret vidtløftigt minder om Hofpræst Mads Jensen Medelfars anden Hustru, *Margrete Torlofsdatter* († 1618).

Mads Jensen Medelfar (1579—1637) giftede sig tredje Gang med Mette Vibe og endte som Biskop i Lund.

1615 — Aaret før han tiltraadte Stillingen som Hofpræst — blev Medelfar af Kristian den Fjerde kaldet til Frederiksborg, hvor han viede Kongen ved venstre Haand til Kristine Munk.

1629 blev han voldelig overfaldet i sin Bispegaard af den brutale Holger Rosenkrantz til Glimminge, hvem Rigsraadet dikterede en Bøde, som Kongen fandt altfor ubetydelig. Sagnet vil vide, at Pengene blev anvendte ved Grundlæggelsen af Frederiksborg lærde Skole.

Underligt nok blev Biskop Medelfar — i Følge H. F. Rørdam — ved given Lejlighed selv idømt en Bøde, stor 500 Rdl. (ikke under 2000 Kr. i vore Penge), ved hvilken Frederiksborg Skole ligeledes skal være bleven fremhjulpen.

— — —

Lige under Margrete Torlofsdatters Gravmæle findes en sort, uindrammet Marmortavle i større Format. Foroven bærer den to Vaabenskjolde i Stuk og iøvrigt følgende Indskrift med forgyldte Bogstaver:

Under dette Graufstæd hviler den høyædle
oc welbaarne Mand
Jochum Christopher Bylow,
baaren Herre til Rosenlund i Skaane, kongel. Maiest.
til Danemarch oc Norge, betrode Amptmand ofver trende
Ampter,
Friderichsborg, Cronborg oc Jegerspriis,
der baade fryctede sin Gud oc vaar elsket af hans
Konge indtil Døden: i Etats- oc Krigssager vel erfaren,
i det hand fra sin Ungdom op waar wandt til Howe,
oc i Krigen stedse som en tapper Mand fuldte med sin
Konge: Hans Moder waar han i hindis høye Alder en
hørsom Søn: for hans Wenner oc Bekante sær behagelig:
Ingens Uven med sin Wille: imod alle tienstagtig: mere
søgendis i alle Ting hans Kongis Gafwen end sit eget:
sin Families Ziir vaar hand: Oc der han saaledis hafde
lewet her retsindig for Gud, oprigtig imod sin Neste, oc
priiswerdig for sig self, er hand omsider salig død paa
Friderichsborg Slot Aar 1689 den 25. Augusti i hans
Alders 53 Aar.

Jochum Christopher Bylow (1637—89) havde været Hofmarskal, inden han blev Amtmand og Forstander (Skoleherre) for Frederiksborg Skole. 1681 holdt han Bryllup paa Frederiksborg Slot med Anne Cathrine Valkendorf, der overlevede ham og siden giftede sig med Christen Vind til Vrejlev Kloster. — En Søn forplantede den bylowske Slægt, som endnu lever.

(Se Biografisk Leksikon).

— — —

Paa Korets nordlige Væg — lige overfor Alteret — er anbragt en sort Marmortavle i Sandstensindfatning og med forgyldt Indskrift. Foroven i Indfatningen figurerer en Sætræfning, forneden Krigsemblemer (Kanoner, Skjolde, Faner o. s. v.), alt i ophøjet Arbejde. — Dette stilfulde Monument, Kirkens ypperste, skal aldrig være bleven betalt.

Indskriften lyder, som følger:

Herunder hviler
Hans EXCELLENCE,
Høj Velbaarne Herre

Herr
ULRICH KAAS,

Fordum Admiral og Stiftsbefalings-Mand over Bergens Stift, var født paa Harstrup udi Jylland A° 1677. d: 4 Octbr døde paa hans Gaard ved Friderichsborg A° 1746 d: 28 December havde troelig tient 55 Aar var 2de gange gift, og var en værdig Fader til 12 Børn. Udi første Egteskab, 5 Sønner og 3 Døttre, hvoraf 3 Sønner og 2 Døttre, forhen vare hensovede. udi sidste Egteskab, efterlod sig en dybtsørgende Enke med 4 Børn; 3 Sønner og 1 Datter, hvoraf den yngste Søn Friderich Kaas, Capitain Lieutenant til Søes, og Adjutant ved Holmen: efter allernaadigste Befalning gik i Fransk Tieneste d: 2 April 1757 og i en Battaille i Indien d: 10 Septr A° 1759, maatte lade sit unge Liv til sin Frue Moders, Sødskendes og manges Beklagelse, i hans alders 29 Aar 1 Maaned og 25 Dage. Gud unde ham med sin salig Herr Fader og alle Guds Børn, den uforvisnede Seyers og Æres Krands og Palme udi Himmelen.

Ulrich Kaas, som deltog med Hæder i den nordiske Krig (1709—20) og døde i Fattigdom paa Sandviggaard ved Hillerød, var først gift med Sophie Rubring, anden Gang med Mette Matthisen, en Datter af den kendte Regnebogsforfatter Søren Matthisen, Klokker ved Trinitatis Kirke i København. Hun havde været gift med Graver, Borgerkaptajn Dorn og var Enke efter en Major Eberlin, da hun 1726 ægtede Kaas, ved hvem hun blev Oldemoder til Louise Sophie Danneskjold-Samsøe (gift med Hertug Christian af Augustenborg) og Tiptipoldemoder til Ekskejserinde Augusta Victoria af Tyskland. [1])

— — —

I Skibets nordlige Mur er indsat en Plade af norsk Marmor paa Sandsten, det hele fastholdt med klodsede Jernhager. Indskriften — i sorte Bogstaver — beretter, at „herunder hviler *Albrecht Rehfeldt*, forrige Postmester og Hospitals Forstander i Hillerød, som efter en christelig Vandel forlod Verden den 21. Nov. 1777 i en Alder af 75 Aar".

— — —

I Gulvet findes tre Ligsten, af hvilke den, som er Alteret nærmest (af graabrun Granit) har tre Rosetter (den ene med et Anker) og følgende delvis ulæselige Indskrift (indhugget til forskellig Tid):

[1]) Stamtavlen ser saaledes ud:

Admiral Ulrich Kaas (gift med Mette Matthisen).

|

Viceadmiral Frederik Christian Kaas.

|

Valentine Kaas (gift med Grev Christian Conrad Danneskjold-Samsøe).

|

Louise Sophie Danneskjold-Samsøe (g. m. Hertug Christian af Augustenborg).

|

Hertug Friedrich Christian (i 1864 kaldet „Friedrich der Achte").

|

Augusta Victoria, Ekskejserinde af Tyskland.

Her ligger begrafvit hæderlige oc vellerd Mand
H. Jørgen Mortensøn Kolding Predicant paa
Frederiksborg som døde den 8. Novemb
Anno 1583.
(Ankerrosetten).
Nostra conversa
tio in coelis vnde
etiam servatorem
expectamus.[1]) Philip: 3.
Her hos ligger begrafvit
Dorithe Jørgensdaatter
som døde den 5 Octo . . .
(Resten dækkes af Alterskranken).

Jørgen Mortensen Kolding efterfulgte Mag. Hans Michelsen (Kristian den Fjerdes Ungdomslærer?) i „Prædikeembedet" paa Frederiksborg Januar 1583, men døde — som Ligstenen udviser — allerede samme Aar.

— — —

Nummer to i Rækken er en brun Granitsten med Evangelisternes Symboler i Hjørnerne og et Monogram (et sammenslynget S. J. M.) inde paa Fladen. Den noget utydelige Indskrift lyder, som følger:

Hervnder ligger begrafven hæderlig oc vel lærd Mand
Her Svening Jensen, som var Sognepræst her til Herløff
Kircke oc Provst i Livnge Herrit som døde den 30 8tb
Anno 1655 oc hans kiere Hvstru erlig oc gvdfryctig Qvinde
Marine Søfrensdatter som døde den 3 Novemb Anno
1640 begge tho barnefød i Mors Land. Gud gifve dennem
en glædelig oc salige Opstandelse Amen
(Monogrammet)
Jesus Christus er allene voris Tilflugt Trøst Glæde Liff
oc Salighed
Langs Randen læses:
Jeg ved at min Frelsere lefver oc han skal herefter op-
vecke mig af Iorden oc ieg skal derefter omgifvis med
denne min Hvd oc ieg skal see Gvd i mit Kiød.
Job 19

[1]) Vort Borgerskab er i Himlene, hvorfra vi og forventer Frelseren.

Nørre-Herløv Sogn havde i gejstlig Henseende en kort Tid været forenet med Hillerød, da det 1615 — medens den bekendte Anders Christensen Arreboe var Slotspræst — i *Svenning Jensen Morsing* fik sin egen Sjælesørger. Det skilte bøjede sig dog atter sammen efter Morsings Død, og siden 1655 har Nørre-Herløv, som tidligere anført, vedvarende haft Sognepræster tilfælles med Hillerød.

Af tidligere Sognepræster i Nørre-Herløv nævnes *Christopher Jespersen* (til 1591?) og Eftermanden *Søren Pedersen*, efter hvis Død den første Forening med Hillerød antagelig har fundet Sted.

Christopher Jespersen havde i Ungdomsaarene været Lærer eller Hovmester for Adelsmanden Jacob Hvitfeldt. Den vidt berejste Rasmus Glad (Dr. Erasmus Lætus), en af Datidens Originaler, der besøgte Herløv 1577, roser ham for Lærdom og Gæstfrihed.

— — —

Den tredje og sidste Gravsten — en Sandsten med ret utydelig Indskrift — er lagt over en Skibskaptajn *Peder Holm*, født 28. December 1723, gift 24. September 1765 med Jomfru Christence Morsleth (med hvem han havde en Søn og en Datter) og død 14. November 1786. Da Indskriften omtaler „hands hastige Bortgang", er han formodentlig druknet.

— — —

Omkring Midten af Halvfemserne — for ca. fem og tyve Aar siden — blev Kirken forsynet med nyt Stoleværk og Orgel. Ved samme Lejlighed blev den smukke Prædikestol (med Kristian den Fjerdes Navnetræk paa Lydhimlen) restaureret og modtog nye Indskrifter, lutter Bibelsprog, udpegede af Sognepræsten, B. Paludan-Müller, og den daværende Kapellan, C. Knudsen.

Om Døbefonten (i Koret) er intet at bemærke.

Alterbordet er prydet med et Par vægtige Malmstager. Paa Foden af den ene staar:

Slotz-Herre oc welb. Christoffer Bassi(?). Disse 2 Liuse Stager ere kiøbte til Nør Herløw Kircke Aar 1621.

Og der fortsættes paa Foden af den anden:

Samme Tid Sogneprest Svenning Jensen Morsing oc Kierche Verge Jørgen Olsen i Fredersløw.

— — —

Den vel vedligeholdte Kirkegaard er for nogle Aar siden udvidet mod Nord, i hvilken Anledning et skrøbeligt Hus, som laa tæt op ad den gamle Skole, blev nedrevet for at give Plads. — Siden er et Ligkapel kommet til.

*

Da Nørre-Herløv Sogn havde egen Præst, havde det begribeligvis ogsaa egen Præstebolig, en Gaard med Jordlod, der efter Sammenslutningen med Hillerød sank ned til at blive Anneksgaard. En Tid maatte Anneksgaarden gøre Tjeneste som Asyl for Isak Grundtvig, der 1734 var bleven afskediget som Slots- og Sognepræst paa Grund af Sindssygdom, og i Aaret 1783 fik den daværende Slotspræst, Provst Andreas Reiersen, kongelig Tilladelse til at sælge den. Køberen var Amtsforvalter Brammer, der for sig og Efterfølgere maatte gaa ind paa at holde Sognepræsten vederlagsfrit med Værelse, Stald og Vognremise, naar han kørte til Sogns, — en Forpligtelse, som Ejeren af Herløvgaard har taget i Arv.

Anneksgaarden laa tæt øst for Kirken og var yderst forfalden, da den brændte for nogle Aar siden.

FORSKELLIGE MEDDELELSER

HANS OLRIK: TISVILDE OG OMEGN. Historisk Oversigt og praktisk Vejledning (H. Hagerups Forlag).

Professor, Dr. phil. Hans Olrik, der i en længere Aarrække har haft Sommerophold i Tisvilde, har beskæftiget sig meget med Nordsjællands Historie, særlig den, som knytter sig til Tisvildeegnen. Historisk Samfunds Aarbog har bragt flere Afhandlinger af Hans Olrik, saaledes *Tisvildeegnen i gamle Dage* (1906), *En Folkevise om en Adelsmands Kvinderov og Henrettelse (1907)*, *Isefjord og dens Kyster* (1912), *Abbed Vilhelm af Æbelholt, Nordsjællands Helgen* (1912) samt *Referat af en Tale ved Asserbo* (1908).

Hans Olrik ejer altsaa baade Kærlighed til Tisvildeegnen og grundig Kendskab til dens Historie, hvorfor der heller næppe er nogen, der er bedre skikket til at give en „historisk Oversigt og praktisk Vejledning" over denne Egn end netop han. Bogen svarer udmærket til sit Formaal, den giver baade god historisk og topografisk Besked. Jeg har selv benyttet den som Vejledning under et Ferieophold deroppe og haft udmærket Nytte af den. Som det kan siges om Egnen i det hele, at den er meget mangfoldig, saadan kan det i særlig Grad siges om Tisvilde Hegn. Saa mangeartet og ejendommelig en Skønhed har jeg ikke fundet i nogen anden Skov, men for at nyde denne Rigdom er baade en Vejledning og et Kort nødvendigt, og begge Dele finder man i Hans Olriks Bog. Dog kunde jeg ønske *Troldeskoven* lidt nøjagtigere angivet, end Tilfældet er. — Bo-

gen er paa 64 Sider og forsynet med ca. tyve gode Billeder. Jeg anbefaler baade Bogen og Egnen paa det bedste — de er begge værd at stifte Bekendtskab med.

Anders Uhrskov.

FORTID OG NUTID. Opmærksomheden henledes paa det af Dansk historisk Fællesforening udgivne Tidsskrift for Kulturhistorie ogLokalhistorie *„Fortid ogNutid"*, angaaende hvis Plan henvises til vor Aarbog for 1914, S. 102. 1. og 2. Bind er tidligere omtalt.

3. Binds 1.—4. Hefte, der udkom under ét i Sommeren 1920, indeholder som Velkomsthilsen til de danske Sønderjyder en Række Afhandlinger om slesvigske Emner. *Gunnar Knudsen* skriver om sønderjydske Stednavne og *Grüner Nielsen* om sønderjydske Folkeminder; *F. J. West* giver en Oversigt over de i Rigsarkivet opbevarede Arkivalier vedrørende Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland, og endelig skriver *Chr. Axel Jensen* om sønderjydsk Arkitektur og Stilhistorie og *Jørgen Olrik* om danske og tyske Forskninger af sønderjydsk Bygningsskik og Almuekultur.

Tidsskriftet udkommer med 4 Hefter à 2 Ark aarlig og koster 5 Kr. pr. Aargang, for Medlemmer af vort Samfund, der bestiller det gennem Sekretæren, dog kun Halvdelen. 2 Aargange udgør eet Bind.

SØBORG SLOT OG BY. Skriftudvalget har i Aar haft den Glæde at modtage et Manuskript af en sjælden Skønhed, nemlig Kommunelærer cand. phil. *Niels Stenfeldts* Afhandling om Søborg Slot og By, hvilket Bidrag findes trykt i denne Aarbog. Hr. Stenfeldts Manuskript var indbundet, hvad nu heller ikke er almindeligt, men lukkede man Bogen op, blev Overraskelsen endnu større. Paa 120 Sider svært haandgjort Papir havde Forfatteren med en paa een Gang smuk, tydelig og udpræget Haandskrift nedskrevet sin Afhandling, og det hele var gjort med en Sirlighed og en Omhu, som maatte forbavse. Ikke nok hermed. Bogen var forsynet med kunstfærdige Vignetter og Initialer i

Rødt og Sort foruden fint udførte Kort og et Dusin Gengivelser af forskellige Slotshøvedsmænds Vaaben, altsammen saa smukt, at det har vakt selv Fagmænds Beundring. Naar en Mand foruden Kærlighed til Historien besidder den Udholdenhed og Skønhedssans, som Frembringelsen af et saadant Manuskripts Ydre kræver, da finder Skriftudvalget, at det bør fremhæves. Dette er saa meget mere rimeligt, som Hr. Stenfeldt har skænket Historisk Samfund sit Manuskript, hvorfor Samfundet hermed bringer ham sin bedste Tak.

SAMFUNDETS VIRKSOMHED
FRA 1. OKTOBER 1919 TIL 30. SEPTEMBER 1920.

FREDAG den 30. Januar 1920 blev Samfundets 14. ordentlige Generalforsamling holdt i Helsingør. Dirigent var Boghandler *Jens Møller.*

Af Bestyrelsen fratraadte efter Tur Overlærer *Carl Christensen,* Frederiksværk, Sparekassedirektør *Jensen Bjellekjær,* Hillerød, Overretssagfører *Mourier,* Helsingør, og Højskolelærer *Uhrskov,* Frederikssorg Højskole, der genvalgtes. Endvidere fratraadte fhv. Adjunkt *Plesner,* Helsingør, paa Grund af Bortflytning fra Amtet. Hans Bestyrelsesplads vedtoges det at lade henstaa vakant indtil næste Generalforsamling. Bestyrelsen bestaar altsaa af:

Gaardejer *N. J. Andersen,* Mørdrup, Lektor *H. Boisen**), Hillerød (Formand), Overlærer *Carl Christensen,* Frederiksværk, Rektor, Dr. phil. *K. Hude**), Hillerød, Sparekassedirektør *Jensen Bjellekjær,* Hillerød (Foredragsleder), Lærer *O. Larsen**), St. Hagelse, Overretssagfører *H. Mourier,* Helsingør (Sekretær og Kasserer), Skoleinspektør *P. Petersen,* Hillerød (Skriftudvalget), Gaardejer *Niels J. Nielsen**), Ramløse, Lærer *Sørensen,* Seksgaarde, og Højskolelærer, Forfatter *A. Uhrskov,* Frederiksborg Højskole (Skriftudvalget). (De med *) betegnede fratræder efter Tur til Generalforsamlingen i 1921).

Til Revisorer genvalgtes Toldkontrollør *Heilmann,* Helsingør, og Lektor *Carstens,* Hillerød; til Decisor Amtmand, Kammerherre Greve *Schulin,* Frederiksborg.

Det vedtoges at forhøje Medlemskontingentet fra 2 til 3 Kr.

Repræsentanter (Lovenes § 7) er: Skolebestyrer *Hatt*, Frederikssund, Lærer *Holm*, Svedstrup, Gaardejer *Chr. Jensen*, Græse, Lærer *A. E. Nielsen*, Slangerup, Sognefoged, Gaardejer *O. Petersen*, Ll. Rørbæk, og Sløjdlærer *Thorup*, Ebberødgaard.

Der har været afholdt 1 Foredragsmøde, nemlig:

Den 30. Januar 1920 i *Helsingør* (efter Generalforsamlingen). Dr. phil. *Louis Bobé* talte om „Paa Hans Egedes Veje i Grønland" med Lysbilleder. Formanden ledede.

Samfundets Aarbog for 1919 udkom i Januar 1920 og udsendtes til Medlemmer og Subskribenter.

Samfundets Medlemsantal var med Regnskabsaarets Begyndelse: Livsvarige Medlemmer 4, Medlemmer 627, Subskribenter 13. I Aarets Løb er afgaaet 27 Medlemmer (døde og udmeldte), tilgaaet 24 Medlemmer, altsaa Afgang 3, afgaaet 1 og tilgaaet 2 Subskribenter, Tilgang 1.

Samfundet har saaledes den 1. Oktober 1920: 4 livsvarige Medlemmer, 624 Medlemmer og 14 Subskribenter.

Fra Hendes Majestæt Enkedronningen har Samfundet atter i Aar modtaget et Bidrag af 50 Kr.

Paa Finansloven for $19^{20}/_{21}$ er der tilstaaet Samfundet et Tilskud af 400 Kr.

Fremdeles har Samfundet modtaget Tilskud for det kommunale Budgetaar $19^{20}/_{21}$ fra Frederiksborg Amtsraad, Byraadene i Helsingør, Hillerød og Frederiksværk, Sogneraadene i Esbønderup, Nøddebo, Tikjøb, Birkerød, Hørsholm, Asminderød-Grønholt og Skibby samt for Aaret 1920 fra Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse.

Samfundets Medlemmer, nytilkomne og ældre, kan købe ældre Aargange af Aarbogen for 1 Kr. pr. Hæfte og en Række paa 4 Aargange til en Pris af 3 Kr. Ønske herom fremsættes gennem Sekretæren.

De historiske Amtsforeninger ere komne overens om at give hverandres Medlemmer Adgang til for en Betaling lig det halve Medlemsbidrag (foruden Postopkrævning) at subskribere paa de

Aarbøger og andre Skrifter, der udgives af de Samfund, af hvilke vedkommende ikke selv er Medlem, naar Begæring derom fremsættes gennem eget Samfunds Bestyrelse. Medlemmer, der ønsker at benytte sig deraf, bedes henvende sig til Sekretæren.

REGNSKABSOVERSIGT FOR 1919—20.

INDTÆGT:	Kr.	Øre	UDGIFT:	Kr.	Øre
Overført fra 1918—19 . .	561	39	Aarbogen	1420	80
Tilskud fra Hds. Majestæt Enkedronningen, paa Finansloven, fra Amts-, By- og Sogneraad . .	605	00	Møder	224	57
			Uindløste Medlemsbidrag	48	00
			Andre Udgifter	241	16
			At overføre til 1920—21	731	22
Medlemsbidrag og Subskribenter	1309	00			
Solgte ældre Aargange .	148	00			
Renter	9	86			
Andre Indtægter	32	50			
	2665	75		2665	75

Denne Aarbog for 1920 er udgivet paa Frederiksborg Amts historiske Samfunds Vegne af P. Petersen, H. Boisen og Anders Uhrskov.

Med Aarbogen følger Titelblad og Indholdsfortegnelse til Aarbøgerne for 1914, 1916, 1917 og 1919, der er bestemt til at indbindes sammen.